

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

DE EVOLUTIE VAN HET INKOMSTENBELASTINGRECHT(*)

1. Wie het thans geldend stelsel van inkomstenbelastingen en van andere belastingen in België bekijkt, kan zich niet van de indruk ontdoen voor een verstikkend apparaat te staan, dat diep ingrijpt in alle geledingen van de maatschappij en op alle vormen van maatschappelijk gedrag, dat de burgers een groot deel van hun geldmiddelen ontnemt en dat nieuwe initiatieven belemmert. Over dit financieel en maatschappelijk aspect van de inkomstenbelastingen is reeds bijzonder veel gezegd en geschreven en ik wil er dan ook niet verder op ingaan¹. Waar ik vandaag uw aandacht wil voor vragen, is het specifiek juridisch aspect van de inkomstenbelastingen. De twee aspecten zijn weliswaar nauw met elkaar verbonden. Studenten die zich van de omvang van de fiscale wetgeving hebben vergewist, kijken vaak zeer verbaasd wanneer zij hun docent horen verklaren dat alles vrij is van belasting, tenzij de wet anders bepaalt. Er schijnt inderdaad een grote afstand te bestaan tussen het principe en de praktijk. Die afstand mag nochtans niet de reële juridische draagwijdte van het principe doen vergeten. De genoemde regel is een basisbeginsel dat heel het Belgisch fiscaal recht beheerst en dat voortvloeit uit het grondwettelijk legaliteitsbeginsel². Voor de diepere verklaring ervan moet men trouwens in de geschiedenis terugkeren naar de primitieve samenlevingsvormen en naar de vroegmiddeleeuwse maatschappij, waar de belastingheffing werd beschouwd als een moeilijk aanvaardbare, zoniet onaanvaardbare aantasting van de privé-eigendom³.

2. Voor het ontstaan van de inkomstenbelasting op voelbare schaal moet men wachten tot het einde van de 18e eeuw. Kort na de Franse Revolutie werden een grondbelasting, een personele belasting op een indiciair berekend inkomen en een patentrecht op indiciair berekende bedrijfsinkomsten ingevoerd. Deze belastingen bleven met lichte aan-

passingen gehandhaafd onder de Hollandse Periode, om na de onafhankelijkheid van België nagenoeg ongewijzigd voort te bestaan tot omstreeks de Eerste Wereldoorlog⁴.

3. De algemene inkomstenbelastingen werden in België pas ingevoerd in de 20e eeuw, eerst voor vennootschappen bij de wet van 1 september 1913 en vervolgens voor zowel natuurlijke als rechtspersonen bij de wet van 29 oktober 1919. De invoering werd verantwoord door het verlangen naar meer rechtvaardigheid, waaraan tegemoet kon worden gekomen door een belasting naar draagkracht. De werkelijke aanleiding was de gestegen overheidsbehoefte aan financiële middelen als gevolg van de oorlog. Het voornaamste kenmerk van een belasting naar draagkracht is niet zozeer dat zij de fiscale druk rechtvaardig verdeelt, maar wel dat ze veel kan opbrengen⁵. Het door de wet van 29 oktober 1919 ingevoerde inkomstenbelastingstelsel was een analytisch stelsel, waarin drie cedulaire belastingen werden geheven op drie soorten van inkomsten: de grondbelasting, de mobilienbelasting en de bedrijfsbelasting. Het stelsel werd gecorrigeerd door de invoering van een overkoepelende belasting op het totaal inkomen, de supertaxe, later de aanvullende personele belasting genoemd. Niettegenstaande talloze wijzigingen, bleef het in essentie bestaan tot 1962⁶.

4. Het thans geldend inkomstenbelastingstelsel gaat terug op de grote fiscale hervorming die werd doorgevoerd door de wet van 20 november 1962. De bepalingen van die wet en van de daaropvolgende wijzigingswetten werden naderhand bij K.B. van 26 februari 1964 gecoördineerd tot een Wetboek van de Inkomstenbelastingen. In tegenstelling tot de wet van 29 oktober 1919 voerde de wet van 20 november 1962 een synthetisch inkomstenbelastingstelsel in, waarbij niet meer werd gediscrimineerd naar de aard van de

(*) Tekst van de inaugurale rede, gehouden aan de Gentse Rijksuniversiteit op donderdag 18 december 1986.

¹ Zie daarover recent: COUTURIER, J.J., «Waarheen met onze inkomstenbelasting», *Alg. Fisc. T.*, 1986, 9.

² TIBERGHEN, A., *Inleiding tot het Belgisch fiscaal recht*, Antwerpen, Kluwer, 1986, nr. 120.

³ GRAPPERHAUS, F.H.M., «Functies van de belastingen in verleden en heden», in *Liber Amicorum A. Tiberghien*, Antwerpen, Kluwer, 1984, p. 202.

⁴ ADRIANI, P.J.A., *Vergelijking tussen de Belgische en Nederlandse belastingstelsels*, Antwerpen, De Sikkels, 1948, p. 7-8; CLAEYS BOUUAERT, I., *Principes de l'imposition des sociétés en Belgique*, Brussel, Larciere, 1970, p. 18-20; VAN HOUTTE, J., *Beginselen van het Belgisch belastingrecht*, Gent, Story, 1979, nr. 92-99.

⁵ DEFOORT, J., *De belastingmaatschappij*, Kalmthout, Biblio, 1981, p. 91.

⁶ VAN HOUTTE, J., o.c., nrs. 102, 104-105 en 107.

inkomsten, maar waarbij in functie van de soort van belastingplichtigen vier alomvattende belastingen op heel het door de wet omschreven inkomen zouden bestaan: de personenbelasting, de vennootschapsbelasting, de rechtspersonenbelasting en de belasting der niet-verblijfhouders. Deze belastingen zouden binnen zekere grenzen en voorwaarden worden geheven bij wijze van voorheffingen. De wet van 20 november 1962 kan weliswaar niet geheel los worden gezien van de vroegere wetgeving. Vooral bij de bepaling van de belastbare grondslag en bij de uitwerking van de teksten betreffende de procedure werden talrijke regelingen, begrippen en uitdrukkingen daaruit overgenomen, zodat de door de vroegere rechtspraak en rechtsleer ontwikkelde interpretaties blijven gelden⁷.

Het synthetisch karakter van het in 1962 ingevoerde stelsel is het duidelijkst bij de personenbelasting en de vennootschapsbelasting, die inderdaad worden gevestigd op een door de wet omschreven totaal inkomen, met naderhand verrekening van de voorheffingen. Het is minder duidelijk bij de rechtspersonenbelasting en de belasting der niet-verblijfhouders, waar de totalisatie van het inkomen niet of minder plaatsvindt en waar de belasting in talloze gevallen gelijk is aan de voorheffingen. Overigens vindt men ook bij de personenbelasting en de vennootschapsbelasting nog elementen van een analytisch stelsel. Zo is de onroerende voorheffing nooit volledig verrekenbaar geweest, was de roerende voorheffing oorspronkelijk niet terugbetaalbaar en is diezelfde roerende voorheffing sedert de wet van 28 december 1983 voor natuurlijke personen in veel gevallen een eindheffing; zo ook kan een vennootschap in vereffening van wie de activiteit volledig is stopgezet, geen aanspraak meer maken op verrekening en terugbetaling van de op haar inkomsten ingehouden voorheffingen⁸; telkens kreeg of krijgt de voorheffing aldus geheel of gedeeltelijk het karakter van een cedulaire belasting⁹.

5. De wet van 20 november 1962 en het voornamelijk uit die wet voortkomend Wetboek van de Inkomstenbelastingen werden naderhand herhaaldelijk gewijzigd. Waren die wijzigingen aanvankelijk relatief beperkt, zo al niet in aantal dan toch in draagwijdte, dan is sedert 1973 een nieuwe beweging op gang gekomen. Sedert een dertiental jaren wordt de fiscale rechtswereld een of meerdere keren per jaar opgeschrikt door de uitvaardiging van omvangrijke herstel- of programmawetten die telkens weer een groot aantal artikelen van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen wijzigen en tevens bijzondere, alleenstaande regelingen invoeren.¹⁰ Het algemeen kenmerk van deze wetten is hun gebrek aan samenhang, zowel innerlijk als in hun verhouding tot het bestaande recht, alsook de haast en de on-

zorgvuldigheid waarmee ze worden opgesteld. Zij drukken nochtans hun stempel op de recente evolutie van het inkomstenbelastingrecht en maken dat dit recht dreigt te degenereren tot een incoherente verzameling van reglementeringen. Zij zijn er tevens verantwoordelijk voor dat veel juristen zich van het fiscaal recht afkeren omdat zij er niet wijs uit raken, omdat zij de wijzigingen niet kunnen bijhouden en omdat zij de indruk krijgen dat er geen principes meer bestaan¹¹. Dat is een zeer gevaarlijke ontwikkeling. Het afhaken van de juristen zou de belastingplichtigen overleveren aan de willekeur van enkele ambtenaren die zich bezighouden met de voorbereiding van wetsontwerpen en met het uitschrijven van circulaire. Daarom wil ik voorstellen ons vandaag als juristen en toekomstige juristen even te bezinnen over de evolutie van het inkomstenbelastingrecht als rechtstak. Waar komen we vandaan, waar staan we en waar gaan we naartoe?

6. Om volledig te zijn, zou daarbij afzonderlijk het materieel en het formeel fiscaal recht moeten worden behandeld. Het materieel fiscaal recht bepaalt de belastbare grondslag, de toegelaten aftrekken en vrijstellingen, het tarief, de belastingverminderingen en belastingvermeerderingen en komt uit op de verschuldigheid van een bepaalde belasting, waarna het nog verrekeningen toelaat. Het formeel fiscaal recht bepaalt de rechtsregels om concreet na te gaan of en in welke mate iemand zich in een belastbare toestand bevindt, en om de verschuldigde belasting in te vorderen. De bedoeling bestaat erin de administratie het bestaan van belastbare feiten te laten kennen, haar de omvang ervan te laten controleren en haar de aanslag te laten vaststellen en invorderen, terwijl aan de belastingplichtige de nodige waarborgen worden verstrekt om niet onrechtmatig of willekeurig te worden aangeslagen¹². Wegens de beperkte tijd zal ik enkel over het materieel inkomstenbelastingrecht spreken.

1. ONTSTAAN EN AARD

7. De inkomstenbelastingen werden in België voor het eerst op algemene wijze ingevoerd door de wet van 29 oktober 1919. Deze wet bekommerde zich zeer weinig om de situering van de gebruikte begrippen en de aangewende systemen in een precieze juridische context. Haar parlementaire voorbereiding maakte wel het voorwerp uit van een merkwaardig verslag van de hand van Wauwermans¹³, maar daarin werd minder aandacht besteed aan juridische vraagstukken dan aan in die tijd meer geladen problemen zoals de vervanging van het indiciair berekend inkomen door het werkelijk inkomen als grondslag van de belasting en de invoering van een aangifteplicht¹⁴. Op juridisch vlak had men wel een algemeen idee dat de belasting het inkomen en, voor handelaars, nijveraars en landbouwers, de winst moest treffen, maar een precieze omschrijving van

⁷ *Parl. St., Senaat*, 1961-62, nr. 366, p. 52.

⁸ *Cass.*, 8 september 1972, *Arr. Cass.*, 1973, (32), 34; *Cass.*, 22 maart 1973, *Arr. Cass.*, 1973, 734.

⁹ CLAEYS BOUUAERT, I., «De belasting op inkomsten uit onroerende goederen gelegen in België», *T. Not.*, 1964, 162; KIRKPATRICK, J., «L'imposition des dividendes des sociétés par actions en Belgique», *La Fiscalité du Marché Commun*, november 1966, nr. 19, p. 445; VAN HEESWIJCK, L., «De bevrijdende roerende voorheffing», *Fiskofoon*, 1984, 126; VAN HOUTTE, J., *Beginnelsen van het Belgisch belastingrecht*, I, Gent, Story, 1966, nr. 353.

¹⁰ VAN HOUTTE, J., *Beginnelsen van het Belgisch belastingrecht*, Gent, Story, 1979, nr. 107ter.

¹¹ Cf. SCHOLSEM, J.-C., «Technique fiscale, droit fiscal et politique fiscale», *Ann.Fac.Dr.Liège*, 1985, 368.

¹² VAN CROMBRUGGE, S., *Fiscale programmawet 1986, deel 2: het handvest van de belastingplichtige*, Kalmthout, Biblo, 1986, nr. 1.

¹³ *Parl. St., Kamer*, 1918-19, nr. 320.

¹⁴ *Ibidem*, p. 1384-1399.

die begrippen ontbrak. Er werden alleen enkele vage aanduidingen gegeven. Verschillende van die aanduidingen zijn blijven voortbestaan tot in de huidige wetgeving en studenten hebben er nog steeds moeilijkheden mee om ze te begrijpen. Zo kijken velen zeer verwonderd op wanneer zij in het Wetboek van de Inkomstenbelastingen lezen dat de sommen gebruikt tot gehele of gedeeltelijke terugbetaling van ontleende kapitalen en tot uitbreiding van de onderneming als winsten worden aangemerkt¹⁵. Voor moderne geesten lijkt het evident dat een terugbetaling van schulden of een investering op zichzelf geen winst doen ontstaan. Maar die bepalingen komen nog steeds uit de wet van 29 oktober 1919¹⁶. Zij gingen uit van een voorafbestaand, onuitgesproken winstbegrip en hadden hoofdzakelijk een negatieve betekenis: zij wilden alleen duidelijk maken dat terugbetalingen van schulden en investeringen niet van de voorafbestaande winst mochten worden afgetrokken¹⁷. Na 1919 zijn nagenoeg alle wijzigingen in het materieel inkomstenbelastingrecht grotendeels ontstaan als een produkt van ambtenaren. Dat was ook het geval met de fiscale hervorming van 1962 en is nog steeds het geval met al de recente herstel- en programmawetten¹⁸. De ontwerpen worden ongetwijfeld uitgebreid besproken in het parlement, maar de oorspronkelijke teksten komen vrijwel altijd uit de pen van eerder fiscaal-technisch dan fiscaal-juridisch geschoolde ambtenaren. Dit had van het begin af nadelige gevolgen voor de juridische kwaliteit van de fiscale wetgeving. Er werd weinig aandacht besteed aan de verwoording van grote principes en fundamentele begrippen, hetgeen leidde tot onduidelijke structuren, ingewikkelde detailregelingen, overbodige formuleringen en voortdurende wetswijzigingen¹⁹. Die toestand is tot vandaag onveranderd gebleven.

De eerste reactie van de rechtspraak op deze technische wetgeving was er een van juridische orthodoxie. Het Hof van Cassatie besliste in de dertiger jaren dat de principes van het burgerlijk recht het fiscaal recht beheersen, zolang dit laatste er niet van afwijkt²⁰, en paste die visie meteen resoluut toe op de inkomstenbelastingen²¹. Wanneer een begrip door de fiscale wet niet wordt omschreven, heeft het de gemeenrechtelijke betekenis, en bij gebreke van omschrijving in het gemene recht, heeft het de gebruikelijke betekenis²². Die zienswijze wordt tot vandaag door de hoogste rechtspraak aangehouden²³, al werd zij enigszins afgezwakt, in die zin dat de afwijking van het gemene recht ook kan blijken uit de beginselen en de noodwendigheden

eigen aan het fiscaal recht²⁴.

Door de toepassing van deze methode is de rechtspraak erin geslaagd de betekenis van niet nader omschreven fundamentele begrippen zoals inkomen en winst te verduidelijken en heeft zij aan het gemene recht ontleende fundamentele juridische regels ingang doen vinden in het fiscaal recht. De rechtsleer is er van haar kant in geslaagd grote principes te onthullen, die achter soms misleidende of zelfs overbodige wetteksten schuilgaan. Enkele voorbeelden ter verduidelijking.

Ofschoon de wetgever inkomsten belastbaar stelt, heeft hij het kennelijk nooit nodig geoordeeld in een wettekst te preciseren wat onder inkomen in het algemeen moet worden verstaan. Meer dan dat inkomsten inkomsten zijn zegt de wet niet. De rechtspraak heeft die leemte gevuld door terug te grijpen naar het civielrechtelijk inkomensbegrip. Inkomen is alles wat een zaak periodiek aan vruchten opbrengt, zonder haar wezen te veranderen of haar substantie aan te tasten²⁵. Die jurisprudentiële omschrijving stemt trouwens overeen met wat in verband met het inkomensbegrip zeer terloops werd opgemerkt tijdens de parlementaire voorbereiding van de wet van 29 oktober 1919²⁶. Ook het winstbegrip wordt door de fiscale wet niet wezenlijk gedefinieerd: winsten zijn winsten²⁷. In de parlementaire voorbereiding van de wet van 29 oktober 1919 vindt men enkel een zeer gebrekkige aanduiding, volgens welke de winst in het algemeen het verschil is tussen enerzijds het jaarlijks brutobedrag der sommen ontvangen als verkoopprijzen of ter betaling van de gedane verrichtingen, en anderzijds het bedrag der bedrijfsuitgaven²⁸. Het is duidelijk dat men met die definitie alleen niet ver komt. Rechtspraak en doctrine grepen daarom terug naar het handelsrecht en omschreven de winst als de toename van het voor het bedrijf bestemde netto-actief gedurende het belastbaar tijdperk, uiteraard ongeacht nieuwe kapitaalbrengen; voor de waarderingsregels wordt thans verwezen naar het boekhoudrecht²⁹. Weliswaar besliste het Hof van Cassatie dat het begrip bedrijfswinst inzake inkomstenbelastingen berust op een economische werkelijkheid die niet noodzakelijk onderworpen is aan de indeling van de goederen en rechten vastgesteld door het Burgerlijk Wetboek³⁰. Daaruit heeft men wel eens willen afleiden dat het fiscaal winstbegrip in beginsel niet hetzelfde is als wat bedoeld wordt in het handelsrecht³¹.

²⁴ VERSEE, T., «Over de beweerde autonomie van het fiscaal recht», *Alg. Fisc. T.*, 1965-66, 369-397.

²⁵ Cass., 30 november 1950, *Arr. Verbr.*, 1951, 149; Cass., 20 maart 1956, *Arr. Verbr.*, 1956, 604; Cass., 25 april 1967, *Arr. Cass.*, 1967, (1039), 1041; Cass. 3 oktober 1977, *Arr. Cass.*, 1978, 147.

²⁶ *Parl. St., Kamer*, 1918-19, nr. 320, p. 1401: «Volgens de wet en de rechtspraak zijn de inkomsten of vruchten van een zaak alles wat deze zaak op geregelde tijdstippen voortbrengen kan, zonder enige verandering in haar wezen.»

²⁷ Ontwerpen, 18 juni 1985, *F.J.F.*, 1986, nr. 86/75.

²⁸ *Parl. St., Kamer*, 1918-19, nr. 320, p. 1420.

²⁹ VAN CROMBRUGGE, S., «Bemerkingen nopens het begrip bedrijfswinst in het fiscaal recht», *R.W.*, 1983-84, 2219 e.v.

³⁰ Cass., 24 september 1968, *Arr. Cass.*, 1969, 94.

³¹ DENYS, L.A., «Over de fiscale behandeling van burgerrechtelijke ficties», in *Liber Amicorum A. Tiberghien*, Antwerpen, Kluwer, 1984, p. 138.

¹⁵ Art. 22, 4°, W.I.B.

¹⁶ Art. 27, § 2, Wet van 29 oktober 1919.

¹⁷ CLAEYS BOUUAERT, I., «Bedrijfslasten — Bijdrage tot de omschrijving van het begrip», *R.W.*, 1957-58, 199, nr. 22-23; VAN HOUTTE, J., o.c., nr. 242.

¹⁸ Cf. CLAEYS BOUUAERT, I., «Le rôle de la pratique dans la formation du droit fiscal», in *Travaux de l'Association H. Capitant*, 1983, Journées suisses, p. 349-350.

¹⁹ Cf. HOFSTRA, H.J., «Over de grondslagen van de belastingheffing», in *Liber Amicorum A. Tiberghien*, Antwerpen, Kluwer, 1984, p. 241.

²⁰ Cass., 9 juli 1931, *Pas.*, 1931, I, 218.

²¹ Cass., 7 juni 1934, *Pas.*, 1934, I, 310.

²² Cass., 14 januari 1935, *Pas.*, 1935, I, 105.

²³ R.v.St., 21 december 1983, *F.J.F.*, 1984, nr. 84/117.

Die gevolgtrekking lijkt onjuist. Het Hof van Cassatie sluit enkel de noodzakelijke verwijzing naar het *Burgerlijk Wetboek* uit. Het handels- en boekhoudrechtelijk winstbegrip daarentegen steunt, behoudens uitzonderingen³², evenzeer op de economische werkelijkheid waarop het Hof zinspeelt.

Voor de bepaling van de grondslag van de vennootschapsbelasting wijst artikel 96 W.I.B. in beginsel terug naar de regelen die met betrekking tot natuurlijke personen van toepassing zijn op de winsten van de in artikel 20, 1°, bedoelde bedrijven. Bij natuurlijke personen heeft men soms moeilijkheden met de aflijning van de bedrijfssfeer³³. Een opbrengst kan worden behaald in het kader van het bedrijf, maar kan ook het gevolg zijn van een occasionele verrichting buiten de beroepswerkzaamheid of van het normaal beheer van een privé-vermogen. Tussen die drie categorieën moet een nauwkeurig onderscheid worden gemaakt. Dit probleem ontmoet men niet bij vennootschappen op grond van een eenvoudige regel die door het Hof van Cassatie aan het gemene recht werd ontleend: aangezien een vennootschap uitsluitend is opgericht om een winstgevende activiteit uit te oefenen, kan zij niets bezitten dat niet daartoe dient en hebben al haar activa noodzakelijk een bedrijfskarakter; al haar opbrengsten zijn bijgevolg bedrijfsinkomsten³⁴. Op grond van hetzelfde principe werd beslist dat een onvermijdbare uitgave voor een vennootschap steeds een aftrekbare bedrijfsuitgave is, behoudens andersluidende wetsbepaling³⁵.

Alles is vrij van belasting tenzij de wet anders bepaalt³⁶. Dit grondwettelijk principe wordt door de technici die de wetsontwerpen voorbereiden, dikwijls vergeten. Daardoor komt het dat in de wet soms uitdrukkelijke vrijstellingen worden opgenomen van voordelen of ontvangsten die naar de principes helemaal niet belastbaar zijn. Zo omvatten de inkomsten en opbrengsten van roerende goederen en kapitalen blijkens artikel 19, 2°, W.I.B. niet de inkomsten uit aandelen of delen betaald of toegekend in geval van verdeling van het maatschappelijk vermogen of van inkoop van eigen aandelen. Het Hof van Cassatie had echter reeds in 1956 beslist dat inkomsten en opbrengsten van roerende goederen en kapitalen in beginsel alleen betrekking hebben op inkomsten in de eigenlijke zin van het woord, d.w.z. op de periodieke vruchten of opbrengsten; het inkomensbegrip omvat niet toenamen en meerwaarden van het vermo-

gen; de liquidatiebonus van een vennootschap werd door het Hof niet als inkomen maar als een meerwaarde beschouwd³⁷. De formulering van artikel 19, 2°, W.I.B. wordt daarom in de rechtsleer aangemerkt als onjuist³⁸. Eigenlijk staat deze bepaling in artikel 19 niet op haar plaats. Ze zou haar plaats beter vinden in de vrijstellingen ter zake van de bedrijfsinkomsten, waar ze momenteel ontbreekt doch niettemin door de administratie wordt toegepast op grond van de vermoede wil van de wetgever³⁹. Uiteindelijk lijkt de opname van de besproken bepaling in artikel 19 W.I.B. ronduit misleidend. Overbodige formuleringen kunnen bovendien gevaarlijk zijn. De administratie heeft vaak de neiging om ontvangsten of voordelen die formeel niet onder een vrijstellingsregeling vallen, door een *a contrario*-redenering als belastbaar te beschouwen, zonder zich al te veel te bekommeren om de vraag of een andere wetsbepaling de betrokken bedragen wel degelijk belastbaar stelt. Tal van voorbeelden daarvan vindt men in artikel 41 W.I.B., waarin sociale en culturele vrijstellingen worden toegekend voor bepaalde pensioenen, renten, toelagen en vergoedingen. In de recente rechtsleer werd terecht betoogd dat dergelijke toekenningen niet automatisch als belastbaar mogen worden beschouwd zodra niet voldaan is aan de vrijstellingsvoorwaarden van artikel 41 W.I.B. Men moet in elk geval afzonderlijk onderzoeken of zij wel principieel belastbaar zijn als volledig of gedeeltelijk herstel van een werkelijke derving van bedrijfsinkomsten⁴⁰.

Men ziet uiteindelijk dat de inbreng van de rechtspraak en de rechtsleer in het inkomstenbelastingrecht van wezenlijke betekenis is. De wetgeving was vanaf haar ontstaan onvolledig en gebrekkig en bekommerde zich nooit veel om de grote principes.

8. Het over het hoofd zien van de grote principes en van de plaats die het inkomstenbelastingrecht met zijn wetten en koninklijke en ministeriële besluiten in het gehele rechtstelsel inneemt, neemt in de recente wetgeving soms zelfs absurde vormen aan. Een mooi voorbeeld daarvan is de discussie die nu bijna twee jaar geleden werd gevoerd omtrent de verliesverrekening in het kader van de vroegere optievennootschap. Tot het stelsel bij de wet van 4 augustus 1986 werd afgeschaft, konden personenvennootschappen naar Belgisch recht kiezen dat hun winst ten name van hun vennoten in de personenbelasting zou worden belast⁴¹. Wanneer de vennootschap verlies leed tijdens een van de belastbare tijdperken waarop de optie betrekking had, mocht dat verlies fiscaal bij het afsluiten van het belastbaar tijdperk onder de vennoten worden verdeeld en door hen worden afgetrokken van hun overige bedrijfsinkomsten. Op een bepaald ogenblik is de administratie zich gaan beklagen over misbruiken waaraan zij in het kader van de bestaande wetgeving niet het hoofd kon bieden. Optievennootschappen keerden aan de vennoten reserves uit, die nog waren gevormd vóór de optie. Die uitkeringen betekenden voor de vennoten een belastbaar inkomen. Voor de

³² Men moet wel stellen dat het fiscaal begrip bedrijfswinst of bedrijfsverlies op sommige punten meer of anders bij de economische realiteit aansluit dan het handelsrechtelijk begrip. Zo besliste het Hof van Cassatie dat een vennootschap op fiscaal gebied verder haar vroegere verliezen mag aftrekken, ook al zijn zij uit de jaarrekening verdwenen ten gevolge van een kapitaalvermindering met verwerking van verliezen: Cass., 30 januari 1939, *Pas.*, 1939, I, 48; Cass., 22 mei 1939, *Pas.*, 1939, I, 254.

³³ VAN CROMBRUGGE, S., «Bemerkingen nopens het begrip bedrijfswinst», *l.c.*, 2224-2228.

³⁴ Cass., 20 februari 1962, *Pas.*, 1962, I, 706; Cass., 13 juni 1967, *Arr. Cass.*, 1967, 1256; Cass., 28 januari 1969, *Arr. Cass.*, 1969, 515.

³⁵ Cass., 17 maart 1964, *Bull. Bel.*, 1965, 784; KIRKPATRICK, J., *L'imposition des revenus des sociétés belges par actions et de leurs actionnaires, obligataires et organes*, Brussel, Larcier, 1968, nr. 67, p. 91.

³⁶ Cf. *supra*, nr. 1.

³⁷ Cass., 20 maart 1956, *Arr. Verbr.*, 1956, 604.

³⁸ VAN HOUTTE, J., *o.c.*, nr. 225.

³⁹ *Adm. Comm. I.B.*, nrs. 19/2 en 34/42.

⁴⁰ THILMANY, J., *Le traitement fiscal des prestations de source belge accordées aux victimes d'une incapacité permanente*, Brussel, Bruylant, 1986, nrs. 62-67.

⁴¹ Oud art. 95 W.I.B.

vennootschap deden zij, naar verluidt, door de eruit voortvloeiende daling van de reserves een verlies ontstaan. Dat verlies werd dan verdeeld onder de vennoten en mocht door hen worden afgetrokken van het uit de uitkering voortvloeiend inkomen. Het uiteindelijk resultaat was dat de reserves van vóór de optie belastingvrij werden uitgekeerd⁴². De wet van 27 december 1984 en het K.B. van 2 januari 1985 hebben ingegrepen om aan dit misbruik een einde te maken.

Deze hele constructie moet bij juristen bevreemdend, zo al niet lachwekkend overkomen. Het uitgangspunt ervan is immers de gedachte dat een uitkering van reserves een verlies kan doen ontstaan, dat vervolgens overeenkomstig artikel 43, eerste lid, 2° of 3°, W.I.B. van de bedrijfsinkomsten kan worden afgetrokken. Die gedachte is in rechte zonder meer ongehoord. De fiscale wet definieert het begrip bedrijfsverlies niet, zodat logischerwijze moet worden teruggegrepen naar de handelsrechtelijke definitie⁴³. Iedereen die vertrouwd is met het vennootschapsrecht, weet dat het bestaan van een verlies een winstuitkering kan verhinderen, alsook dat het bestaan van reserves het verlies kan compenseren teneinde toch nog winstuitkering mogelijk te maken⁴⁴. De vergelijking tussen verlies en reserves gaat steeds vooraf aan de uitkering. Verlies vormt zich, meestal geleidelijk, door de slechte werking van het bedrijf of door nadelige bedrijfsgebeurtenissen en komt tot uiting in de jaarrekening. Pas daarna rijst, na vergelijking met de reserves, de vraag naar de mogelijkheid van uitkering van het overschot der reserves. Het is echter totaal ondenkbaar dat de uitkering van reserves aanleiding zou kunnen geven tot een verlies⁴⁵. Deze principes moeten ook naar het fiscaal recht worden doorgetrokken. De daarnet beschreven constructie valt dan als een kaartenhuis in elkaar. De fiscale wet laat alleen toe dat werkelijke verliezen worden afgetrokken en geen niet bestaande verliezen die enkel door een technisch-boekhoudkundige kunstgreep te voorschijn worden getoverd.

Hoe is het dan uit te leggen dat die wankel constructie door de administratie werd ervaren als een onoverkomelijk probleem en door de wetgever dermate *au sérieux* werd genomen dat aan de Koning prompt de bevoegdheid werd verleend om tegenmaatregelen te nemen? Het antwoord is eigenlijk daarnet reeds gegeven. De verklaring ligt eenvoudig in het feit dat de toepassing van het fiscaal recht grotendeels, en de creatie van de fiscale wetgeving volledig in handen is van technici die onvoldoende oog hebben voor juridische principes en zich blind staren op technische reglementeringen.

Het begrip vennootschapswinst kan op twee manieren worden benaderd: een wettelijke en een technische. De wettelijke benadering omschrijft de winst ofwel statisch als de stijging van het netto-actief over het belastbaar tijdperk

buiten nieuwe inbrengen, ofwel meer dynamisch als het geheel van winstbestanddelen dat zich van dag tot dag ontwikkelt uit de voortdurende wisselwerking van opbrengsten en kosten⁴⁶. De technische benadering, die men vindt in het uitvoeringsbesluit bij het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, omschrijft de winst als de som van de mutaties der reserves, de verworpen uitgaven, de tantièmes in kapitaalvennootschappen en de dividenden in kapitaalvennootschappen of de inkomsten uit belegde kapitalen in personenvennootschappen⁴⁷. Om de belastbare grondslag te bepalen gaat deze benadering m.a.w. omgekeerd te werk. Zij gaat uit van de winstbestemming en bepaalt wat de winst moet zijn geweest aan de hand van wat ermee gedaan is. Elk jurist zal hieruit begrijpen dat de technische benadering geen bestaan op zichzelf kent en niet buiten de wettelijke benadering kan. Het resultaat van beide methodes moet overigens hetzelfde zijn. De moeilijkheden ontstaan wanneer men zich blind staart op de technische benadering. In het kader van optievennootschappen omschreef zij de winst als de som van de reservemutaties en de verworpen uitgaven⁴⁸. Inkomsten uit belegde kapitalen kwamen niet in aanmerking⁴⁹. Wanneer men hierbij voeling verloor met de juridische noodwendigheden van de wettelijke benadering van het winstbegrip en enkel naar de techniek keek, scheen er inderdaad een verlies te ontstaan door de uitkering van reserves. Juridisch is en blijft het echter een niet bestaand verlies.

Wanneer het ging om de uitkering van reeds ten name van de vennoten belaste reserves, werd de verrekening door de vennoten van het technisch ontstane verliessaldo weliswaar algemeen aanvaard⁵⁰. Juridisch was dat echter niet de technische verrekening van een niet bestaand verlies in strijd met de wettelijke benadering van het winstbegrip, maar de technische verhindering van een dubbele belasting, waarvan de ene de andere wettelijk uitsloot, en dit precies om te voldoen aan de wettelijke benadering.

9. De onvolkomenheid van de fiscale wetgeving heeft gemaakt dat men zelfs op juridisch vlak ging twifelen over de ware aard van de basisstructuur van de inkomstenbelastingen. Zoals reeds vermeld, werden de inkomstenbelastingen in 1919 uitgewerkt als een analytisch stelsel met afzonderlijke cedulaire belastingen op verschillende soorten van inkomsten. Het stelsel dat uit de fiscale hervorming van 1962 te voorschijn kwam, was in wezen een synthetisch stelsel, waarbij zoveel mogelijk het gehele inkomen van één zelfde persoon aan één zelfde belasting werd onderworpen⁵¹. De twijfel omtrent het synthetisch karakter van het stelsel werd opgewekt door het bestaan van voorheffingen, bij wijze waarvan de enige belasting van het inkomen zou worden geheven. Blijkens de parlementaire voorbereiding van de wet van 20 november 1962 mochten die voorheffing-

⁴² *Parl. St., Kamer*, 1984-85, nr. 1010/1, p. 8; SABLON, S., «Optievennootschappen», *Alg. Fisc. T.*, 1985, 86; VAN DYCK, J., «Optievennootschap in het gedrang», *Trends*, 16 november 1984, p. 169.

⁴³ Cf. Antwerpen, 18 juni 1985, *F.J.F.*, 1986, nr. 86/75.

⁴⁴ Art. 77bis Venn. W.

⁴⁵ MEIJER, H.J., *Uitsel van winstneming. Een inventarisatie van de marges van het fiscale jaarwinstbegrip*, Apeldoorn, Maklu, 1986, p. 19-20.

⁴⁶ VAN CROMBRUGGE, S., «Bemerkingen nopens het begrip bedrijfswinst», *I.c.*, 2221-2223; VAN CROMBRUGGE, S., *De juridische en fiscale eenheidsbehandeling van vennootschaps groepen*, Antwerpen, Kluwer, 1984, nr. 70.

⁴⁷ Art. 65 K.B.W.I.B.

⁴⁸ SABLON, S., *I.c.*, p. 85.

⁴⁹ Art. 64bis, § 2, 1°, K.B.W.I.B.

⁵⁰ *Parl. St., Kamer*, 1984-85, nr. 1010/1, p. 8.

⁵¹ *Parl. St., Kamer*, 1961-62, nr. 264/1, p. 3-7; VAN HOUTTE, J., *o.c.*, nr. 64.

gen niet worden beschouwd als onderscheiden belastingen, maar slechts als voorschotten op de totale belasting⁵². Sommigen vroegen zich echter af of de voorheffingen niet toch binnen zekere grenzen moesten worden aangemerkt als zelfstandige belastingen, waarbij dan voornamelijk werd verwezen naar de slechts beperkt verrekenbare onroerende voorheffing en naar de eigenaardige en verwarrende redactie van de wetbepalingen betreffende de verrekening van de voorheffingen⁵³. Beide stellingen kwamen met wisselend succes aan de orde in de rechtspraak⁵⁴.

Die betwisting lag in feite ook ten grondslag aan een paar belangrijke zaken die recent in de rechtspraak hun beslag hebben gekregen. Op de inkomsten toegekend aan een aan de personenbelasting onderworpen natuurlijke persoon waren roerende voorheffing en bedrijfsvoorheffing ingehouden in de loop van het belastbaar tijdperk. De aanslag in de totale personenbelasting werd laattijdig vastgesteld en werd bijgevolg vernietigd. Van het verschil tussen de reeds ingehouden voorheffingen en de uiteindelijk gevestigde belasting werd ontlasting verleend. De belastingplichtige eiste echter ook de teruggave van de voorheffingen. Hij beweerde dat de voorheffingen slechts voorschotten of inningsmodaliteiten van de enige belasting op zijn inkomen waren, die moesten worden teruggegeven nu zij door het wegvallen van die enige belasting hun bestaansreden hadden verloren. De daaropvolgende discussie die voor de hoven werd gevoerd, was zeer verward. Het Hof van Beroep te Antwerpen trachtte ze te brengen op het vlak van het ontstaan van de fiscale schuld. Zonder vlakaf te zeggen dat de voorheffingen aan de zijde van de genietster van de inkomsten zelfstandige belastingen waren, die moesten worden teruggegeven nu zij door het wegvallen van die enige belasting hun bestaansreden hadden verloren. De daaropvolgende discussie die voor de hoven werd gevoerd, was zeer verward. Het Hof van Beroep te Antwerpen trachtte ze te brengen op het vlak van het ontstaan van de fiscale schuld. Zonder vlakaf te zeggen dat de voorheffingen aan de zijde van de genietster van de inkomsten zelfstandige belastingen waren, besliste het hof toch dat de fiscale schuld door de inhouding van de voorheffingen een formeel rechtsbestaan gekregen had⁵⁵. Het Hof van Beroep te Gent redeneerde veel zuiverder. Hoewel de belastingschuld ontstaat bij het in werking treden van de jaarlijkse financiewet, wordt de personenbelasting, die een belasting op het totale inkomen is, pas definitief verschuldigd en eisbaar wanneer zij effen is ingevolge een ten aanzien van de genietster van de inkomsten specifiek en rechtsgeldig vastgestelde aanslag. De voorheffingen maken naar de mening van het Hof te Gent ten aanzien van de genietster van de inkomsten slechts een terugvorderbaar voorschot uit op de later te ontstane formele belasting-

schuld⁵⁶. Het Hof van Cassatie sloot zich daar uiteindelijk bij aan. De belastingschuld in de inkomstenbelastingen ontstaat weliswaar uit de begrotings- of financiewet, maar wordt slechts definitief verschuldigd doordat de aanslag binnen de wettelijke termijn wordt aangesteld. De personenbelasting, die een belasting is op het totale inkomen van de rijksinwoners, wordt niet gevestigd door de inning van de in artikel 2 en titel VI W.I.B. bedoelde roerende voorheffing en bedrijfsvoorheffing, maar door de in artikel 266 W.I.B. voorgeschreven inkohiering en de daarmee gepaard gaande kwijting door verrekening van de geïnde voorheffingen als bepaald in de artikelen 186, 191 en 203. Wanneer de personenbelasting niet tijdig is gevestigd, moeten de geheven roerende voorheffing en bedrijfsvoorheffing worden terugbetaald⁵⁷.

Het Hof bevestigt aldus duidelijk dat de roerende voorheffing en de bedrijfsvoorheffing geen zelfstandige belastingen zijn. Het beklemtoonst op die manier het synthetisch karakter van de inkomstenbelastingen en laat recht wederen aan de bedoeling van de wetgever boven de dubbelzinnigheid van de wetteksten waarin die bedoeling is uitgedrukt.

II. GROTE ONTWIKKELINGEN

10. Wanneer men thans de evolutie van het inkomstenbelastingrecht in België wenst te systematiseren, dan springen drie grote ontwikkelingen onmiddellijk in het oog. Er is het voortdurend aanvullen van leemten in het bestaande belastingstelsel. Er is de reglementeringstendens, die men ook zou kunnen aanduiden als de fiscale vuistregeltjescultuur. En er is de strekking tot het invoeren van steeds nieuwe selectieve en voorwaardelijke aanmoedigingsmaatregelen, die formeel tot doel hebben de economie en de tewerkstelling te stimuleren, maar er in werkelijkheid veelal op gericht zijn de druk van de te hoge tarieven enigszins te verzachten. Laten wij nu die drie ontwikkelingen van nabij bekijken.

1. Het opvullen van leemten

11. Veel nieuwe wetteksten die worden ingevoerd, hebben tot doel de leemten die in de bestaande wetgeving werden vastgesteld, aan te vullen. Dit aanvullen van leemten kan van drieërlei aard zijn. Het kan verband houden met de omschrijving van het inkomensbegrip, met het indijken van zogenaamde fiscale uitgaven en met het herstel van technische onvolkomenheden in recente wetgeving

a. Het inkomensbegrip

12. Hierboven is reeds opgemerkt dat de fiscale wet het inkomen niet in het algemeen heeft omschreven. De rechtspraak heeft daarom teruggegrepen naar de civielrechtelijke definitie die het inkomen omschrijft als alles wat een zaak periodiek aan vruchten voortbrengt, zonder haar wezen te veranderen of haar substantie aan te tasten⁵⁸. Een zaak

⁵² *Parl. St., Kamer*, 1961-62, nr. 264/1, p. 7; in dezelfde zin: BALTUS, M., noot bij Cass., 8 september 1972, *J. Prat. Dr. Fisc.*, 1972, 335; TIBERGHIE, A., *Handboek voor fiscaal recht*, Brussel, Ced Samsom, 1985, p. 279.

⁵³ DELANGE, conclusie voor Cass., 16 december 1971, *J. Prat. Dr. Fisc.*, 1971, 329; KIRKPATRICK, J., «L'imposition des dividendes», *l.c.*, p. 445; VAN HOUTTE, J., *o.c.*, nr. 353.

⁵⁴ Cass., 16 december 1971, *Arr. Cass.*, 1972, 378; Cass., 8 september 1972, *Arr. Cass.*, 1973, 32; Cass., 22 maart 1973, *Arr. Cass.*, 1973, 734; Cass., 19 juni 1975, *Arr. Cass.*, 1975, 1117; Brussel, 16 februari 1979, *J.D.F.*, 1980, 117.

⁵⁵ Antwerpen, 25 april 1984, *F.J.F.*, 1985, nr. 85/16.

⁵⁶ Gent, 12 oktober 1984, *F.J.F.*, 1985, nr. 85/135.

⁵⁷ Cass., 20 december 1985, *F.J.F.*, 1986, nr. 86/36; Cass., 20 december 1986, *R.W.*, 1986-87, 280.

⁵⁸ *Cf. supra*, nr. 7.

moet ook worden verstaan als een activiteit.

De administratie der directe belastingen is traditioneel weinig gevoelig voor dergelijke juridische redeneringen en heeft altijd de neiging gehad om alle in geld waardeerbare voordelen en kostenbesparingen aan inkomstenbelasting te onderwerpen, met uitzondering uiteraard van formele schenkingen, legaten, erfenissen en verkoopprijzen ten belope van de oorspronkelijke waarde of van goederen die men al lang bezat. Daarbij bekommerde zij zich weinig om de vraag of het voordeel niet een meerwaarde of een kapitaal aanwas uitmaakte en of het voordeel wel als vrucht voortkwam van een zaak of een activiteit. De civielrechtelijke definitie van het inkomensbegrip houdt evenwel beperkingen in, die de administratie herhaaldelijk in haar aanspraken hebben geremd.

Zo vallen meerwaarden, behoudens andersluidende bepaling in de fiscale wet, niet onder het inkomensbegrip⁵⁹. Om die reden besliste het Hof van Cassatie dat de van een vennootschap ontvangen liquidatiebonus niet door de inkomstenbelasting werd getroffen⁶⁰. Het voordeel dat een kapitaal aanwas vertegenwoordigt, valt in beginsel evenmin onder het inkomensbegrip. Aldus besliste het Hof dat de opbrengst van de verkoop van een inschrijvingsrecht op nieuwe aandelen bij kapitaalverhoging niet tot de belastbare inkomsten behoort⁶¹. Ook voordelen die niet door een zaak, een kapitaal of een activiteit worden voortgebracht, behoren principieel niet tot het inkomen. Zo werd al vroeg beslist dat gerechtelijke of moratoire interesten wegens te late betaling geen inkomsten zijn uit het inzetten van roerende goederen of kapitalen, maar een gewone schadevergoeding⁶². In dezelfde zin kon het Hof van Cassatie een ontslagvergoeding wegens verbreking van een arbeidsovereenkomst destijds aanmerken als een onbelastbare schadevergoeding: zij was niet de vrucht van de beroepsactiviteit⁶³. Dezelfde gedachte ligt nog aan de oorsprong van de rechtspraak betreffende de al of niet belastbaarheid van voordelen van alle aard. Dergelijke voordelen zijn ten laste van de genietster slechts belastbaar als bedrijfsinkomsten wanneer zij hun oorzaak rechtstreeks of onrechtstreeks vinden in zijn beroepswerkzaamheid⁶⁴.

13. De bij de administratie vastgestelde neiging om meer te belasten dan wat het civielrechtelijk inkomensbegrip toelaat, is wel begrijpelijk. Zij benadert het inkomen veel meer als een financieel-economisch dan als een juridisch begrip. Zo zijn meerwaarden financieel-economisch dikwijls niet meer dan ophopingen van niet geïnde inkomsten⁶⁵. Voor de rechtspraak trekt de administratie met die zienswijze wel

meestal aan het kortste eind: wanneer er een tegenstelling bestaat tussen de juridische werkelijkheid en de financieel-economische werkelijkheid, is het in principe, de eerste die het haalt⁶⁶. De administratie zoekt daarom steun bij de wetgever om het inkomensbegrip ruimer te omschrijven. De wetgever gaat daar meestal op in⁶⁷. Zo heeft hij heel wat meerwaarden belastbaar gesteld⁶⁸. Ook ontslagvergoedingen zijn begrijpelijkerwijze al lang in de belastbare materie opgenomen⁶⁹. Voorbeelden van zulke inkomensuitbreidende wetgeving vindt men tot vandaag. Aldus werd in het begin van de tachtiger jaren vastgesteld dat kapitalisatiebons, waarvan de gekapitaliseerde interesten normaal op de vervaldag belastbaar werden, kort voor de vervaldag door de emittent werden ingekocht tegen de toen geldende marktwaarde. Het door de genietster ontvangen verschil tussen de verkoopprijs en het oorspronkelijk kapitaal was voor hem formeel-juridisch een meerwaarde en dus onbelastbaar⁷⁰. Om daaraan een einde te maken bepaalt het door de wet van 28 december 1983 nieuw ingevoegde artikel 11bis W.I.B. nu dat in dergelijke gevallen alle sommen die door de schuldenaar bij de terugbetaling of inkoop van het effect boven het kapitaal worden toegekend, belastbaar zijn. Een ander voorbeeld van een recente wettelijke uitbreiding van het inkomensbegrip in strijd met de voorheen geldende rechtspraak, en dit onder invloed van economische ontwikkelingen, was het belastbaar stellen als inkomsten van onroerende goederen van de bedragen verkregen uit hoofde van de vestiging of de overdracht van een recht van erfpacht of opstal bij de wet van 19 juli 1979. De vroegere rechtspraak was van oordeel dat deze bedragen de prijs waren voor de vestiging of de overdracht van een zakelijk recht en geen inkomen vertegenwoordigden⁷¹. De laatste decennia had de praktische aanwending van de erfpacht- of opstalconstructie echter een zeer hoge vlucht genomen, zodat de geldende rechtspraak aanzienlijke ontvangsten aan de greep van de fiscus deed ontsnappen. Daarom werd het begrip van het belastbaar inkomen in dit opzicht door de wetgever uitgebreid.

b. De fiscale uitgaven

14. Sedert de zeventiger jaren wordt zeer regelmatig gesproken over fiscale onderschatting en niet-taxatie. Men verstaat daaronder gewoonlijk het verlies aan belastbare

⁵⁹ *Parl. St., Kamer*, 1918-19, nr. 320, p. 1401-1402; TIBERGHIE, A., *Inleiding tot het Belgisch fiscaal recht*, o.c., nr. 223.

⁶⁰ *Cass.*, 20 maart 1956, *Arr. Verbr.*, 1956, 604.

⁶¹ *Cass.*, 15 juni 1965, *Bull. Bel.*, 1966, 698.

⁶² *Cass.*, 3 november 1930, *Pas.*, 1930, I, 350; *Cass.*, 7 november 1967, *Arr. Cass.*, 1968, 352; cf. VAN CROMBRUGGE, S., *Ondernemingscoöperatie*, Antwerpen, Kluwer, 1985, nr. 15.

⁶³ *Cass.*, 14 januari 1935, *Pas.*, 1935, I, 105.

⁶⁴ *Cass.*, 19 januari 1960, *Arr. Verbr.*, 1960, 455; *Cass.*, 3 maart 1970, *Arr. Cass.*, 1970, 620; *Cass.*, 20 november 1974, *Arr. Cass.*, 1975, 348; cf. *Cass.*, 16 december 1982, *Bull. Bel.*, 1985, 80.

⁶⁵ TIBERGHIE, A., *Inleiding tot het Belgisch fiscaal recht*, o.c., nr. 223.

⁶⁶ AMERIJCKX, F., *Belastingheffing naar socio-economische werkelijkheid*, Gent, Story, 1984, nr. 5; KIRKPATRICK, J., «Le droit fiscal se fonde sur les réalités», *J.Prat.Dr.Fisc.*, 1969, 161 e.v.; TIBERGHIE, A., *Inleiding tot het Belgisch fiscaal recht*, o.c., nr. 110-116.

⁶⁷ Cf. CLAEYS BOUUAERT, I., «Le rôle de la pratique dans la formation du droit fiscal», *l.c.*, p. 350.

⁶⁸ Artt. 21, 30, 31, 32 en 67, 1°, 7° en 8°, W.I.B.

⁶⁹ Art. 10 K.B. nr. 14 van 3 juli 1939, thans art. 26, tweede lid, 3°, W.I.B.

⁷⁰ ASCHRIFF, T. en GLINEUR, P., «La loi du 28 décembre 1983 portant des dispositions fiscales et budgétaires», *J.T.*, 1984, 377, nr. 26; *Parl. St., Kamer*, 1983-84, nr. 758/1, p. 16; cf. *Cass.*, 20 maart 1956, *Arr. Verbr.*, 1956, 604.

⁷¹ Bergen, 9 juni 1977, *J.D.F.*, 1977, 306; Brussel, 2 juni 1978, *J.D.F.*, 1978, 288; VALENTIN, R., «L'emphythéose et la taxation des revenus fonciers», *J.D.F.*, 1976, p. 65 e.v.

stof dat te wijten is aan niet op de werkelijkheid steunende individuele of collectieve akkoorden tussen de belastingplichtige en de administratie en aan het om allerlei redenen niet-belasten van een deel van de inkomsten, dat volgens de letter en de geest van het belastingstelsel door de belasting had kunnen of moeten worden getroffen. De oorzaken daarvan zijn, benevens belastingontduiking en belastingvermijding, voornamelijk de forfaitaire ramingen van bepaalde inkomsten en uitgaven en de door de wet bepaalde vrijstellingen⁷². De laatste jaren spreekt men meer over fiscale uitgaven. Dit zijn, strikt genomen, allerlei door de overheid toegestane vrijstellingen, aftrekken en verminderingen die geen correcties zijn, nodig voor de inachtneming van het draagkrachtbeginsel⁷³. Van wetgevende zijde werden zij gedefinieerd als fiscale tegemoetkomingen die een afwijking betekenen op wat men het algemeen stelsel van de belasting noemt en die zijn ingesteld ten voordele van zekere belastingplichtigen of van zekere economische, sociale of culturele activiteiten⁷⁴. In feite brengt men er in België ook allerlei vormen van belastingvermijding onder, die door de wetgever niet bewust werden gewild maar logisch voortvloeien uit het legaliteitsbeginsel. Een kenmerk van de ontwikkeling van de fiscale wetgeving is nu precies dat zij voortdurend de fiscale onderschatting en de fiscale uitgaven tracht in te dijen.

15. Deze ontwikkeling in het inkomstenbelastingrecht is moeilijk *in abstracto* te beoordelen. Sommige anti-ontgaanswetgeving is zowel juridisch als ethisch niet anders dan verantwoord te noemen. Het valt echter op dat de wetgever het begrip van de zogenaamde fiscale uitgaven soms zeer ruim interpreteert. We kunnen de beoordeling alleen *in concreto* doen aan de hand van enkele voorbeelden.

Een eerste voorbeeld is de uitsluiting van de verrekening van een forfaitair gedeelte van de buitenlandse belasting met betrekking tot *channelling*. Wanneer een belastingplichtige roerende en sommige diverse inkomsten verkrijgt, die in het buitenland zijn onderworpen aan een met de personenbelasting, de vennootschapsbelasting, mag behoudens uitzonderingen van de Belgische belasting vooraf een forfaitair bedrag worden afgetrokken⁷⁵. Dit forfaitair gedeelte van de buitenlandse belasting bedraagt 15 procent van de verkregen inkomsten⁷⁶. Het stelsel is vooral voor banken zeer voordelig omdat het geen rekening houdt met de werkelijke kostenstructuur. De netto belastbare winst die een bank uiteindelijk aan een internationale lening overhoudt, is gewoonlijk slechts een kleine fractie van het nominaal ontvangen interestbedrag. De Belgische vennootschapsbelasting daarop is bijgevolg eveneens relatief gering. Het bedrag dat als forfaitair gedeelte van de buitenlandse belasting van de Belgische belasting mag worden afgetrokken, is echter zonder meer vastgesteld op 15 procent van het nominaal ontvangen interestbedrag. De aftrek is bijgevolg in de

regel veel groter dan de vennootschapsbelasting die wegens de uit de verrichting voortvloeiende netto winst verschuldigd is. Hij wordt dan toegerekend op de vennootschapsbelasting op de rest van de winst⁷⁷. Sommige banken zijn hierin zeer ver gegaan en gingen aan *channelling* doen. Zij traden enkel op als tussenpersoon bij internationale leningen: ze ontvingen fondsen van een buitenlandse moedermaatschappij en gaven die tegen een zeer lage eigen vergoeding door aan buitenlandse zustermaatschappijen. Op die manier profiteerden zij maximaal van het forfaitair gedeelte van de buitenlandse belasting, dat bleef berekend worden op het nominaal ontvangen interestbedrag en geen rekening hield met de slechts minieme vennootschapsbelasting op de al even minieme werkelijke intermediatiemarge. Overigens werd het voordeel ook doorberekend in een vermindering van de interestvoeten. De wet van 27 december 1984 heeft aan dit oneigenlijk gebruik van het forfaitair gedeelte van de buitenlandse belasting een einde gemaakt door de verrekening ervan in het kader van *channelling* activiteiten niet meer toe te staan⁷⁸. Men kan deze maatregel alleen maar goedkeuren. Het paste inderdaad niet dat de Belgische Staat op zo'n manier interestverminderingen binnen multinationale bankgroepen financierde⁷⁹.

Een ander voorbeeld is de afschaffing van de optie door de wet van 4 augustus 1986. Wat was de optie? De invoering in 1962 van een afzonderlijke vennootschapsbelasting op de totale⁸⁰ winst van vennootschappen naast een personenbelasting op het totaal inkomen van natuurlijke personen gaf aanleiding tot het ontstaan van economische dubbele belasting. De door een vennootschap gemaakte winst wordt eerst als zodanig belast bij de vennootschap en wordt vervolgens, na uitkering, nogmaals belast als dividend of inkomen uit belegd kapitaal bij de vennoten⁸¹. Om, althans gedeeltelijk, aan dit probleem tegemoet te komen werd in het algemeen voorzien in de verrekening van een belastingkrediet. Aan personenvennootschappen naar Belgisch recht werd bovendien de mogelijkheid geboden te kiezen dat hun winst rechtstreeks ten name van hun vennoten in de personenbelasting zou worden belast. Waarom wordt de optie thans aangemerkt als een fiscale uitgave en moet zij verdwijnen⁸²? Niet wegens het stelsel zelf, maar wegens het

⁷⁷ DEFRAITEUR, R., «Du bon usage de la quotité forfaitaire d'impôt étranger», in *Réflexions offertes à P. Sibille*, Brussel, Bruylant, 1981, p. 389 e.v.

⁷⁸ Art. 187, tweede lid, W.I.B. Zie daarover: DASSESE, M., «Les modifications apportées au régime fiscal des prêts accordés à l'étranger par des banques belges: lutte contre les abus du channelling», *Fiscalité européenne-Revue*, 1985, nr. 5, p. 69; HINNEKENS, L., «Internationale leningen en het F.B.B.», *Alg. Fisc. T.*, 1985, 199 en 220.

⁷⁹ Cf. KIRKPATRICK, J., «La politique fiscale du gouvernement à l'égard des entreprises. Point de vue d'un juriste», *Société Royale d'Economie Politique de Belgique*, mei 1983, nr. 435, p. 26.

⁸⁰ Onder voorbehoud wel te verstaan van de verschillende door de wet bepaalde vrijstellingen.

⁸¹ Zie daarover: CLAEYS BOUUAERT, I., «Quelques remarques sur le système d'imputation en matière d'impôts des sociétés», in *Réflexions offertes à P. Sibille*, Brussel, Bruylant, 1981, p. 319; VAN DEN TEMPEL, A.J., *Impôt sur les sociétés et impôt sur le revenu dans les communautés européennes*, Commission des Communautés européennes, 1970.

⁸² *Parl. St., Senaat*, 1985-86, nr. 310/1, p. 2.

⁷² FRANK, M., «Onderschatting, ontduiking en niet-taxatie in het Belgisch belastingstelsel», *Kultuurleven*, 1974, 34 e.v.; VAN HOUTTE, J., «Fraudebestrijding en belastingrecht», *R.W.*, 1974-75, 513 e.v.

⁷³ TIBERGHIEN, A., «Tax Reform daagt ons uit», *De Standaard*, 7 november 1986, p. 16.

⁷⁴ *Parl. St., Kamer*, 1983-84, nr. 927/1, p. 12.

⁷⁵ Art. 187, eerste lid, W.I.B.

⁷⁶ Art. 195, W.I.B.

oneigenlijk gebruik dat ervan gemaakt werd. Men stelde vast dat vaak personenvennootschappen werden opgericht met als enig doel een huis te kopen en dat dan tegen een matige prijs te verhuren aan de voornaamste vennoot. De vennootschap, voor wie alle activa een bedrijfskarakter hebben⁸³, kon alle kosten die zij leed met betrekking tot de verwerving en instandhouding van het huis, met inbegrip van de afschrijvingen, volgens de gangbare regels als bedrijfslasten aftrekken, hetgeen de vennoten niet zouden hebben kunnen doen indien zij het huis zelf voor eigen gebruik hadden aangekocht. De vennootschap sloot haar boekjaar telkens met een aanzienlijk verlies. Zij opteerde voor aanslag ten name van de vennoten, zodat het vennootschapsverlies voor hen een persoonlijk bedrijfsverlies werd, dat van hun andere bedrijfsinkomsten kon worden afgetrokken en aldus een gevoelige belastingbesparing opleverde. Men noemde dit de constructie van de patrimoniumvennootschap⁸⁴. Zij kwam er financieel-economisch op neer dat men een hele reeks privé-kosten langs de omweg van een optievennootschap gedeeltelijk omvormde tot aftrekbare bedrijfslasten. Juridisch was de constructie nageoeg onaantastbaar, omdat geen enkele wetbepaling werd geschonden⁸⁵. De uitschakeling van deze constructie door de afschaffing van de optie kan niet worden afgekeurd. Het optiestelsel was een uitzonderingsregime, dat door de wetgever met een welbepaald doel was ingevoerd. Met de patrimoniumvennootschap werd het door de belastingplichtigen oneigenlijk gebruikt. Of nu daarom het hele optiestelsel moest verdwijnen, kan worden betwist, maar ikzelf ben geen voorstander van uitzonderingsregimes.

Met een derde voorbeeld wil ik meer de kritische toer opgaan. Artikel 44 W.I.B. past met betrekking tot de bedrijfsinkomsten het grote principe toe dat de inkomstenbelastingen enkel op de netto-inkomsten drukken: het staat de belastingplichtige toe de bedrijfsuitgaven of -lasten die op zijn inkomen drukken, af te trekken. Met toepassing daarvan wordt in de rechtspraak sinds geruime tijd aanvaard dat de bedragen die door een bestuurder kosteloos in zijn deficitaire vennootschap worden gepompt door afstand van schuldvorderingen of het verstrekken van voorschotten of die rechtstreeks aan de schuldeisers van de vennootschap worden betaald teneinde haar financiële moeilijkheden op te lossen en haar faillissement te voorkomen, voor die bestuurder moeten worden beschouwd als aftrekbare bedrijfslasten, voor zover hij heeft gehandeld met de bedoeling zijn bron van bedrijfsinkomsten te bewaren en niet enkel met de bedoeling zijn privé-kapitaal te redden⁸⁶. Thans wil de wetgever hierin plots een haard van fiscale uitgaven herkennen⁸⁷. De tenlasteneming van vennoot-

schapsverliezen door werkende vennoten en bestuurders wordt door de wet van 4 augustus 1986 streng gereglementeerd⁸⁸. Er worden beperkende voorwaarden ingevoerd, waarvan men de doordachtetheit ernstig kan betwijfelen⁸⁹. Het is mij niet duidelijk waarom die beperkingen nodig waren. Onderzoekt men de bestaande rechtspraak, dan blijkt duidelijk dat de aftrekbaarheid van de ten laste genomen verliezen verre van een automatisme was, maar regelmatig werd verworpen omdat niet aan de algemene voorwaarden van artikel 44 W.I.B. was voldaan⁹⁰. Een soepeler houding vond men wel in de rechtspraak betreffende de tenlasteneming van verliezen door werkende vennoten in personenvennootschappen⁹¹, maar die rechtspraak dateerde van vóór de wet van 5 januari 1976, toen de bedrijfsinkomsten van werkende vennoten nog werden ondergebracht bij de inkomsten van artikel 20, 1°, W.I.B. Sedert het aanslagjaar 1976 gaat het om bezoldigingen en moet de tenlasteneming van de vennootschapsverliezen volledig worden beoordeeld in het licht van artikel 44 W.I.B.⁹¹. Naar mijn gevoelen bestond hier geen ernstige reden om van een fiscale uitgave te gewagen. In plaats van wetgevend op te treden had men de rechtspraak gewoon haar werk moeten laten doen.

Een laatste voorbeeld betreft het *sale and lease back*-systeem, waarin de wet van 4 augustus 1986 andermaal een fiscale uitgave meent te kunnen zien⁹³. Om deze constructie uit te leggen is het best gradueel te werk te gaan. De eerste origine ervan treft men aan in de recente rechtspraak. Een moedermaatschappij bezat een volledig afgeschreven schip. Fiscaal was dat schip waardeloos. Zij verkocht het aan een dochtermaatschappij. De meerwaarde werd afzonderlijk belast tegen verminderd tarief of zelfs helemaal vrijgesteld op grond van artikel 36 W.I.B. De dochtermaatschappij ging echter, tot ongenoegen van de administratie, de koopprijs weer helemaal afschrijven. De rechtspraak besliste daarop dat de uit die afschrijving ontstane bedrijfslast niet mocht worden verworpen⁹⁴. De praktijk heeft het systeem dan verder geperfectioneerd in die zin dat de verkoper het verkochte goed opnieuw in leasing nam en dan zelf voor de tweede keer kon afschrijven, aangezien het overeenkomstig artikel 48, § 1, W.I.B. en in overeenstemming met het boekhoudrecht de leasingnemer en niet de eigenaar is, die de afschrijving verricht⁹⁵. De wet van 4 augustus 1986 heeft

⁸⁸ Art. 50, 6°, W.I.B.

⁸⁹ Cf. GEENS, K., *Fiscale programmawet 1986. Deel 1*, Kalmt-hout, Biblo, 1986, p. 5-12.

⁹⁰ Cass., 19 maart 1963, *Pas.*, 1963, I, 793; Cass., 20 december 1973, *Arr. Cass.*, 1974, 463; Bergen, 21 juni 1977, *J.D.F.*, 1978, 113; Luik, 27 juni 1984, *F.J.F.*, 1985, nr. 85/26; Brussel, 23 oktober 1984, *F.J.F.*, 1985, nr. 85/72; Brussel, 12 december 1984, *F.J.F.*, 1985, nr. 85/73; Brussel, 19 februari 1985, *F.J.F.*, 1986, nr. 86/44.

⁹¹ Cass., 5 oktober 1965, *Pas.*, 1966, I, 172; Cass., 25 februari 1971, *Arr. Cass.*, 1971, 611; Cass., 1 februari 1980, *Arr. Cass.*, 1979-80, 646.

⁹² VAN CROMBRUGGE, S., «Het onderscheid tussen bedrijfslasten en privé-uitgaven in de personenbelasting», *T. Not.*, 1983, 255.

⁹³ *Parl. St., Senaat*, 1985-86, nr. 310/1, p. 2.

⁹⁴ Antwerpen, 4 december 1984, *F.J.F.*, 1985, nr. 85/86.

⁹⁵ VAN DEN DRIESCHE, J.F., «Sale and lease back», *Alg. Fisc. T.*, 1985, 75 e.v.; VAN DYCK, J., «Het fiscale ei van Columbus?», *Trends*, 14 maart 1986, p. 138-139.

⁸³ Cf. *supra*, nr. 7.

⁸⁴ DEFOORT, J., «Opbouw van je vermogen en de fiscus», in *Fiscale wegwijzer*, Antwerpen, Kluwer, 1984, p. 170-171; Sablon, S., *l.c.*, p. 83; VAN DYCK, J., «Optievennootschap in het gedrang», *l.c.*, p. 170.

⁸⁵ SABLON, S., *l.c.*, p. 83; VANISTENDAEL, F., «De vennootschap, de fiscus en de werkelijkheid», *Alg. Fisc. T.*, 1985, p. 145-146.

⁸⁶ Brussel, 2 juni 1975, *Alg. Fisc. T.*, 1976, 93; Brussel, 16 juni 1976, *Alg. Fisc. T.*, 1976, 94; Brussel, 30 september 1975, *Alg. Fisc. T.*, 1976, 89; Gent, 19 november 1976, *J.D.F.*, 1977, 263.

⁸⁷ *Parl. St., Senaat*, 1985-86, nr. 310/1, p. 2.

op dit stuk de door de administratie gewenste beperkingen ingevoerd, zodat een zelfde belastingplichtige een zelfde vast actiefbestanddeel nog slechts eenmaal kan afschrijven en voor de rest ook niet meer dan de normale financiële last van de verrichting mag aftrekken⁹⁶. De beoordeling hiervan is niet gemakkelijk. Het *sale and lease back*-systeem was een elementaire toepassing van enkele grote principes. Men blijft bijgevolg verveeld zitten met de vraag hoe een fiscale uitgave kan ontstaan uit de zuivere toepassing van *in se* onbetwiste principes.

c. De onvolkomenheden in de recente wetgeving

16. Een derde aspect van het voortdurend aanvullen van leemten is het herstel van onvolkomenheden in de recente wetgeving. Wanneer nieuwe maatregelen worden ingevoerd, slaagt men er maar niet in dat van de eerste keer goed te doen en moeten naderhand verscheidene wetswijzigingen worden doorgevoerd om het beoogde doel ten volle te verwezenlijken. Deze ontwikkeling is ongetwijfeld voor een groot deel het gevolg van de haast waarmee fiscale wetten heden ten dage tot stand komen. Zij moet worden betreurd, maar of zij in de toekomst kan worden vermeden is niet meteen duidelijk.

De technische onvolkomenheden waarvan het herstel later noodzakelijk blijkt, kunnen van tweeërlei aard zijn: zij kunnen zowel te wijten zijn aan een gebrek aan voorkennis omtrent de waarschijnlijkse gevolgen van de nieuw in te voeren maatregelen als aan onoplettendheid. Wetswijzigingen die onvolkomenheden van de eerste categorie herstellen, zijn nagenoeg onvermijdelijk: aan de hand van opgedane ervaring moet men het nieuwe stelsel inderdaad rechtvaardiger maken. Een voorbeeld daarvan is het belastingregime van de vervangingsinkomens⁹⁷. Tot het einde van de zeventiger jaren bestond op dat gebied een stelsel van abbatementen of aftrekken. Dit had als ongewenst gevolg dat de belastingbesparing toenam met de grootte van het belastbaar inkomen. Om rechtvaardigheidsredenen werd dit stelsel in het begin van de tachtiger jaren vervangen door een stelsel van voor iedereen gelijke belastingverminderingen. Nadat men de toepassing ervan had kunnen ervaren, moest het stelsel geleidelijk worden geperfectioneerd en uitgebreid. De aanwezigheid van werkelijke vergissingen en onoplettendheden is daarentegen te vermijden en derhalve scherp te veroordelen. Het onderscheid tussen de twee categorieën van onvolkomenheden is weliswaar dikwijls moeilijk te maken.

17. Ten slotte moet nog worden opgemerkt dat het herstel van de onvolkomenheden in de wetgeving soms verrassende vormen aanneemt. Het is een elementair juridisch principe dat een wet slechts kan worden gewijzigd door een andere wet of door een koninklijk besluit genomen op grond van een wet houdende toekenning van bijzondere of buitengewone machten. Laatst werd echter in het kader van de wet van 4 augustus 1986 een ongewilde tegenstrijdigheid tussen het oorspronkelijk wetsontwerp en de uiteindelijk aangenomen, bekrachtigde, afgekondigde en bekendgemaakte wettekst gecorrigeerd door middel van een *erratum*

in het Belgisch Staatsblad⁹⁸. Hoeft het enig betoog dat zo'n werkwijze in rechte onaanvaardbaar is?

2. De reglementeringstendens

18. Een tweede grote ontwikkeling die in de evolutie van het Belgisch inkomstenbelastingrecht meteen opvalt, is de tendens naar reglementering. Men schuwt de grote principes en tracht zoveel mogelijk fiscale problemen te herleiden tot een kwestie van toepassing van allerlei kleine vuistregeltjes die weinig ruimte laten voor discussie. Men kan eigenlijk spreken van een soort fiscale vuistregeltjescultuur. Deze tendens uit zich zowel op het administratieve als op het wetgevende vlak.

a. Op administratief vlak

19. De administratie der directe belastingen voelt zich in de regel nogal onwennig tegenover grote principes. Zij tracht dan ook die principes om te buigen tot een uitgebreide verzameling van zeer precieze vuistregeltjes die een concrete oplossing bieden voor zoveel mogelijk situaties welke zich in de praktijk kunnen voordoen. Men vindt al die regeltjes in de administratieve commentaar op het Wetboek van de Inkomstenbelastingen en in de afzonderlijke circulaire's die na de invoering van nieuwe wetten worden uitgevaardigd. Inhoudelijk houden deze commentaren en circulaire's het midden tussen een inventaris van rechtspraak en parlementaire voorbereidingen en een verzameling van eigen vindingen.

Een inventarisatie van de rechtspraak vindt men hoofdzakelijk, zo niet uitsluitend, in de commentaren op sedert langere tijd bestaande wetteksten. Een volledige inventarisatie is ongetwijfeld nuttig. Men moet echter vaststellen dat de administratie dikwijls erg selectief te werk gaat en nieuwe ontwikkelingen in de rechtspraak verzwijgt of uit bestaande rechtspraak nopens sterk uiteenlopende feitsituaties algemene regels afleidt, die door de rechters nooit als zodanig werden bedoeld. Voorbeelden daarvan vindt men ten overvloede in de commentaren op artikel 44 W.I.B., dat de aftrek van bedrijfslasten regelt. Zo beweert de administratie onder verwijzing naar een oud arrest van het Hof van Beroep te Luik dat, wanneer de belastingplichtige een onroerend goed gebruikt, dat voor de behoeften van zijn beroepswerkzaamheid te ruim is, de huurprijs van het niet voor het uitoefenen van de beroepswerkzaamheid gebruikte gedeelte een vrijwillige uitgave is, die geen verband houdt met het beroep en dus niet aftrekbaar is⁹⁹. Daarbij wordt verzwegen dat de recente rechtspraak op dit punt de tegengestelde richting is uitgegaan¹⁰⁰. Op dezelfde wijze stelt de administratie dat de interesten van sommen die door een vennootschapsbestuurder werden geleend tot aankoop van effecten teneinde hem in staat te stellen een overwegend aandeel in de raad van bestuur te behouden en hem een ruim aandeel in de leiding van de zaken te waar-

⁹⁸ Cf. art. 54, Wet van 4 augustus 1986, *B.S.*, 20 augustus 1986 en *erratum*, *B.S.*, 15 oktober 1986.

⁹⁹ *Adm. Comm. I. B.*, nr. 44/26.

¹⁰⁰ Bergen, 5 maart 1980, *J.D.F.*, 1980, 260.

⁹⁶ Art. 50, 8°, W.I.B.

⁹⁷ THILMANY, J., o.c., nrs. 18-37.

borgen, niet aftrekbaar zijn als bedrijfslasten¹⁰¹. Zij vindt daarvoor steun in enkele jurisprudentiële beslissingen waarin inderdaad werd geoordeeld dat het privé-karakter van deze uitgaven het beroepskarakter volledig overschaduwde¹⁰². De recente rechtspraak bewijst echter dat het niet altijd zo behoeft te zijn en dat veel afhankelijk is van de feitelijke omstandigheden¹⁰³. Die rechtspraak wordt door de administratie nergens vermeld.

Tegen de aanhaling van uittreksels uit de parlementaire voorbereiding in de administratieve commentaren en circulaire kan op zichzelf geen bezwaar bestaan. Voor de interpretatie van fiscale wetten moet men immers in aanzienlijke mate teruggrijpen naar de wetsgeschiedenis. Toch is ook hier de grootste voorzichtigheid geboden omdat de memorie van toelichting of de in het parlement afgelegde verklaringen soms radicaal in strijd zijn met de wet zelf. Een mooi voorbeeld daarvan is het door artikel 59 van de herstellwet van 31 juli 1984 ingevoerde regime voor vennootschappen opgericht in een reconversiezone¹⁰⁴. Overeenkomstig de eerste paragraaf van dit artikel worden de inkomsten uitgekeerd aan de aandelen of deelbewijzen onder bepaalde voorwaarden en binnen zekere grenzen uit de in de vennootschapsbelasting belastbare grondslag gesloten. De memorie van toelichting beperkt de vrijstelling echter tot de inkomsten uitgekeerd aan aandelen of deelbewijzen die inbrengen in geld vertegenwoordigen¹⁰⁵. Aangezien die beperking niet in de wet zelf voorkomt, mag zij niet worden toegepast¹⁰⁶. Blijkens een vaste rechtspraak van het Hof van Cassatie mogen voorbereidende teksten niet worden ingeroepen tegen een duidelijke en nauwkeurige wet¹⁰⁷. De administratie heeft zich bij het uitschrijven van haar circulaire niet aan die regel gestoord: zij verklaart de uit de memorie van toelichting voortvloeiende beperking zonder meer van toepassing¹⁰⁸.

Een groot deel van de in administratieve commentaren en circulaire voorkomende regeltjes zijn eigen vindingen van de administratie. Die eigen vindingen kunnen ingegeven zijn door praktische overwegingen, door de basisfilosofie van de administratie ten aanzien van de inkomstenbelastingen of door de voorkennis waarover zij ingevolge haar betrokkenheid bij de totstandkoming van de wet beschikt. Een door praktische overwegingen ingegeven regeltje is bijvoorbeeld datgene dat zegt dat het kadastraal inkomen van een onroerend goed dat in de loop van een bepaalde maand wordt verkocht, voor die maand moet worden aangegeven

door degene die op de zestiende dag eigenaar is¹⁰⁹. Daarover valt moeilijk iets diepzinnigs te zeggen. Ernstiger wordt het wanneer de administratie op grond van haar basisfilosofie regeltjes formuleert, die lijnrecht ingaan tegen de hoogste rechtspraak. Aldus heeft het Hof van Cassatie bij herhaling beslist dat de fiscale wet geen winst belast, die men niet gemaakt heeft, zodat het de administratie niet geoorloofd is ter zake van een door een onderneming toegestane renteloze lening een fictieve rente aan de belastbare materie toe te voegen¹¹⁰. In haar commentaren negeert de administratie dit principe: zij blijft ervan uitgaan dat de niet-ontvangen rente als liberaliteit aan de winst van de uitlenende onderneming moet worden toegevoegd in alle gevallen waarin zij niet in de vorm van een voordeel van alle aard of een kostenbesparing wordt teruggevonden in de belastbare basis van de begunstigde¹¹¹. De filosofie die hierachter zit, is dat elke potentiële belastbare materie alleszins eenmaal moet worden belast bij welke belastingplichtige ook. Haar geldigheid wordt echter door de rechtspraak van het Hof van Cassatie gelogenstraft¹¹². De eigen vindingen van de administratie steunen ten slotte vaak op de niet officieel uitgedrukte bedoelingen van de auteurs van de oorspronkelijke voorontwerpen van wetteksten. Deze interpretatiemethode is zeer bedenkelijk, omdat zij licht omslaat in een aanvulling van de wet.

20. In de praktijk worden de administratieve vuistregeltjes door de meeste belastingplichtigen en door hun raadgevers zonder veel discussie aanvaard. Men vermijdt het liever langdurige procedures in te leiden¹¹³. Men meent soms zelfs in de administratieve reglementeringswoede een bron van rechtszekerheid te kunnen zien: voor de meeste situaties die zich in de praktijk kunnen voordoen, bieden de circulaire een precies regeltje. In werkelijkheid gaat het om een valse rechtszekerheid¹¹⁴. De omzetting in concrete regeltjes van een groot aantal verklaringen uit voorbereidende teksten en van een groot aantal jurisprudentiële beslissingen die essentieel op zeer verschillende feitelijke omstandigheden berusten, en de toevoeging van een lange reeks eigen vindingen leiden haast onvermijdelijk tot tegenstrijdige standpunten. Zo is de logica in de commentaren op de door de herstellwet van 31 juli 1984 ingevoerde afschrijvingsbeperking voor voertuigen ver te zoeken¹¹⁵. Ook worden commentaren en circulaire regelmatig herzien¹¹⁶. Als jurist moet men er zich uiteindelijk goed van bewust zijn dat deze teksten voor de belastingplichtige uit zichzelf

¹⁰¹ *Adm. Comm. I.B.*, nr. 44/48.

¹⁰² Cf. Cass., 4 februari 1969, *Arr. Cass.*, 1969, (535), 539; Brussel, 25 november 1974, *J.D.F.*, 1975, 213; Antwerpen, 17 december 1985, *Bull. Bel.*, 1986, 1917.

¹⁰³ Antwerpen, 17 november 1981, *Alg. Fisc. T.*, 1982, 103; Luik, 30 januari 1985, *F.J.F.*, 1985, nr. 85/114 met noot.

¹⁰⁴ *B.S.*, 10 augustus 1984.

¹⁰⁵ *Parl. St.*, Kamer, 1983-84, nr. 927/1, p. 25.

¹⁰⁶ VAN CROMBRUGGE, S., «De fiscale bepalingen van de herstellwet in verband met vennootschappen», in *Fiscaal luik Herstellwet 31 juli 1984*, Kalmthout, Biblo, 1984, p. 31.

¹⁰⁷ Cass., 20 februari 1951, *Arr. Verbr.*, 1951, 343; Cass. 21 februari 1967, *Arr. Cass.*, 1967, 789.

¹⁰⁸ Circulaire van 13 juni 1986, nr. Ci.RH.421/369.893, *Bull. bel.*, 1986, p. 1405, nr. 37.

¹⁰⁹ *Adm. Comm. I.B.*, nr. 7/30.

¹¹⁰ Cass., 26 maart 1968, *Arr. Cass.*, 1968, 974; Cass., 3 maart 1970, *Arr. Cass.*, 1970, 613.

¹¹¹ *Adm. Comm. I.B.*, nr. 98/11-13.

¹¹² COUGNON, J.M., «De inkomstenbelastingen en renteloze leningen», *Alg. Fisc. T.*, 1981, 219-220.

¹¹³ CLAEYS BOUUAERT, I., «Le rôle de la pratique dans la formation du droit fiscal», *l.c.*, p. 351, nr. 6.

¹¹⁴ Cf. VAN CROMBRUGGE, S., «Het onderscheid tussen bedrijfslasten en privé-uitgaven», *l.c.*, p. 263.

¹¹⁵ Circulaire van 19 februari 1986, nr. Ci.RH.243/362.666, *Bull. Bel.*, 1986, p. 633.

¹¹⁶ *Adm. Comm. I.B.*, nr. 44/49 en Circulaire van 13 februari 1984, nr. Ci.RH.243/340.931, *Bull. Bel.*, 1984, p. 873 en VAN CROMBRUGGE, S., «Het onderscheid tussen bedrijfslasten en privé-uitgaven», *l.c.*, p. 263.

geen enkele bindende kracht hebben en dat de administratie voor de rechter komt te staan als een gewone procespartij; zij is geen meester van de wet.

b. Op wetgevend vlak

21. De tendens tot reglementering komt ook tot uiting op het wetgevende vlak. Steeds vaker onthoudt de wetgever zich ervan algemene principes te formuleren of te laten spelen en geeft hij er de voorkeur aan gedetailleerde reglementeringen in te voeren. Dat hoeft overigens geen verwondering te wekken wanneer men weet dat de administratie in het tot stand komen van wetsontwerpen een overwegende rol speelt¹¹⁷.

Een treffend voorbeeld daarvan is artikel 67, 7°, W.I.B., ingevoerd door de wet van 15 juli 1966, dat meerwaarden op ongebouwde onroerende goederen onder bepaalde voorwaarden belastbaar stelt. Vóór de wet van 20 november 1962 waren meerwaarden uit occasionele speculaties buiten het kader van een beroepswerkzaamheid niet belastbaar. De wet van 20 november 1962 stelde zulke speculatieve meerwaarden wel belastbaar¹¹⁸. Er ontstonden echter talrijke betwistingen over het onderscheid tussen speculatie en normaal beheer van een privé-vermogen. Om die principiële betwistingen voor een deel de pas af te snijden, werd dan in 1966 artikel 67, 7°, W.I.B. ingevoerd. Het verbond de belastbaarheid van meerwaarden op ongebouwde onroerende goederen aan louter formele voorwaarden¹¹⁹. Een principiële regeling werd aldus aangevuld met een reglementering. In de recente wetgeving zijn voorbeelden van reglementeringen legio. Zo werd de aftrekbaarheid als bedrijfslast van groepsverzekeringspremies met het oog op de toekenning van een buitenwettelijk pensioen, die nochtans op het principiële vlak door de rechtspraak erkend werd¹²⁰, door de wet van 27 december 1984 aan zeer strenge voorwaarden onderworpen¹²¹.

Op het eerste gezicht zou men weer kunnen stellen dat deze reglementeringstendens de rechtszekerheid dient: men weet telkens precies waar men aan toe is. Dit is bij nader toezien een illusie, omdat telkens weer discussies ontstaan over de juiste verhouding tussen de reglementering en de voorafbestaande principes. Zo heeft de invoering van artikel 67, 7°, W.I.B. niet de principiële belastbaarheid van speculatieve meerwaarden op grond van artikel 67, 1°, W.I.B. terzijde gesteld¹²². Eveneens in de sfeer van de diverse inkomsten heeft de wetgever voor bepaalde categorieën van inkomsten uitdrukkelijk in de aftrek voorzien van kosten die zijn gedaan om de inkomsten te verkrijgen of te behouden. In de rechtsleer werd dan op goede gronden ge-

suggereerd dat de aftrek van kosten voor de niet uitdrukkelijk vermelde inkomstencategorieën niettemin voortvloeit uit het algemeen principe van artikel 6 W.I.B., krachtens hetwelk de personenbelasting enkel op netto-inkomsten drukt¹²³. Een laatste voorbeeld betreft het regime van de fusie met vrijstelling van de liquidatieaanslag¹²⁴, waar zich andermaal de vraag heeft voorgedaan in welke mate achter de gedetailleerde wettelijke regelingen omtrent de overgang van secundaire belastingkenmerken algemene principes schuilgaan¹²⁵.

3. De aanmoedigingsmaatregelen

22. Een derde grote ontwikkeling in de evolutie van het materieel inkomstenbelastingrecht is het invoeren van steeds nieuwe aanmoedigingsmaatregelen die, door hun gunstig effect op de investeringen, tot doel hebben de economie en de tewerkstelling te stimuleren. We denken daarbij meteen aan de verschillende tijdelijke wetten die gedurende een aantal jaren de dividenden of winstuitkeringen ten belope van een bepaald percentage van het nieuw in geld ingebrachte kapitaal uit de in de vennootschapsbelasting belastbare grondslag sloten (primaïr dividend)¹²⁶, aan het K.B. nr. 15 van 9 maart 1982 tot aanmoediging van de inschrijving op of de aankoop van aandelen of bewijzen van deelgerechtigdheid in Belgische vennootschappen¹²⁷, aan de investeringsaftrek¹²⁸, aan de voorziening voor sociaal passief¹²⁹ en de verschillende aftrekken voor bijkomend personeel¹³⁰, aan de tewerkstellingszones en de coördinatiecentra¹³¹, aan de reconversiezones en de innovatievennootschappen¹³², aan de aandelenopties¹³³, enzovoort.

Al deze aanmoedigingsmaatregelen laten zich op theoretisch vlak inschrijven in de ontwikkeling van de denkbeelden omtrent de functies van belastingen. Terwijl aan de belastingheffing oorspronkelijk alleen een financieel doel werd toegeschreven, wordt thans veel meer aandacht besteed aan de economische en sociale functies van het belastingwezen. Men begon met het onderzoeken van de invloed van belastingen op allerlei economische en sociale gegevens zoals de prijzen, de inkomensvorming, de consumptie, de

¹²³ TIBERGHIE, A., *Inleiding tot het Belgisch fiscaal recht*, o.c., nr. 268.

¹²⁴ Art. 124 W.I.B.

¹²⁵ VANISTENDAEL, F., *De inkomstenbelasting en de fusie van vennootschappen*, Leuven, Acco, 1979, nr. 559-560 e.v.

¹²⁶ K.B. nr. 9 van 18 april 1967, *B.S.*, 20 april 1967; art. 1, Wet van 29 november 1977, *B.S.*, 9 december 1977; art. 1 K.B. van 27 december 1977, *B.S.*, 31 december 1977; art. 48, Wet van 4 augustus 1978, *B.S.*, 17 augustus 1978; art. 1, Wet van 24 december 1979, *B.S.*, 28 december 1979; art. 49, § 1, Wet van 8 augustus 1980, *B.S.*, 15 augustus 1980.

¹²⁷ *B.S.*, 12 maart 1982, naderhand gewijzigd.

¹²⁸ Art. 42ter, W.I.B.

¹²⁹ Art. 23, § 2, W.I.B.

¹³⁰ Art. 42bis, W.I.B.; art. 47 Herstellwet van 31 juli 1984, *B.S.*, 10 augustus 1984; art. 44, Wet van 27 december 1984, *B.S.*, 29 december 1984.

¹³¹ K.B. nr. 118 van 23 december 1982, *B.S.*, 29 december 1982 en K.B. nr. 187 van 30 december 1982, *B.S.*, 13 januari 1983, beide naderhand gewijzigd.

¹³² Artt. 50-63 en 68-76, Herstellwet van 31 juli 1984.

¹³³ Art. 45, Wet van 27 december 1984.

¹¹⁷ Cf. *supra*, nr. 7.

¹¹⁸ Art. 67, 1°, W.I.B.

¹¹⁹ CLAEYS BOUUAERT, I. en VAN STEVENS, P.C., «Fiscale problemen van de belegging in onroerende goederen», in *Economisch en financieel recht vandaag*, II, SCHRANS, G. en FLAMME, J., (red.), Gent, Gakko, 1973, p. 443-444.

¹²⁰ Cass., 25 oktober 1956, *Arr. Verbr.*, 1957, 118; Cass., 13 september 1966, *Arr. Cass.*, 1967, 59; TIBERGHIE, A., *Handboek*, o.c., p. 124.

¹²¹ Art. 45, 3°, b, W.I.B.

¹²² TIBERGHIE, A., *Inleiding tot het Belgisch fiscaal recht*, o.c., nr. 278; VAN HOUTTE, J., o.c., nrs. 296 en 301bis.

besparingen en de investeringen. Vervolgens ging men de fiscale wetgeving gebruiken als een instrument om naast het nog steeds bestaand financieel doel ook economische en sociale nevendoeleinden na te streven, zoals de werkverschaffing door de aanwakking van investeringen¹³⁹. Wanneer men nu de voorbereidende teksten van alle zojuist als voorbeelden gegeven aanmoedigingsmaatregelen ter hand neemt, stelt men inderdaad vast dat zij werden ingevoerd met de bedoeling aan de ondernemingen meer middelen te laten voor hun investeringen en aldus bij te dragen tot het herstel van de werkgelegenheid en het concurrentievermogen.

III. BEOORDELING

23. Wat moeten we van dit alles nu denken? Mij komt het voor dat de zojuist besproken ontwikkelingen in de evolutie van het inkomstenbelastingrecht twee soorten bedenkingen moeten uitlokken. Zij houden enerzijds verband met de juridische orthodoxie van het fiscaal recht en anderzijds met beleidsoverwegingen.

1. Juridische orthodoxie

24. In feite laat elk van de drie geschatste ontwikkelingen zich in meerdere of in mindere mate inschrijven in de geleidelijke degeneratie van het materieel fiscaal recht tot een incoherente verzameling van losse reglementeringen.

We hebben gezegd: in meerdere of in mindere mate. Laten we beginnen met het laatste. Sommige specifieke regelingen zijn ongetwijfeld verantwoord. Zo lijkt het aanvullen van sommige leemten gewoon onvermijdelijk. De uitbreidingen van het civielrechtelijk inkomensbegrip zijn daar een typisch voorbeeld van. Deze uitbreidingen zijn niet zomaar uit de lucht gegrepen. Zij beantwoorden aan de in de rechtsleer algemeen vastgestelde tendens naar autonomie van het fiscaal recht¹³⁵. Dit is een normale ontwikkeling, waarover men zich moeilijk kan beklagen. Evenmin kan men het als abnormaal beschouwen dat het oneigenlijk gebruik van bijzondere tegemoetkomingen zoals het forfaitair gedeelte van de buitenlandse belasting of het optieregime wordt ingedijkt¹³⁶.

Minder normaal is het daarentegen dat de wetgever, in naam van de strijd tegen fiscale uitgaven, belastingvermindering en leemten in de wetgeving, voortdurend de *eigen* grote principes van het fiscaal recht aantast. Zo is een van de basisbeginselen van het inkomstenbelastingrecht dat de inkomstenbelastingen enkel netto-inkomsten treffen¹³⁷. Met betrekking tot de bedrijfsinkomsten, leest men immers in de memorie van toelichting vóór de wet van 20 november 1962 dat deze inkomsten moeten worden verminderd met de beroepsuitgaven of -lasten die erop *drukken*¹³⁸. Aan dit

principe doet de wetgever steeds vaker afbreuk. Sommige interesten van aan derden ontleende en in het bedrijf aangewende kapitalen zijn al vanaf de inwerkingtreding van de wet van 20 november 1962 slechts beperkt aftrekbaar¹³⁹. De afschrijvingsbasis van voor de beroepswerkzaamheid gebruikte auto's werd beperkt door de herstelwet van 31 juli 1984¹⁴⁰. De aftrekbaarheid van groepsverzekeringspremies ten behoeve van het personeel werd door de wet van 27 december 1984 aan strenge voorwaarden onderworpen¹⁴¹. Hetzelfde gebeurde bij de wet van 4 augustus 1986 met betrekking tot de tenlasteneming van vennootschapsverliezen door bestuurders en werkende vennoten¹⁴². Dezelfde wet schafte ook de aftrekbaarheid van de aan het personeel toegekende en voor hen vrijgestelde sociale voordelen af¹⁴³. De aftrekbaarheid van al deze lasten werd door de vroegere rechtspraak nochtans algemeen erkend, mits wel te verstaan voldaan was aan de principiële aftrekbaarheidsvoorwaarden¹⁴⁴. Men kan zich heden ten dage met recht en reden de vraag stellen of inkomstenbelastingen nog wel werkelijk worden gevestigd op netto-inkomsten.

Het laatste voorbeeld dat zojuist is gegeven, brengt ons bij een nog veel bedenkelijker ontwikkeling. Terwijl de wetgevende Kamers nog bezig waren met het afschaffen van de aftrekbaarheid van sociale voordelen, kondigde de minister van Financiën reeds de uitvaardiging aan van een circulaire *contra legem*, waarin toch bepaalde collectieve uitgaven die inherent zijn aan de normale werking van een onderneming, als aftrekbare bedrijfslasten zouden worden aangemerkt¹⁴⁵. In beginsel is een dergelijke handelwijze strijdig met alle klassieke principes waarop het fiscaal recht berust: het is de administratie niet toegestaan de toepassing van de fiscale wet op eigen initiatief te verzachten om billijkheidsredenen of om welke reden dan ook¹⁴⁶. In werkelijkheid bestaat de bedoeling van deze handelwijze erin de administratie, in het kader van een overmatig strenge wettekst, *de facto* in de gelegenheid te stellen volledig naar eigen goeddunken een soepeler interpretatie te introduceren. De belastingplichtige is dan geheel afhankelijk van de welwillendheid van de administratie en kan zich niet op wettelijke principes beroepen. Kortom, de administratie kan met dergelijke wetten doen waar ze zin in heeft¹⁴⁷. Het enige leerstuk waaraan de belastingplichtige in deze omstandigheden bescherming tegen willekeur kan ontnemen, is dat van de algemene beginselen van behoorlijk bestuur. Maar ter zake van onwettige circulaire is de haalbaarheid van die leer voor het Hof van Cassatie vooralsnog zeer onzeker¹⁴⁸.

¹³⁹ Art. 50, 1°, W.I.B.

¹⁴⁰ Art. 48, § 3, W.I.B.

¹⁴¹ Art. 45, 3°, b, W.I.B.

¹⁴² Art. 50, 6°, W.I.B.

¹⁴³ Art. 50, 7°, W.I.B.

¹⁴⁴ Cf. *supra*, nrs. 15 en 21; VAN CROMBRUGGE, S., «Het onderscheid tussen bedrijfslasten en privé-uitgaven», *l.c.*, p. 241 e.v.

¹⁴⁵ *Parl. St., Senaat*, 1985-86, nr. 310/2, 1°, p. 46 en 50. Zie reeds: *B.S.*, 28 november 1986.

¹⁴⁶ TIBERGHEN, A., *Inleiding tot het Belgisch fiscaal recht*, o.c., nr. 83; VAN HOUTTE, J., o.c., nr. 208.

¹⁴⁷ SCHOLSEM, J.C., *l.c.*, p. 377.

¹⁴⁸ Cass., 10 november 1981, *F.J.F.*, 1982, nr. 82/12; Cass., 19 november 1981, *J.D.F.*, 1982, 88. Zie daarover: VAN CROMBRUG-

¹³⁴ GRAPPERHAUS, F.H.M., *l.c.*, p. 207 e.v.; VAN HOUTTE, J., o.c., nr. 17 e.v.

¹³⁵ AMERIJCKX, F., o.c., p. 44, noot 13; VAN HOUTTE, J., o.c., nrs. 36 en 197 e.v.; VERSEE, T., *l.c.*, p. 400.

¹³⁶ Cf. *supra*, nr. 15.

¹³⁷ Art. 6, W.I.B.; CLAEYS BOUUAERT, I., «Bedrijfslasten», *l.c.*, 193; TIBERGHEN, A., *Inleiding tot het Belgisch fiscaal recht*, o.c., nr. 226.

¹³⁸ *Parl. St., Kamer*, 1961-62, nr. 264/1, p. 23.

25. Het afglijden van het inkomstenbelastingrecht naar een onsamenvattende verzameling van reglementeringen is om verschillende redenen een betreurenswaardige zaak. De gewone belastingplichtige raakt niet meer wijs uit de doolhof van wetten, besluiten, commentaren, circulaire en voorlichtingsbrochures. Bovendien schrikt het reglementeringsaspect van de inkomstenbelastingen veel juristen af en geven zij er de voorkeur aan de studie en de beoefening ervan over te laten aan technici. Dat is een gevaarlijke gang van zaken. Het meest verontrustend aspect van de degeneratie van het inkomstenbelastingrecht is immers dat vele mensen het zicht op de algemene principes verliezen. Brede lagen van degenen die zich met het belastingwezen bezighouden, beseffen niet meer dat ook reglementeringen moeten worden ingepast in de voorafbestaande principes en dat leemten in de reglementeringen opnieuw de algemene principes toepasselijk maken. Dit is zeer opvallend in de recente administratieve circulaire nopens nieuw ingevoerde wetten: de oorspronkelijke bedoelingen die bij de administratie zelf voorzaten toen zij de door haar opgestelde ontwerpen aan de wetgever ter goedkeuring voorlegde, vormen vrijwel haar enige maatstaf van interpretatie. De enigen die op dit gebied de juridische orthodoxie kunnen herstellen, zijn de juristen. Zij kunnen eraan herinneren dat in beginsel toepassing moet worden gemaakt van de grote principes van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen of van het gemene recht, dat de administratieve circulaire uit zichzelf geen bindende kracht hebben, dat fiscale wetten strikt moeten worden uitgelegd, dat de twijfel nopens de belastbaarheid in het voordeel van de belastingplichtige speelt, enzovoort.

2. Beleidsoverwegingen

26. Een tweede reeks van bedenkingen die door de evolutie van het inkomstenbelastingrecht wordt opgeroepen, houdt verband met beleidsoverwegingen. Sinds lang worden zeer veel mooie woorden geschreven over de functies van de belastingheffing en over het aanwenden van het belastingstelsel als een element of instrument van sociaal-economisch beleid. Het is op die manier dat bijna alle recente selectieve aanmoedigingsmaatregelen worden verantwoord: een veelheid van fiscale vrijstellingen, aftrekken en privileges moet de ondernemingen tot nieuwe investeringen aanzetten en buitenlandse investeringen aantrekken; die investeringen moeten de rentabiliteit en het concurrentievermogen bevorderen, hetgeen op zijn beurt de werkgelegenheid ten goede komt¹⁴⁹. In die gedachtengang zit ongetwijfeld een grond van waarheid, maar het is slechts een deel van de waarheid. In werkelijkheid hebben veel vrijstellingen en aftrekken in aanzienlijke mate tot doel op een onrechtstreekse wijze de te hoge fiscale druk in België te verzachten. Die verzachting is dan wel zeer selectief.

27. Tegen de te hoge fiscale druk is de laatste jaren van wetgevende zijde reactie gekomen. Sedert 1982 is er inderdaad een algemene tendens tot belastingvermindering waar

te nemen. In 1982 werd de vennootschapsbelasting verlaagd van 48 tot 45 procent¹⁵⁰ en nu in 1986 verder tot 43 procent¹⁵¹. In 1985 werd een meerjarenplan ingevoerd tot vermindering van de personenbelasting¹⁵². Dat meerjarenplan wordt thans uitgevoerd, maar de meeste mensen zullen wel al hebben ondervonden dat de concrete betekenis ervan grotendeels symbolisch is.

Die nieuwe beweging is in haar huidige stand van ontwikkeling nochtans niet van dien aard dat ze onverdeelde goedkeuring kan oogsten. De door de wetgever toegepaste procédés zijn bij nader toezien soms nogal dubieus. Zo wordt de tariefverlaging van de vennootschapsbelasting van 45 naar 43 procent blijkens de parlementaire voorbereiding van de wet van 4 augustus 1986 gecompenseerd door de afschaffing van de aftrekbaarheid van sociale voordelen¹⁵³. Dat lijkt mij zeer bedenkelijk. Ik heb er al eerder op gewezen dat de aftrekbaarheid van sociale voordelen door de vroegere rechtspraak unaniem werd erkend als een zuivere toepassing van het basisbeginsel dat de inkomstenbelastingen enkel op netto-inkomsten drukken; voldoende was dat de eraan verbonden uitgaven een noodzakelijk verband vertoonden met het bedrijf¹⁵⁴. Wat er nu gebeurt, komt er uiteindelijk op neer dat men een lager tarief toepast op een grondslag die gedeeltelijk bruto is. Dat is geen manier van werken. Ook de bescheiden belastingvermindering van het meerjarenplan van 1985 wordt nu reeds teruggedronken door de wet van 4 augustus 1986, die op talrijke punten een verbreding van de belastbare basis invoert¹⁵⁴.

28. Ondertussen is er van politieke zijde weer een nieuwe reactie gekomen. Men speelt nu met de gedachte om tegen het einde van de tachtiger jaren een grote fiscale hervorming door te voeren naar Amerikaans model. Men zou allerlei exorbitante vrijstellingen, aftrekken en privileges afschaffen om zonder al te veel budgettaire kosten te komen tot een algehele verlaging van de tarieven. De basisgedachte die daarbij voorzit, is dat van een algehele tariefverlaging een grotere stimulans op de economie zal uitgaan dan van de fiscale speldeprikkelpolitiek die momenteel met vrijstellingen, aftrekken en privileges wordt gevoerd. Die gedachte lijkt mij zeer aantrekkelijk, al moet de beoordeling van de geldigheid ervan worden overgelaten aan macro-economen en moet de uiteindelijke optie door de politici worden genomen. Ik denk niettemin dat ze juist is en dat lijkt mij een voldoende reden om even in grote lijnen te onderzoeken wat er aan aftrekken, vrijstellingen en privileges uit de fiscale wetgeving zou kunnen verdwijnen om plaats te maken voor een meer omvattende verlaging van de tarieven.

In de eerste plaats moet men vermijden de compensatie van de tariefverlaging te zoeken in een aantasting van grote principes. Men mag er bijvoorbeeld niet van afstappen dat inkomstenbelastingen enkel mogen drukken op netto-

¹⁵⁰ Art. 1 K.B. nr. 16 van 9 maart 1982, *B.S.*, 12 maart 1982.

¹⁵¹ Art. 24, Wet van 4 augustus 1986, *B.S.*, 20 augustus 1986.

¹⁵² Wet van 1 augustus 1985, *B.S.*, 6 augustus 1985.

¹⁵³ *Parl. St., Senaat*, 1985-86, nr. 310/1, p. 11.

¹⁵⁴ *Cf. supra*, nr. 24; *cf. Cass.*, 18 september 1962, *Pas.*, 1963, I, 73; *Cass.*, 9 februari 1965, *Pas.*, 1965, I, 582; Brussel, 24 juni 1966, *Rev. Fisc.*, 1967, 625; Brussel, 3 juni 1970, *Rev. Fisc.*, 1971, (224), 227; VAN CROMBRUGGE, S., «Het onderscheid tussen bedrijfslasten en privé-uitgaven», *I.C.*, p. 260-262.

¹⁵⁵ GEENS, K., *o.c.*, nr. 1.

GE, S., *Het handvest van de belastingplichtige*, *o.c.*, nr. 10. Een opening wordt thans misschien gelaten door *Cass.*, 22 november 1985, *F.J.F.*, 1986, nr. 86/108.

¹⁴⁹ *Cf. supra*, nr. 22.

inkomsten en dat bijgevolg de uitgaven of lasten die gedaan of gedragen zijn om de belastbare inkomsten te behouden of te verkrijgen, moeten kunnen worden afgetrokken van de bruto-inkomsten. Het recente voorbeeld dat we met de wet van 4 augustus 1986 op het gebied van de niet-afteikbaarheid van sociale voordelen hebben gekregen, verdient zeker geen navolging¹⁵⁶.

Dit betekent dat de aftrekken geregeld door de artikelen 7, § 2, 18, tweede lid, 43, 54, 1°, 68, 69, §§ 1 en 3, 69bis, § 1, 70 en 71, § 1, 1°, 2° en 6°, W.I.B. in beginsel moeten worden behouden. In welke mate een forfaitaire vaststelling van de aftrekbare bedragen daarbij aanvaardbaar blijft, hangt af van de appreciatie van de daarmee gepaard gaande werk- en kostenbesparing aan administratieve zijde.

Van sommige regelingen lijkt het mij daarentegen zeer duidelijk dat zij in de filosofie van het nieuwe stelsel moeten verdwijnen. Ik denk daarbij in het bijzonder aan de vrijstelling van het primair dividend, aan de verschillende aftrekken voor bijkomend personeel, aan de tewerkstellingszones en de coördinatiecentra, aan de reconversiezones en de innovatievenootschappen, zelfs aan de investeringsaftrek¹⁵⁷. Telkens gaat het om maatregelen en privileges die specifiek zijn ingevoerd met het oog op de stimulering van de economie. Wanneer men nu dat doel resoluut gaat nastreven door een algehele verlaging van de tarieven, hebben deze maatregelen geen reden van bestaan meer.

Dezelfde overweging leidt er dan weer toe dat bepaalde vrijstellingen en aftrekken die verband houden met weldadigheid, mecenaat en behoud van het cultureel of historisch patrimonium niet zouden mogen worden afgeschaft¹⁵⁸. Dergelijke aftrekken hebben niets te maken met de stimulering van de economie. Het is vrijwel zeker dat een algehele tariefverlaging de bevolking er niet toe zal aanzetten een groter deel van haar inkomen te besteden aan liefdadigheid, mecenaat of instandhouding van het kunstpatrimonium. Om dit te bevorderen en de belastingplichtigen ertoe te brengen vrijwillig deel te nemen in lasten die normaal door de overheid zouden moeten worden gedragen, moeten er fiscale incitanten zijn¹⁵⁹. Men moet zich ervan bewust zijn dat het fiscaal beleid ook andere dan financiële en sociaal-economische doeleinden zal blijven dienen.

Ook ten aanzien van verminderingen, vrijstellingen en aftrekken die in meerdere of in mindere mate tot doel hebben de belastingheffing op de draagkracht af te stemmen, kan men over de doelmatigheid van een afschaffing in meerdere of in mindere mate twijfelen. Zo lijkt het evident dat de belastingvermindering voor reeds in het buitenland belaste inkomsten behouden moet blijven¹⁶⁰. Voorts kunnen eveneens verschillende andere belastingverminderingen als toepassingen van het draagkrachtbeginsel worden beschouwd¹⁶¹, al kan over de omvang ervan wel worden gediscussieerd. Meer bespreekbaar lijken mij de afschaffing van de deglobalisatie van het woonhuis¹⁶², de vrijstelling

van de eerste schijf van 50.000 frank van de inkomsten uit spaardeposito's¹⁶³ en de aftrek van de sommen besteed tot aflossing of herstelling van sommige hypothecaire leningen¹⁶⁴. Ongetwijfeld zijn op dit gebied zware discussies te verwachten, aangezien de deglobalisatie van het woonhuis beantwoordt aan een algemeen erkend verlangen om het inkomen uit een eigen woning slechts matig te belasten¹⁶⁵ en de afschaffing van de vrijstelling op spaardeposito's een belangrijke invloed kan uitoefenen op de rentestructuur en het rentepeil in ons land.

Soortgelijke betwistingen zullen zeker ook rijzen wanneer de afschaffing van de vrijstellingen voor meerwaarden en van een hele reeks afzonderlijke aanslagen ter sprake wordt gebracht. Twijfel nopens de gerechtvaardigdheid van deze afschaffingen zal niet ongegrond zijn, omdat men steeds moet bedenken dat veel meerwaarden ten gevolge van de inflatie niet meer dan schijnwinsten zijn¹⁶⁶. Afzonderlijke aanslagen werden tot nu toe meestal verantwoord met de overweging dat grote eenmalige ontvangsten een onverantwoorde weerslag hadden op de progressieve tarieven¹⁶⁷. Veel zal thans afhangen van de mate waarin men erin slaagt de progressieve tarieven af te bouwen.

Ten slotte kan nog worden opgemerkt dat sommige aftrekken binnen de logica van het belastingstelsel eenvoudig niet vatbaar zijn voor afschaffing, omdat zij op min of meer adequate wijze worden gecompenseerd door belastingheffing op een later tijdstip of bij een andere belastingplichtige. Zo wordt de aftrekbaarheid van levensverzekeringspremies gecompenseerd door de latere belastbaarheid van het opgebouwde pensioen of kapitaal¹⁶⁸. Op dezelfde wijze gaat de gedeeltelijke aftrekbaarheid van alimentatierenten en -kapitalen samen met de gedeeltelijke belastbaarheid ervan in de persoon van de genietster¹⁶⁹.

29. Ik ben er mij van bewust dat dit overzicht onvolledig is. Zo heb ik niet gesproken over het delicate probleem van de fiscale behandeling van echtgenoten. Dat probleem is zeker uitgebreide studies waard en kan, wegens de inmiddels gegroeide feitelijke situaties, niet worden afgedaan met de bewering dat een loutere afschaffing van de samenvoeging der inkomsten alle moeilijkheden oplost¹⁷⁰. De bedoeling was alleen enkele grote richtlijnen te geven en keuze-problemen aan te stippen, waarmee men onvermijdelijk te maken zal krijgen. Ik hoop te hebben duidelijk gemaakt dat de voorgenomen hervorming niet gemakkelijk zal zijn.

¹⁶³ Art. 19, 7°, W.I.B.

¹⁶⁴ Art. 54, 3°, W.I.B.

¹⁶⁵ DELAHAYE, A., «Het belastbaar stellen van de eigen woning in de personenbelasting: een fiscale onrechtvaardigheid?», in *Réflexions offertes à P. Sibille*, Brussel, Bruylant, 1981, p. 395 e.v.

¹⁶⁶ VAN HOUTTE, J., o.c., nr. 261.

¹⁶⁷ *Parl. St., Kamer*, 1961-62, nr. 264/1, p. 29.

¹⁶⁸ Art. 54, 2° en 32bis, al. 2 en 3, W.I.B.

¹⁶⁹ Art. 71, § 1, 3° en 67, 3°, W.I.B.

¹⁷⁰ Zie daarover: AUTENNE, J., CLEMER, G. en VANISTENDAEL, F., «Stramien voor de hervorming van de personenbelasting», *Tijdschrift voor Fiscaal Recht*, 1985, p. 58; LYCOPS, J.F., «Het huwelijk en de fiscus», *Alg. Fis. T.*, 1986, p. 65; VAN FRAEYENHOVEN, G., «Le régime fiscal des unités familiales», *Rev. Fisc.*, 1973, p. 23; VANISTENDAEL, F., «Gezinsfiscaliteit», *R.W.*, 1981-82, kol. 2371.

¹⁵⁶ Cf. *supra*, nr. 27.

¹⁵⁷ Cf. *supra*, nr. 22.

¹⁵⁸ Artt. 8, 71, § 1, 4°, 5° en 9°, en 157, 1°, W.I.B.

¹⁵⁹ CLAEYS BOUUAERT, I., «Politique fiscale et patrimoine culturel», *Futuribles*, december 1981, p. 57 e.v.

¹⁶⁰ Art. 88 en 128 W.I.B.

¹⁶¹ Artt. 80-87ter, W.I.B.

¹⁶² Art. 10, W.I.B.

BESLUIT

30. Laten we nu trachten een kort besluit te formuleren. Het stelsel van de inkomstenbelastingen dat we thans kennen, wekt zeer veel ongenoegen op. De hervorming die voor het einde van de tachtiger jaren is aangekondigd, speelt daarop in, maar het is onwaarschijnlijk dat zij de fundamentele juridische problemen zal opvangen. De werkelijke malaise zit dieper. De wetgeving inzake inkomstenbelastingen ontstaat grotendeels als een produkt van overwegend technisch georiënteerde ambtenaren. Ook de toepassing van het inkomstenbelastingrecht ligt grotendeels in handen van technici, zowel aan de kant van de administratie als aan de kant van de belastingplichtigen. Zowel in zijn ontstaan als in zijn eerste toepassingen dreigt dit recht aldus te verworden tot reglementering. De wetgever bekomert zich weinig om de handhaving van principes, en volgt gewoonlijk de administratie wanneer zij door de introductie van enkele nieuwe vuistregeltjes leemten wil aanvullen of fiscale uitgaven wil bestrijden. Als de nieuwe wet er een-

maal is, stoort de administratie zich weinig aan de klassieke interpretatieprincipes en hecht zij in de regel meer waarde aan haar eigen oorspronkelijke bedoelingen dan aan de wettekst zelf. De administratieve circulaires gaan aldus een bestaan op zichzelf leiden en worden door de meeste belastingplichtigen aanvaard als waren het wetten.

31. Waar blijven nu de juristen bij dit alles? De meesten van hen kijken lijdzaam toe en trachten zich zo weinig mogelijk bezig te houden met een onedele rechtstak als het inkomstenbelastingrecht. Die houding is verkeerd. Als één rechtstak behoefte heeft aan de waakzaamheid van goede juristen, dan is het wel het inkomstenbelastingrecht. De juristen zijn de enigen die kunnen aantonen dat achter ingewikkelde structuren en reglementeringen toch nog principes schuilgaan. Men mag de toepassing van het fiscaal recht niet in handen geven van technici. Daar is het veel te belangrijk voor.

Prof. dr. Stefaan VAN CROMBRUGGE
R.U.G.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 8 OKTOBER 1986

Voorzitter: de h. Screvens

Raadsheer-rapporteur: de h. Rappe

Advocaat-generaal: de h. Piret

Advocaat: mr. Gala

Hof van assisen — Beraadslaging van de jury — Uitleg van de voorzitter.

Als de voorzitter van het hof van assisen ingevolge een schriftelijk verzoek van de hoofdman van de jury is binnengetreden in de kamer waar de jury beraadslaagt, en het proces-verbaal noch enig ander stuk waarop het Hof van Cassatie vermag acht te slaan, vermeldt dat de voorzitter vergezeld was door de beschuldigde of dat deze afgezien had van zijn recht om hem te vergezellen, dan schendt het arrest art. 343, tweede lid, Sv. en is de rechtspleging nietig.

B.

Gelet op het bestreden arrest, op 28 mei 1986 gewezen door het Hof van Assisen van de provincie Namen;

Over het middel, ambtshalve afgeleid uit de schending van artikel 343, tweede lid, van het Wetboek van Strafvordering, gewijzigd door het enig artikel van de wet van 14 juli 1931:

Overwegende dat krachtens artikel 343, tweede lid, van het Wetboek van Strafvordering niemand toegang heeft tot de kamer waar de jury beraadslaagt «tijdens de beraadslaging, om welke reden ook, zonder schriftelijk verlof van de voorzitter. Deze zal er niet binnentreden, tenzij hij geroe-

pen wordt door de hoofdman van de jury en vergezeld is door de beschuldigde en zijn verdediger, door de burgerlijke partij en haar raadsman, door het openbaar ministerie en de griffier. Van het incident wordt melding gemaakt in het proces-verbaal»;

Dat deze bepaling een substantiële rechtsvorm voorschrijft die ertoe strekt de tegenspraak van het debat te waarborgen als zich een incident voordoet dat van invloed kan zijn op de beslissing van de jury;

Overwegende dat het proces-verbaal van de terechtzitting van woensdag 28 mei 1986 vermeldt dat, nadat de juryleden zich naar hun kamer hadden begeven om er te beraadslagen, «de hoofdman van de jury een schriftelijk verzoek had gericht tot de voorzitter, die daaraan gevolg heeft gegeven en dat niemand enige opmerking heeft gemaakt naar aanleiding van dat incident»;

Overwegende dat noch uit dat proces-verbaal noch uit enig ander stuk waarop het Hof vermag acht te slaan, blijkt dat de voorzitter vergezeld was door eiser, noch dat laatstgenoemde had afgezien van zijn recht om hem te vergezellen;

Dat derhalve het arrest artikel 343, tweede lid, van het Wetboek van Strafvordering schendt;

(...)

NOOT—De geheime beraadslaging van de jury

1. Luidens artikel 343, tweede lid, Sv. mag niemand tijdens de beraadslaging van de gezworenen, om welke reden ook, toegang hebben tot hun kamer, zonder schriftelijk verlof van de voorzitter van het hof van assisen.

Ten einde het geheim karakter van de beraadslaging te verzekeren is de voorzitter gehouden aan de dienstdoende bevelhebber van de rijkswacht schriftelijk het bevel te

geven om de uitgangen van hun kamer te doen bewaken. Die bevelhebber wordt in het bevel met naam en hoedanigheid aangewezen.

2. Deze bijzondere bewakingsopdracht waarmee de rijkswacht wordt belast, is bedoeld om te voorkomen dat derden, eventueel zelfs bij vergissing, toegang zouden krijgen tot de raadkamer en de gezworenen zouden storen bij hun beraadslaging. Deze maatregel is niet voorgeschreven op straffe van nietigheid (Cass., 11 juni 1849, *Pas.*, 1849, I, 259; Cass. fr., 14 december 1876, *Bull. crim.*, nr. 248; Cass. fr., 15 december 1900, *Bull. crim.*, nr. 378; F. Hélie, *Traité de l'instruction criminelle*, 2e ed., VIII, p. 177, nr. 3746; G. Le Poittevin, *Code d'instruction criminelle annoté*, art. 343, nr. 48; E. Trebutien, *Cours élémentaire de droit criminel*, 2e ed., II, p. 510, nr. 627; S. Sasserath, *La cour d'assises*, nr. 1590 in *Nov.*, *Procédure pénale*, II, 1).

3. Daaruit volgt dat een eventuele onregelmatigheid in dit verband geen aanleiding tot cassatie kan geven. Zo is er geen nietigheid als het bevel niet schriftelijk is verleend (J. Anspach, *De la procédure devant les cours d'assises*, p. 218), als de naam van de bevelhebber van de rijkswacht niet is vermeld (Cass., 11 juni 1849, *Pas.*, 1849, I, 259), of als het proces-verbaal van de terechtzitting geen melding maakt van het bevelschrift (S. Sasserath, *o.c.*, nr. 1590; Fr. Saluto, *Commenti al Codice di procedura penale*, 2e ed., V, p. 598).

Zelfs als mocht blijken dat de uitgangen niet werden bewaakt, dan nog zou dit verzuim geen nietigheid tot gevolg hebben (Cass. fr., 26 maart 1840, *J. Pal.*, 1840, 2.601; Cass. fr., 28 januari 1848, *Bull. crim.*, nr. 26), tenzij de gezworenen van deze gelegenheid misbruik zouden hebben gemaakt om met derden in verbinding te komen en hun beslissing op deze wijze zou zijn beïnvloed. Het arrest van het hof van assisen zou in dit geval kunnen worden vernietigd op grond van de artikelen 312 en 353 Sv. (Cass. fr., 24 december 1863, *D.*, 1865, 5.82; G. Le Poittevin, *o.c.*, art. 343, nr. 52; F. Hélie, *o.c.*, VIII, p. 178, nr. 3746).

4. Derden die de kamer betreden zonder verlof van de voorzitter, rijkswachters die onbevoegden toegang verschaffen tot de raadkamer of die hun bewakingsplicht verzuimen of een bevelhebber van de rijkswacht die het bevel niet uitvoert, kunnen worden gestraft met gevangenisstraf van vierentwintig uren.

Dit zittingsmisdrijf wordt onmiddellijk berecht en de straf wordt uitgesproken door het hof van assisen (F. Hélie, *o.c.*, VIII, p. 174, nr. 3744; S. Sasserath, *o.c.*, nr. 1592). Er is geen eenparigheid vereist.

Verzachtende omstandigheden komen niet in aanmerking en het hof kan bijgevolg de gevangenisstraf niet vervangen door een geldboete. Uiteraard is deze beslissing niet vatbaar voor hoger beroep, maar de verstekdoende beklaagde kan verzet doen. Eventueel zal het verzet tijdens een volgende zitting van het hof van assisen worden behandeld.

5. De voorzitter beslist op onaantastbare wijze of een derde de raadkamer mag betreden: het is onjuist te beweren dat hij deze toestemming slechts kan verlenen op verzoek van de jury (*anders*: *Rép. Dalloz*, tw. «Instruction criminelle», nr. 3035; *Pand. B.*, tw. «Cour d'assises», nr. 2832).

Hij zal van dit recht slechts in uitzonderlijke gevallen gebruik maken: bv. om de gezworenen te verwittigen dat

de debatten worden heropend (Cass., 15 februari 1926, *Pas.*, 1926, I, 248), om de bode de gelegenheid te geven voedsel of drank te brengen naar de gezworenen, om geneeskundige hulp te verstrekken, om de verwarming van het lokaal te regelen, om de jury te verwittigen dat het gebouw moet worden ontruimd wegens bomalarm, e.d.

Het gaat telkens om mededelingen of verrichtingen die geen verband houden met de zaak waarover de gezworenen aan het beraadslagen zijn.

6. Wil dit zeggen dat het betreden van de raadkamer door derden die geen schriftelijk verlof van de voorzitter hebben gekregen, noodzakelijkerwijze de nietigheid van de rechtspleging tot gevolg heeft? In geen geval. Als de overtreding van het verbod niet van dien aard is dat ze de beslissing van de jury op enigerlei wijze kan beïnvloeden, dan zal de onregelmatigheid geen aanleiding geven tot cassatie, maar de overtreder stelt zich ongetwijfeld bloot aan de in artikel 343 Sv. vermelde sanctie.

Zo zag het Hof van Cassatie geen reden tot vernietiging in het feit dat een bode zonder schriftelijke toestemming van de voorzitter de raadkamer had betreden om te vragen waarom de jury had gebeld (Cass., 3 augustus 1903, *Pas.*, 1904, I, 8), dat de huisbewaarder het avondmaal was gaan bezorgen (Cass. fr., 22 augustus 1811, *Rép. Dalloz*, tw. «Instruction criminelle», nr. 3035, 2°), of dat de griffier een overtuigingsstuk was gaan brengen (Cass. fr., 14 november 1817, *Rép. Dalloz*, tw. «Instruction criminelle», nr. 3035, 3°).

7. Daar de voorzitter krachtens art. 343 Sv. aan derden toestemming kan verlenen om de raadkamer te betreden, rees de vraag of hij dan niet zelf mocht binnentreden in de kamer waar de jury aan het beraadslagen was. Luidens artikel 267 Sv. is hij er persoonlijk mee belast de gezworenen bij de uitoefening van hun taak te leiden: ook tijdens het beraad zou hij de jury eventueel toelichting moeten verstrekken.

De Franse rechtspraak maakte geen bezwaar tegen het feit dat de voorzitter de raadkamer betrad tijdens de beraadslaging van de jury, op voorwaarde dat zulks geschiedde op verzoek van de gezworenen (Cass. fr., 26 mei 1826, *Bull. crim.*, nr. 203; Cass. fr., 28 januari 1848, *Bull. crim.*, nr. 26; Cass. fr., 14 maart 1896, *D.*, 1897, 1, 56). Zoals in die tijd vaak gebeurde, liet ons Hof van Cassatie zich door de Franse rechtspraak inspireren (Cass., 2 juni 1846, *Pas.*, 1846, I, 380; Cass., 6 oktober 1849, *Pas.*, 1850, I, 31).

8. Sommige penalisten hadden blijkbaar niets in te brengen tegen deze gang van zaken (H. Delpéche, *La procédure et le droit criminel en cours d'assises*, p. 156; Ch. Nouguière, *La cour d'assises, Traité pratique*, IV, nr. 3121; Pain, *Code pratique de la cour d'assises*, nr. 110; J. Anspach, *o.c.*, p. 218; G. Beltjens, *Le code d'instruction criminelle*, art. 343, nr. 29; *Pand. B.*, tw. «Cour d'assises», nr. 2842).

Andere rechtsgeleerden daarentegen vonden het ongepast dat de voorzitter in het geheim, zonder enige controle van de verdediging of van het openbaar ministerie, in verbinding kwam met de gezworenen (Cl. Bourguignon, *Manuel du jury*, p. 493, nr. 320; J. Carnot, *De l'instruction criminelle*, II, p. 635; R. Cubain, *Traité de la procédure devant les cours d'assises*, p. 393, nr. 620; J. Cruppi, *La cour d'assises*, p. 104; H. Speyer, *Les vices de notre procédure en cour d'assises*, pp. 289-291; L. Nagels, «La délibération du jury», *J.T.*, 1902, 1375).

9. Het is natuurlijk niet omdat de voorzitter aan derden verlot kan verlenen de raadkamer te betreden dat hijzelf in verbinding mag komen met de jury: deze derden gaan niet naar de raadkamer om er toelichting te verstrekken, maar om voedsel of drank te bezorgen, om de verwarming te regelen, om medische hulp te verlenen.

De voorzitter dient inderdaad de gezworenen bij de uitoefening van hun taak te leiden, maar deze opdracht vervult hij in het openbaar, in aanwezigheid van alle partijen, met eerbiediging van het recht van de verdediging.

Er was ongetwijfeld behoefte aan een betere beveiliging van de rechten van de verdediging. Men ging dan ook te rade in andere landen.

10. Sommigen lieten zich inspireren door artikel 306 van het Duitse Wetboek van Strafvordering, dat voorschreef dat, als de jury het nodig oordeelde bijkomende uitleg in te winnen, de voorzitter deze toelichting mocht verschaffen nadat de gezworenen hun beraad hadden onderbroken en weer hun plaats hadden ingenomen in de zittingszaal (cf. Cass. fr., 26 december 1856, *Bull. crim.*, nr. 406; F. Hélie, o.c., VIII, p. 176, nr. 3745; H. Speyer, o.c., p. 302).

Anderen voelden meer voor de Italiaanse oplossing ingevoerd door artikel 499 van de wet van 8 juni 1874. De toelichting diende te worden verstrekt door de voorzitter hetzij in de zittingszaal, hetzij in de raadkamer, maar buiten de aanwezigheid van de beschuldigde. Het hof, de raadsman van de beschuldigde, het openbaar ministerie, de griffier en de raadsman van de burgerlijke partij dienden daarbij aanwezig te zijn (Fr. Saluto, o.c., V, p. 603).

11. De voorkeur ging ten slotte uit naar het Oostenrijkse systeem: artikel 327 van het Oostenrijkse Wetboek van Strafvordering van 1873 bepaalde dat de jury die bijkomende uitleg wenst te krijgen, een verzoek tot de voorzitter dient te richten, deze begeeft zich dan in gezelschap van de verdediging, van het openbaar ministerie en van de griffier naar de raadkamer. Melding van het incident wordt in het proces-verbaal gemaakt.

De Franse wetgever was van oordeel dat het raadzaam was de bijkomende vragen van de jury in raadkamer te behandelen daar sommige gezworenen bevreesd zouden zijn in het openbaar uitleg te vragen en bovendien de indruk zouden kunnen krijgen zich belachelijk te maken door het stellen van bepaalde vragen.

De Franse wet van 10 december 1908 nam in grote lijnen de Oostenrijkse wetgeving over. Onze wet van 14 juli 1931 heeft artikel 343, tweede lid, Sv. in dezelfde zin aangepast, maar de Franse wet werd wel enigszins aangevuld en verbeterd.

12. Luidens het huidige artikel 343, tweede lid, Sv. zal de hoofdman van de jury, als de gezworenen enige toelichting wensen tijdens hun beraad, een verzoek daartoe tot de voorzitter richten. Dit verzoek mag zowel mondeling als schriftelijk worden geuit (Cass. fr., 5 mei 1827, *Sir.*, 1827, 1, 420; Cass. fr., 14 maart 1896, *D.*, 1897, 1, 56; J. Ans-pach, o.c., p. 218; R. Garraud, *Traité théorique et pratique d'instruction criminelle*, IV, p. 395), maar deze afwezigheid van vormelijkheid gaat niet zover dat de voorzitter, als hij zich naar de raadkamer begeeft, wordt verondersteld daartoe te zijn aangezocht door de jury.

In feite zal de hoofdman van de jury, zoals vooraf over-eengekomen, laten bellen als hij van de voorzitter uitleg wenst te krijgen. De griffier zal echter in zijn proces-ver-

baal dienen te vermelden dat het op verzoek is van de hoofdman van de jury dat de voorzitter zich naar de raadkamer heeft begeven.

13. Eens daartoe aangezocht, beslist de voorzitter op eigen gezag daaraan gevolg te geven. Hij heeft geen toestemming van wie dan ook nodig om de raadkamer te betreden.

Hij dient zich echter te laten vergezellen door de beschuldigde en diens raadsman, het openbaar ministerie, de griffier en de burgerlijke partijen en hun raadsman. De tegenwoordigheid van een tolk is niet wettelijk vereist, als de beschuldigde er niet om verzocht heeft (Cass., 20 mei 1963, *Pas.*, 1963, I, 1009).

Als de beschuldigde of zijn raadsman de voorzitter niet vergezelt en ook niet heeft afgezien van zijn recht hem te vergezellen, dan zal dit verzuim natuurlijk aanleiding geven tot cassatie (Cass., 13 mei 1957, *R.W.*, 1958-59, 843). Tijdens het beraad moeten de partijen ter beschikking blijven van de voorzitter, het is evident dat ze de werkzaamheden van de jury niet kunnen lamleggen door onbereikbaar te blijven tijdens het beraad.

14. Ook de aanwezigheid van het openbaar ministerie is vereist op straffe van nietigheid, evenals die van de griffier, want hij moet melding maken van het incident in zijn proces-verbaal, en van de burgerlijke partijen en hun raadsman. De afwezigheid van de burgerlijke partij of van haar raadsman geeft slechts aanleiding tot een betrekkelijke nietigheid: het middel zal niet ambtshalve worden aangevoerd en ook de andere partijen kunnen dit middel niet aanvoeren (Cass., 10 oktober 1949, *R.W.*, 1949-50, 1112).

De aanwezigheid van de assessoren is niet voorgeschreven (J. D'Haenens, *Belgisch strafprocesrecht*, 2e ed., p. 464; R. Declercq, *De rechtspleging voor het hof van assisen*, 5e druk, p. 121). Zoals we verder zullen zien, valt dit te betreuren.

Mochten derden op dit ogenblik de raadkamer betreden — bv. rijkswachters die de beschuldigde vergezellen, een bode die een wetboek brengt of zelfs de assessoren — dan zal hun aanwezigheid geen aanleiding tot nietigheid van de rechtspleging geven, daar de partijen dan hun controlerecht kunnen uitoefenen en de gelegenheid om met de gezworenen in verbinding te komen uitgesloten is.

15. De wet zegt niet welke regels moeten worden nageleefd bij het verstrekken van toelichting, maar het ligt voor de hand dat de voorzitter zeer voorzichtig en zeer objectief de vragen van de gezworenen moet beantwoorden. Hij zal er zich wel voor hoeden zich uit te spreken over de schuld-vraag.

Meestal gaat het om juridische knelpunten of meer technische problemen bij de wijze van stemmen, maar het gebeurt wel meer dat zuiver materiële beslommeringen de jury bekommeren (bv. of de gezworenen na de terechtzitting naar huis worden gebracht, of ze nog stembriefjes kunnen krijgen, of hun familie kan worden verwittigd om hen na de zitting te komen halen, e.d.).

Alleen de voorzitter heeft het recht de vragen te beantwoorden, de partijen of hun raadsman hebben niet het recht het woord te richten tot de gezworenen: de debatten zijn gesloten en tijdens het beraad, achter gesloten deuren, kan er niet meer worden gepleit.

De aanwezigheid van de partijen is slechts een controle-middel ter vrijwaring van het recht van de verdediging (G.

Le Poittevin, *o.c.*, art. 343, nr. 38; R. Garraud, *o.c.*, IV, p. 396).

16. Mocht het tot een incident komen: als een van de partijen toch zou zijn tussengekomen tijdens het beantwoorden van de vragen, als een van de partijen van oordeel mocht zijn dan de voorzitter niet objectief was of onvolledig, als de vragen van dien aard zijn dat ze doen vermoeden dat de jury haar taak niet heeft begrepen, dan zou de voorzitter de debatten moeten heropenen en dan zouden in openbare zitting de partijen opnieuw het woord mogen nemen om hun standpunt te verduidelijken.

Immers, aanvaardt men de stelling van G. Le Poittevin en verleent men aan partijen slechts het woord nadat het verdict is voorgelezen, dan kan het incident natuurlijk niet meer worden opgelost. Hoe kunnen de partijen vragen dat akte wordt verleend van de verklaringen die de voorzitter in de raadkamer heeft afgelegd als de assessoren daarbij niet aanwezig waren (cf. G. Le Poittevin, *o.c.*, art. 343, nr. 41; R. Garraud, *o.c.*, IV, p. 397)?

17. Het zou wenselijk zijn dat de assessoren de voorzitter mogen vergezellen naar de raadkamer: het hof zou dan in de gelegenheid zijn de incidenten te beslechten, hetgeen de voorzitter niet kan, op eigen gezag.

Wellicht zou het nog beter zijn dat alle uitleg, elke toelichting of verduidelijking in openbare zitting wordt verstrekt, na heropening van de debatten.

In afwachting dat de wetgeving wordt aangepast en verijnd, is het van zeer groot belang dat de griffier met uiterste zorg alle incidenten vermeldt in zijn proces-verbaal van de terechtzitting. Wat hij niet vermeldt, wordt beschouwd als niet gebeurd en dit kan verstrekkende gevolgen hebben, niet alleen voor de partijen, maar ook voor de geldigheid van de rechtspleging.

18. Wat is er in het onderhavige geval gebeurd? Uit het cassatiearrest kunnen we slechts afleiden dat de hoofdman van de jury een schriftelijk verzoek tot de voorzitter heeft gericht, dat deze daaraan gevolg heeft gegeven en de kamer heeft betreden.

Het proces-verbaal vermeldde niet dat de voorzitter vergezeld was door de beschuldigde, noch dat deze had afgezien van zijn recht om hem te vergezellen. Daar het hier om een substantieel vormvereiste ging, kon het Hof van Cassatie niet anders dan ambtshalve de nietigheid van het arrest uitspreken.

A. Vandeplass

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

1e KAMER — 8 JANUARI 1986

Voorzitter: mevr. de Man

Raadsheren: de hh. van Gelder en Raymaekers

Advocaten: mrs. Van den Eeden, Buysse en Bartholomeussen

Verzekering — Levensverzekering — Zelfmoord — Bewijslast

De bewijslast van zelfmoord als uitsluitingsgrond bij levensverzekering rust op de verzekeraar. Ook al is de dood ingetreden door verhangen, dan wordt hierdoor nog niet

het bewijs van zelfmoord geleverd nu niets erop wijst dat de verhangen gebeurd is met de bedoeling zich van het leven te beroven en er ernstige, precieze en overeenstemmende vermoedens zijn dat het om een ongeval gaat.

V. t/ A. en N.V. A.

Overwegende dat F.S., echtgenoot van appellante, met eerste geïntimeerde, een tijdelijke verzekering met afnemend kapitaal had afgesloten met aanvang vanaf 1 augustus 1977 ten gunste van de N.V. A., tweede geïntimeerde, tot waarborg van de terugbetaling van het nog verschuldigd saldo op een lening door hen beiden op 26 augustus 1977 aangegaan voor het optrekken van een woning; dat S. op 28 april 1979 overleed; dat eerste geïntimeerde weigert over te gaan tot uitkering omdat volgens haar het overlijden het gevolg is van zelfmoord en dat zij in de plaats hiervan slechts de afkoopwaarde, ten bedrage van 38.269 fr. aan tweede geïntimeerde overmaakte;

Overwegende dat, om haar vergoeding te weigeren, eerste geïntimeerde steunt op artikel 7, § 1, van de algemene voorwaarden van haar polis, waarvolgens de waarborg van het contract uitgesloten is o.m. in geval van «het overlijden van de verzekerde ten gevolge van zelfmoord, gepleegd binnen de twee jaar die volgen op de datum van betaling van de eerste premie of van het opnieuw in werking stellen van de polis»; dat zij zich voorts beroept op de nietigheid van het verzekeringscontract voortvloeiend uit het verzuim van S. in het verzekeringsvoorstel de verzekeraar in te lichten over zijn ernstige psychopathieën (art. 9 van de wet van 11 juni 1874) en dat zij zich ten slotte beroept op de zware fout die S. zou hebben begaan door zich het leven te ontnemen door eigen daad (art. 16 van voormelde wet);

Overwegende dat uit de vaststellingen van de verbalisanten, opgenomen in het ter zake geseponeerde strafdossier, het volgende blijkt:

— boven links langs de trapleuning die leidt naar de slaapkamers, heeft S. zich verhangen met een beddenlaken dat met losse slagknoop rond de trapleuning geslagen was en los geknoopt was rond de hals met knoop achter de halswervel;

— beide handen hingen juist over de leuning en beide voeten zijn slechts een tiental centimeters verwijderd van het steunvlak ter hoogte van de overloop; de keelstrook vertoonde een diepe rode streng;

— S. was volledig aangekleed in dameskleding en een schroevendraaier was met de handgreep in de aars geduwd zodat het metalen gedeelte tussen het broekje en de benen uitstak;

— er waren geen sporen van een misdadig optreden van een derde;

— er werd geen papier of bericht gevonden die de daad zou motiveren;

— de gang geurde naar verse verf; S. was aan het schilderen geweest;

— S. had een goed huwelijksleven, hij was een harde werker;

— het voorval was onverwacht, volgens zijn echtgenote had S. geen seksuele afwijkingen;

Overwegende dat de verbalisanten de mening opperden dat het slachtoffer geëxperimenteerd had om onder toe-

stand van halve verstikking tot bevrediging te komen, het bewustzijn had verloren of niet meer had teruggekund, also zonder het misschien eigenlijk te willen, gestikt was door verhangen; dat deze mening gedeeld werd door de bijgevoerde arts, die daarop, in het raam van de strafrechtelijke informatie een attest opstelde waarin hij schreef vastgesteld te hebben dat S. een gewelddadige dood was gestorven ten gevolge van verhangen;

Dat de dokter op 30 april 1979 een attest afleverde waarvolgens S. overleden was ten gevolge van een accidentele verstikking, dat hij op 3 mei 1979 ten behoeve van de verzekeraar A. een verklaring opstelde waarin hij vermeldde dat de oorzaak van de verstikking een ongeval was en hij van de drie op het desbetreffende formulier van de A. voorgedrukte uitwendige oorzaken — doodslag, zelfmoord, ongeval — het laatste woord onderstreepte; dat hij tevens als omstandigheid van het ongeval vermeldde: «semi-verstikking na streven voor autoërotisme» en als feit of middel opgaf: «syncope → val van de trap → verstikking»;

Overwegende dat appellante uit deze gegevens, gekoppeld aan het feit dat de hand niet kon worden gelegd op een motief tot zelfmoord, afleidt dat het om een ongeval gaat en niet om een zelfmoord waaronder, volgens haar, dient te worden verstaan het opzettelijk en bewust zich van het leven benemen;

Overwegende dat eerste geïntimeerde beweert dat S. zich van het leven heeft beroofd daar er geen enkele invloed van buiten af is geweest noch enig onvoorzienbaar feit, daar hij zich duidelijk bewust geweest moet zijn van de handelingen welke hij stelde en de gevolgen die zij konden veroorzaken; dat zij verder stelt dat het irrelevant is het onderscheid te maken tussen bewuste en onbewuste zelfmoord daar artikel 7 van de polis beide van de waarborg uitsluit;

Overwegende dat op de verzekeraar de bewijslast berust van de zelfmoord indien hij hem, zoals ter zake, als uitsluitingsgrond aanvoert;

Overwegende dat ongetwijfeld de dood is ingetreden ten gevolge van verhangen;

Overwegende dat echter niets erop wijst dat deze verhangen gebeurd is met de bedoeling zich van het leven te beroven;

Overwegende dat S. daartoe geen reden blijkt te hebben gehad; dat, zoals reeds is aangestipt, de strafrechtelijke informatie geen motief voor zelfmoord aan het licht bracht en integendeel onthult dat S. zich steeds normaal had gedragen, een harde werker was en een gelukkig gezinsleven had; dat hij wel veel tegenslag had in het huis omdat het een nieuwbouw was (vgl. de verklaring van de schoonmoeder) maar dat niets het mogelijk maakt te zeggen dat deze moeilijkheden oorzaak of aanleiding zijn geweest van zijn handelwijze;

Overwegende dat in die omstandigheden, de uitleg door de verbalisanten en de geneesheer aan de gedraging van S. gegeven aanvaardbaar voorkomt; dat blijkbare zijn experiment uit de hand is gelopen en hij verrast geweest moet zijn door de plotselinge wending die het voorval heeft genomen, wat aangetoond wordt door het feit dat zijn handen juist boven de leuning hingen;

Overwegende dat geïntimeerde het bewijs van een zelfmoord niet bijbrengt; dat er integendeel ernstige, precieze en overeenstemmende vermoedens zijn dat het om een ongeval gaat, en deze vermoedens geenszins ontkracht worden

door bovenvermeld attest van de geneesheer in het raam van de strafinformatie afgeleverd; dat hierin de kwalificatie «gewelddadige dood» wordt aangewend om de tegenstelling aan te duiden met natuurlijke dood;

Overwegende dat derhalve het artikel 7 van de polis geen toepassing vindt;

Overwegende dat, nu de zelfmoord niet als de doodsoorzaak in aanmerking wordt genomen, het overbodig is te onderzoeken of de polis naast de vrijwillige zelfmoord ook de onvrijwillige zelfmoord (gepleegd in een staat van ontoerekeningsvatbaarheid) van het risico uitsluit;

Overwegende dat eerste geïntimeerde zich eveneens beroept op artikel 9 van de Verzekeringwet;

Overwegende dat zij in dit verband het verzwijgen aanklaagt door S. bij het invullen van zijn formulier, gevoegd bij het voorstel tot verzekering, van het bestaan van een ziekte of aandoening terwijl hij leed aan ernstige psychopathieën — meer bepaald fetichisme, travestisme en masochisme — die een dusdanige verzwarende van het risico uitmaakten dat zij, mocht zij ervan op de hoogte geweest zijn, geweigerd zou hebben de polis af te sluiten;

Overwegende dat niet bewezen voorkomt dat bedoelde psychopathieën, al deden zij zich op de dag van de ramp in extreme vormen voor, zich aan S. reeds veropenbaard hadden op het ogenblik dat hij het contract aanging zodat hij zich ervan bewust moest zijn dat hij door een neurose aangedaan was; dat de zienswijze van de auteur waaraan eerste geïntimeerde refereert niet doorslaggevend is in het onderhavige geval; dat geen concreet gegeven de mogelijkheid uitsluit dat die neurose op het ogenblik in kwestie slechts latent was en S. er onwetend van was;

Overwegende dat niet vaststaat dat S. een element heeft verzwegen van dien aard dat het het te verzekeren risico verzwaarde;

Overwegende dat derhalve het middel geput uit artikel 9 van de Verzekeringwet in feite faalt; dat het bovendien irrelevant is waar het wordt aangewend voor het geval het hof van oordeel mocht zijn dat het een onbewuste zelfmoord betreft en dit risico door de polis niet uitgesloten is; dat de thesis van zelfmoord immers reeds hierboven verworpen werd;

Overwegende dat derhalve niet onderzocht moet worden of de dekking mag worden geweigerd op grond van de nietigheid van het verzekeringscontract zonder dat van dit contract de nietigverklaring wordt gevraagd;

Overwegende dat, ten slotte, eerste geïntimeerde stelt dat, zelfs als wordt aangenomen dat het een ongeval betreft, het overlijden veroorzaakt werd door eigen daad en een zware fout van de verzekeringnemer is die de uitsluiting van dekking met zich brengt (art. 16 van de Verzekeringwet);

Overwegende dat de polis van verzekering wegens overlijden in principe iedere doodsoorzaak dekt; dat de zware fout geen reden van rechtsverval is; dat de wetgever is moeten tussenkomen om in bepaalde, limitatief opgesomde gevallen de verzekeraar te ontslaan van de verplichting om te betalen (artikel 41, vierde lid, van de wet van 11 juni 1874);

Overwegende dat derhalve de onderhavige vordering gegrond voorkomt;

(...)

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL*6e KAMER — 5 FEBRUARI 1986*

Voorzitter: de h. Van Malderen

Raadsheren: mevr. del Carril en de h. Winnen

Advocaten: mrs. Mertens, Mombaers en Pelgrims

Overeenkomst — Aansprakelijkheid — Levering van stookolie.

De leverancier van stookolie is enkel gehouden tot vervoer tot op de plaats van de levering en tot afgifte van de overeengekomen hoeveelheid. De leverancier mag erop vertrouwen dat de stookolietank in staat is de bestelde hoeveelheid te bevatten.

F. en F. t/ P.V.B.A. L.

Overwegende dat de oorspronkelijke vordering van appellanten strekte tot herstel van de schade die zij ondergingen toen, bij de levering van een 1.000l stookolie door geïntimeerde, hun reservoir overliep en 350l stookolie buiten de stookolietank terecht kwam, waarbij de tuin en de waterput van appellanten verontreinigd werd;

Overwegende dat de eerste rechter de vordering van appellanten ongegrond verklaarde omdat zij geen bewijs leverden van hun beweringen dat de aangestelde van geïntimeerde nagelaten heeft het luchtventiel van de reservoir te openen waardoor deze is beginnen uit te zetten met als gevolg dat het vullingspistool van de opening is gesprongen zodat 350l stookolie buiten de tank werd geloosd; dat daartegen geïntimeerde stelde dat de tank op het ogenblik van de levering van 1.000l deze hoeveelheid niet kon ontvangen;

Overwegende dat de eerste rechter deze tegenstrijdigheden opmerkte en de vordering ongegrond verklaarde omdat geen juiste oorzaak werd aangetoond en appellanten, oorspronkelijke aanlegsters, hun beweringen niet bewezen;

Overwegende dat appellanten thans in hoger beroep nog in gebreke blijven hun beweringen in rechte behoorlijk te staven; dat zij geen nuttig argument kunnen putten uit de omstandigheid dat geïntimeerde niet zou hebben geprotesteerd ter gelegenheid van hun betaling van slechts 700l stookolie hoewel 1.000l gefactureerd werden; dat zulks geen erkenning van enige aansprakelijkheid — die uitdrukkelijk minstens ondubbelzinnig dient te zijn — inhoudt;

Overwegende dat daarentegen, zoals trouwens blijkt uit de overgelegde stukken (bestelbon en factuur), een hoeveelheid van 1.000l werd besteld; dat zulks trouwens door partijen niet wordt betwist;

Overwegende dat appellanten, zoals hierboven is vermeld, geen enkele fout van de aangestelde van geïntimeerde bewijzen; dat zij bepaaldelijk niet aantonen dat de werknemer van geïntimeerde verwaarloosd heeft het luchtventiel te controleren tijdens de levering van de bestelde hoeveelheid stookolie; dat inderdaad in geval van bestelling van een bepaalde hoeveelheid, zoals in casu, de leverancier enkel gehouden is tot het vervoer van de stookolie tot op de plaats van de levering en de afgifte van de juiste bestelde hoeveelheid, terwijl de koper in dit geval zelf dient te zorgen voor het toezicht op een correcte uitvoering van de

levering; dat bij levering van een vooraf bestelde hoeveelheid brandstof, de leverancier gerechtigd is te vertrouwen dat de tank in staat zal zijn de bestelde hoeveelheid te ontvangen en daartoe technisch volledig in orde is (Hof. Brussel, 3 mei 1979, *R.W.*, 1980-81, 2738; Hof Brussel, 22 december 1976, *R.G.A.R.*, 1978, nr. 9.832; Rb. Brugge, 26 juni 1974, *R.W.*, 1974-75, 1447);

Overwegende dat derhalve niet kan worden ingegaan op het aanbod van appellanten een deskundige aan te stellen ten einde de oorzaak van het overlopen van de tank na te gaan;

(…)

HOF VAN BEROEP TE GENT*5e KAMER — 24 FEBRUARI 1986*

Voorzitter: de h. Nuytinck

Raadsheren: de hh. Forrier en Himpens

Advocaten: mrs. Brondel en Pyck

Verzekering — Motorrijtuigen — Regresvordering — Art. 25, 6° en 9°, van de modelpolis.

Ingeval een ongeval is veroorzaakt door een bestuurder die niet de verzekeringnemer is en die ten tijde van het ongeval niet in het bezit was van een rijbewijs of leervergunning, kan de verzekeraar zijn recht van verhaal gebaseerd op art. 25, 6°, van de polis, krachtens art. 24, laatste lid, niet uitoefenen tegen de verzekeringnemer indien deze bewijst dat de feiten waaruit het recht van verhaal ontstaat, toe te schrijven zijn aan de bestuurder en zich hebben voorgedaan in strijd met zijn onderrichtingen en buiten zijn weten. Dit element moet worden beoordeeld aan de hand van de concrete omstandigheden waarin de verzekeringnemer zijn voertuig aan de bestuurder heeft toevertrouwd om er gebruik van te maken.

Het verhaal op grond van art. 25, 9°, kan krachtens art. 25 alleen uitgeoefend worden tegen de verzekerde die het ongeval heeft veroorzaakt.

N.V. G. t/ K.

De appellante vordert betaling van een voorschot op de bedragen die zij aan derden-schadelijders heeft uitbetaald ter vergoeding van de schade die W., de bestuurder van de personenwagen, eigendom van de geïntimeerde, haar verzekerde burgerrechtelijke aansprakelijkheid, heeft veroorzaakt ten gevolge van een reeks aanrijdingen die plaats hadden te Blankenberge op 15 oktober 1977 om 15.15 uur. De oorspronkelijke vordering is ingesteld tegen W. en tegen de geïntimeerde. Het vonnis heeft de vordering gegrond verklaard tegen W. en niet gegrond tegen de geïntimeerde.

De appellante baseert haar regresvordering allereerst op art. 25, 6°, van de polis: het motorvoertuig werd op het ogenblik van het ongeval bestuurd door een persoon die niet voldeed aan de voorwaarden door de Belgische wetten en reglementen voorgeschreven om dat motorvoertuig te mogen besturen. Meer bepaald wordt bedoeld dat de geïntimeerde zijn personenwagen had toevertrouwd aan W., die niet in het bezit was van een rijbewijs of van een leervergunning.

Deze grond van regres kan alleen toepasselijk zijn op W., die dat voertuig bestuurde. In de dagvaarding wordt de vordering tegen W. onder meer op deze grond van regres gebaseerd.

Overeenkomst art. 24, laatste lid, van de polis, kan de maatschappij haar recht van verhaal dan ook niet uitoefenen tegen een verzekerde, indien deze laatste bewijst dat de feiten waaruit het recht van verhaal ontstaat, zijn toe te schrijven aan een andere verzekerde dan hijzelf, en zich hebben voorgedaan in strijd met zijn onderrichtingen of buiten zijn weten. De appellante stelt dat de geïntimeerde wist of moest weten dat W. op het ogenblik waarop hij het voertuig aan hem toevertrouwde, niet in bezit was van een rijbewijs of een leervergunning. De geïntimeerde beweert het tegendeel, verwijzend naar het strafdossier dat overgelegd wordt.

Dit element moet beoordeeld worden in de concrete situatie waarin de geïntimeerde zijn voertuig aan W. toevertrouwde om er gebruik van te maken. Het was op de dag van het huwelijk van de geïntimeerde waarop W. als gast uitgenodigd was. Het is juist bevonden wat de geïntimeerde verklaarde aan de politie: W. had hem even voordien gezegd dat hij een tweedehandsauto had gekocht. W. bevestigt dat hij dat gezegd heeft. Uit de uitleg van de verkoper van de auto blijkt dat er een overeenstemming was over de verkoop van de auto en over de prijs. Er werd alleen gewacht op de betaling van de verkoopprijs. In de gegeven omstandigheden mocht de geïntimeerde veronderstellen dat W. in het bezit was van een rijbewijs. Hij moest geen verder onderzoek dienaangaande instellen. Het verzuim ligt bij W. die stilzwijgend voorwendde dat hij de auto kon en mocht besturen. De geïntimeerde heeft geen schuld aan zijn onwetendheid.

De tweede grond van regres vindt appellante in art. 25, 9°, van de polis: wanneer het ongeval opzettelijk veroorzaakt werd of te wijten is aan een zware fout van de verzekerde. De zware fout omschrijft de appellante als volgt: een voertuig te hebben toevertrouwd aan een persoon die kennelijk dronken was.

Deze grond van regres is evenwel niet van toepassing nu het laatste lid van art. 25 bepaalt dat in het geval bedoeld bij art. 25, 9°, het verhaal alleen kan uitgeoefend worden tegen de verzekerde die het ongeval veroorzaakt heeft. Het ongeval is zoals bekend veroorzaakt door W., tegen wie trouwens art. 25, 9°, als grond van regres bewezen werd geacht.

De rechtbank heeft aldus terecht de vordering tegen geïntimeerde als niet gegrond afgewezen.

(...)

VREDEGERECHT TE TIELT

24 APRIL 1986

Rechter: de h. De Busschere

Advocaten: mrs. Beele en Van Daele

Huwelijk — Voorlopige dringende maatregelen — Vennootschap met echtgenoten.

De voorlopige dringende maatregelen die de vrederechter

beveelt op grond van art. 223 B.W., kunnen alleen betrekking hebben op de persoon of de goederen van de echtgenoten of van de kinderen; zij kunnen geen betrekking hebben op het bestuur en de winstverdeling van een vennootschap, toebehorende aan de echtgenoten.

K. t/ V.

Alle ons voorgelegde feitelijke gegevens bevestigen dat de verstandhouding tussen beide echtgenoten ernstig verstoord is, zodat op grond van art. 223 B.W. welbepaalde voorlopige en dringende maatregelen kunnen worden bevolen. Het doel van deze maatregelen is een tijdelijke crisissituatie in het echtelijk gezinsleven op te lossen en om de beide echtgenoten te laten tot bezinning te komen, wat uiteraard meebrengt dat deze maatregelen tijdelijk dienen te blijven. In de gegeven omstandigheden dienen de bevolen maatregelen dan ook beperkt te blijven voor de duur van drie maanden.

De vrederechter behoort de opportuniteit van de gevraagde maatregelen te onderzoeken en hij mag zelf niet gevraagde maatregelen treffen.

De handelshuurovereenkomst betreffende het restaurant «De A.», gelegen te A., opgesteld op 1 februari 1982, is gesloten door de P.V.B.A. V. en niet door de echtgenoten in hun persoonlijke naam. Het genotsrecht van het restaurant «De A.» behoort derhalve toe aan de P.V.B.A. V.

De voorlopige en dringende maatregelen kunnen alleen betrekking hebben op de persoon of de goederen van de echtgenoten of van de kinderen. Zij kunnen dus geen betrekking hebben op het bestuur en de winstverdeling van een vennootschap, toebehorende aan de echtgenoten (C. De Busschere, *De feitelijke scheiding der echtgenoten*, 1985, nr. 279, blz. 174, nr. 472, blz. 295-296).

De door verzoekster gevraagde maatregelen betreffende het restaurant «De A.» en betreffende het onderhoudsgeld van 50.000 fr. in vorm van vergoeding voor gepresteerde arbeid kunnen geenszins toegekend worden, aangezien dit een inmenging zou betekenen in de werking van de P.V.B.A. V.

(...)

NOOT—Vgl. Cass., 25 april 1985, *R.W.*, 1985-86, 2623, *Rev. Prat. Soc.*, 1986, 124, noot D. Mougenot, waarbij geoordeeld werd dat de voorlopige maatregelen tijdens de echtscheidingsprocedure (art. 1280 Ger.W.) geen betrekking kunnen hebben op de exploitatie van een goed van een P.V.B.A. waarin de echtgenoten enkel beschikken over de waarde van de aandelen waarvan zij houder zijn. Dit cassatiearrest vernietigt Brussel, 20 februari 1984, *Rev. Prat. Soc.*, 1986, 137. Anders: Vred. Aalst, 30 april 1982, *R.W.*, 1982-83, 1474, noot C. De Busschere.

C.D.B.

VREDEGERECHT TE BERINGEN

10 OKTOBER 1986

Rechter: de h. Coomans

Advocaten: mrs. Savelkoul en Schildermans loco Verachttert

Vereniging zonder winstoogmerk — Vrijheid ontslag te nemen.

Bepalingen in de statuten van een vereniging zonder winstoogmerk die de vrijheid van ontslag aantasten, worden als niet geschreven beschouwd. Dit staat er niet aan in de weg dat de statuten voorwaarden kunnen bepalen voor het ontslag, als ze maar niet het recht van ontslag tenietdoen. De verplichting tot het schrijven van een aangetekende brief is geen overdreven vormvereiste.

T. t/ V.Z.W. F.

Overwegende dat de betwisting tussen partijen kan worden herleid tot het al of niet verplicht zijn van eiser op verzet tot betaling van het lidgeld voor het jaar 1984 aan verweerster op verzet;

Overwegende dat duidelijk blijkt uit de stukken dat eiser op verzet sedert 1978 lid was van de V.Z.W. F.;

Dat eiser op verzet tot en met 1983 ook jaarlijks zijn lidgeld betaalde;

Dat eiser op verzet aanvoert dat hij in de loop van 1983 mondeling meedeelde aan een beheerder van de V.Z.W. F. dat hij niet verder lid wenste te blijven van de V.Z.W. F.;

Dat verweerder op verzet stelt dat het lidmaatschap slechts eindigt met aangetekend ontslag (cf. artikel 12 van de statuten);

Overwegende dat artikel 12 van de wet van 27 juni 1921, waarbij aan de vereniging zonder winstoogmerk rechtspersoonlijkheid wordt verleend, en artikel 2 van de wet van 24 mei 1921 tot waarborging der vrijheid van vereniging de vrijheid van ontslag van de leden waarborgen;

Dat luidens artikel 2, vijfde lid, van de wet van 27 juni 1921 de statuten de voorwaarden bepalen tot het toelaten of uittreden van de leden;

Dat de bepalingen die de vrijheid van ontslag aantasten als niet geschreven worden beschouwd;

Dat dit evenwel niet belet dat de statuten voorwaarden kunnen bepalen voor het ontslag, zonder dit recht van ontslag teniet te doen; zo kon bv. een opzegtermijn of het vervullen van bepaalde verbintenissen worden opgelegd (Praktijkids voor de VZW, juridisch statuut van de VZW, blz. 39, 2.1.0/2/9 Vlaamse Studie en documentatiecentrum voor VZW's, de VZW in theorie en praktijk Roland van Hecke, blz. 43);

Overwegende dat artikel 12 der statuten van de V.Z.W. F. bepaalt: «Ieder lid heeft het recht te allen tijde de vereniging te verlaten. Het ontslag moet bij aangetekend schrijven aan de raad van beheer worden betekend»;

Dat het duidelijk is dat artikel 12 der statuten de vrijheid ontslag garandeert, doch deze vrijheid afhankelijk maakt van het schrijven van een aangetekende brief;

Dat wij dan ook slechts dienen na te gaan of de opgelegde voorwaarden van die aard zijn dat zij het recht van vrijheid van ontslag in de praktijk onmogelijk maken;

Dat de verplichting tot het schrijven van een aangetekende brief geen overdreven vormvereiste is;

Dat eiser op verzet erkent dat hij dit vormvereiste niet heeft nageleefd;

Dat hij het nochtans bij zijn toetreding tot de V.Z.W. aanvaard heeft;

Dat eiser op verzet bijgevolg nog lid was in 1984 en hij

dan ook gehouden is de lidmaatschapsbijdrage te betalen;

Dat hij voor het jaar 1985 geen lid meer is daar volgens artikel 12, tweede lid, der statuten, elk lid wordt geacht ontslag te nemen als hij de lidmaatschapsbijdrage niet betaalt;

Dat hij, daar hij de bijdrage voor 1984 niet betaalde, voor 1985 geen lid meer is;

(...)

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK**Hof van Cassatie (Vakantiekamer), 12 augustus 1985**

Hof van assisen — Art. 315 Sv. — Uiteenzetting, door de procureur-generaal, van het onderwerp van de beschuldiging — Geen substantiële of op straffe van nietigheid voorgeschreven rechtsvorm.

Tegen het bestreden arrest (Hof van Assisen Henegouwen, 23 mei 1985) voert eiser C. schending van art. 315 Sv. aan op grond dat niet blijkt dat de procureur-generaal, na de verklaring die van de voorzitter van het hof wordt vereist krachtens art. 314 Sv., het onderwerp van de beschuldiging heeft uiteengezet. Het middel kan niet worden aangenomen:

“Overwegende dat de beweerde schending van artikel 315 van het Wetboek van Strafvordering niet tot cassatie kan leiden aangezien de door die bepaling voorgeschreven rechtsvormen niet substantieel zijn en niet op straffe van nietigheid zijn voorgeschreven.”

(Voorzitter: de h. Mahillon — Raadsheer-rapporteur: de h. Helvétius — Advocaat-Generaal: de h. Janssens de Bisthoven — Advocaten: mrs. Mayence en Leclercq — in de zaak: S., C. en B.)

NOOT—Betreffende artikel 315 van het Wetboek van Strafvordering

1. Na de voorlezing van de akte van beschuldiging door de griffier, wijst de voorzitter van het hof van assisen de beschuldigde op wat de akte van beschuldiging inhoudt en maant hem aan de bezwaren te aanhoren die tegen hem worden aangevoerd.

De procureur-generaal heeft dan het recht het onderwerp van de beschuldiging toe te lichten, maar in feite wordt al lang geen gebruik meer gemaakt van dat recht.

2. Reeds ten tijde van het Hollands regime besliste het Hof van Cassatie dat de uiteenzetting van de beschuldiging niet voorgeschreven was op straffe van nietigheid (Cass. Luik, 4 april 1816, *Pas.*, 1816, 88). Ook het Franse Hof van Cassatie was deze mening toegedaan (Cass. fr., 17 augustus 1827, *Journ. Pal.*, 1827, 736; Cass. fr., 29 maart 1832, *Journ. Pal.*, 1832, 906; Cass. fr., 2 september 1870, *Bull. crim.*, nr. 167), evenals het Belgische Hof van Cassatie (Cass., 4 augustus 1899, *Pas.*, 1899, I, 353).

3. Ook de rechtsleer heeft zich hierbij aangesloten (F. Hélie, *Traité de l'instruction criminelle*, éd. belge, III, nr. 4959; Ch. Noguier, *La cour d'assises, traité pratique*, III, nrs. 1623-1625; H. Speyer, *Les vices de notre procédure en*

cour d'assises, p. 2; L. Nagels en G. Meyers, *Les lois du jury*, nr. 102; G. Beltjens, *Le code d'instruction criminelle belge*, art. 315, nr. 3; S. Sasserath, «Procédure pénale, Exposé critique», nr. 46 in *Nov., procédure pénale*, III; *R.D.P.B.*, tw. «Cour d'assises», nr. 529; G. Le Poittevin, *Code d'instruction criminelle annoté*, art. 315, nr. 6).

4. Inderdaad heeft het weinig zin dat de procureur-generaal na zijn uiteenzetting in de akte van beschuldiging, nogmaals de feiten zou toelichten. De voorzitter van het hof kan trouwens als hij het nuttig oordeelt overeenkomstig het bepaalde bij art. 314 Sv., de inhoud van de akte van beschuldiging verduidelijken.

De door art. 315 Sv. voorgeschreven formaliteit komt dan ook voor als een volkomen achterhaalde injunctie die werd overgenomen van artikel 346 van de Code brumaire van het jaar IV. Dit artikel, waarvan de opheffing reeds in 1887 werd overwogen (L. Henoul, *Les exposés de l'accusation préalables à l'instruction d'audience*, p. 8), houdt zich blijkbaar taai. Weldra kunnen we de tweehonderdste verjaardag van dit nutteloos voorschrift vieren. In fiscale aangelegenheden legt de wetgever méér ijver aan de dag.

A. Vandeplass

Hof van Cassatie (3e Kamer), 10 maart 1986

Sluiting van ondernemingen — Sluifingsfonds — Betaling van conventioneel bruggensioen — Bruggensioen toegekend door c.a.o.'s die niet in de Nationale Arbeidsraad zijn gesloten — Verplichting tot betaling.

«Overwegende dat artikel 2, § 1, van de wet van 30 juni 1967 tot verruiming van de opdracht van het Fonds tot vergoeding van de in geval van sluiting van ondernemingen ontslagen werknemers, gewijzigd bij de wet van 30 maart 1976, bepaalt: 'Wanneer bij sluiting van een onderneming in de zin van de artikelen 2 en 2bis van de wet van 28 juni 1966, de werkgever zijn geldelijke verplichtingen tegenover zijn werknemers niet nakomt, dient het Fonds hun te betalen: 1° (...); 2° de vergoedingen en voordelen verschuldigd krachtens de wet of collectieve arbeidsovereenkomsten';

«Overwegende dat artikel 1, eerste lid, van de wet van 12 mei 1975 tot verruiming van de opdracht van het Fonds tot vergoeding van de in geval van sluiting van ondernemingen ontslagen werknemers, zoals het gold tot 31 december 1984, het Fonds opdraagt, 'in geval van in gebreke blijven van de werkgever', aan de belanghebbende werknemers uit te betalen 'de aanvullende vergoeding waarop dezen, ten laste van hun werkgever, recht hebben krachtens een bij koninklijk besluit algemeen verbindend verklaarde en in de Nationale Arbeidsraad gesloten collectieve arbeidsovereenkomst tot toekenning van een aanvullende vergoeding, aan de werknemers van gevorderde leeftijd die werkloos worden gesteld';

«Overwegende dat artikel 1, eerste lid, van voormelde wet van 12 mei 1975 de verplichtingen van eiser regelt ten aanzien van de vergoedingen bepaald in welomschreven collectieve arbeidsovereenkomsten gesloten in de Nationale Arbeidsraad, wanneer de werkgever desaanvaande zijn verplichtingen verzuimt; dat dit artikel aldus de werkingssfeer van het geciteerde artikel 2, § 1, van de wet van 30 juni

1967 gedeeltelijk overlapt, nu laatstbedoeld artikel, bij sluiting van ondernemingen, eisers verplichtingen omschrijft ten aanzien van de uitbetaling aan de belanghebbende werknemers van, in het algemeen, de vergoedingen en voordelen verschuldigd krachtens collectieve arbeidsovereenkomsten;

«Dat hieruit evenwel niet volgt dat de bepalingen van artikel 2, § 1, van de wet van 30 juni 1967 strijdig zijn met die van artikel 1 van de wet van 12 mei 1975 noch dat eiser, ingevolge laatstbedoelde wetsbepaling, geen verplichtingen meer heeft wat betreft de aanvullende vergoedingen ten gunste van bejaarde werknemers die worden ontslagen, bedongen in andere collectieve arbeidsovereenkomsten dan die gesloten in de Nationale Arbeidsraad.»

(Voorzitter: de h. Soetaert — Raadsheer-rapporteur: de h. Rauws — Advocaat-generaal: de h. Lenaerts — Advocaten: mrs. Nelissen Grade en Bützler — In de zaak: Fonds tot vergoeding van de in geval van sluiting van ondernemingen ontslagen werknemers t/ H., M. en V.)

Hof van Cassatie (3e Kamer), 28 april 1986

Arbeidsovereenkomst — Handelsvertegenwoordiger — Uitwinningsvergoeding — Samenstelling — Loon — Begrip — Alle krachtens de overeenkomst verworven voordelen — Dertiende maand — Dubbel vakantiegeld.

Vernietigd wordt het arrest van het Arbeidshof te Antwerpen van 21 juni 1985, dat besliste dat de opzeggingsvergoeding verschuldigd aan een handelsreiziger niet de voordelen verworven krachtens de overeenkomst omvat:

«Overwegende dat, krachtens artikel 101 van de Arbeidsovereenkomstenwet van 3 juli 1978, de vergoeding wegens uitwinning berekend wordt op grond van het loon van de handelsvertegenwoordiger; dat dit loon niet beperkt is tot de bestanddelen die in artikel 89 van de wet zijn vermeld; dat ook vóór de aanvulling van artikel 101 door de wet van 17 juli 1985 het loon, benevens de voordelen die toegekend zijn wegens ter uitvoering van de arbeidsovereenkomst verrichte arbeid, ook alle andere krachtens de overeenkomst verworven voordelen omvat;

«Dat de 'dertiende maand' en het 'dubbel vakantiegeld' derhalve bij het vaststellen van de vergoeding wegens uitwinning in aanmerking moeten worden genomen.»

(Voorzitter: de h. Soetaert — Raadsheer-rapporteur: de h. Marchal — Advocaat-generaal: de h. Lenaerts — Advocaten: mrs. Bützler en De Gryse — In de zaak: G. t/ N.V. C.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 16 mei 1986

Erfdienstbaarheid — Conventioneel recht van overgang — Verbindende kracht van de titel — Miskennning wanneer de erfdienstbaarheid zonder toestemming van de eigenaar van het lijdende erf wordt uitgebreid ten voordele van een ander erf van de eigenaar van het heersende erf.

De vordering van de eiseressen tot nietigverklaring of ontbinding van een conventionele erfdiensbaaerheid van overgang is door het bestreden vonnis (Rb. Antwerpen, 3 april 1984) afgewezen. Die beslissing wordt om de volgende redenen vernietigd:

«Overwegende dat de verbindende kracht van de titel van vestiging van een conventionele erfdiensbaaerheid van overgang wordt miskend ingeval deze erfdiensbaaerheid zonder de toestemming van de eigenaar van het lijdend erf wordt uitgebreid ten voordele van een ander erf van de eigenaar van het heersend erf;

«Overwegende dat de eiseressen, ten betoge dat door verweerster van het recht van overgang geen gebruik wordt gemaakt overeenkomstig de titel en dat zij aan het heersende erf een verandering heeft aangebracht waardoor de toestand van het dienstbare erf is verzwaaard, in hun verzoekschrift tot hoger beroep van 18 februari 1983 aanvoerden dat, nu de erfdiensbaaerheid uitsluitend ten behoeve van het perceel nummer 309 is gevestigd, ervan geen gebruik mag worden gemaakt in het voordeel van andere percelen en dat ten deze verweerster de erfdiensbaaerheid van overgang gebruikt ten behoeve van de hele handelsexploitatie en het hele warenhuiscomplex dat, benevens het heersend erf, meerdere andere percelen omvat;

«Overwegende dat het vonnis noch met de in het middel vermelde consideransen noch met een andere redengeving antwoordt op dit verweer van de eiseressen.»

(Voorzitter: de h. Janssens — Raadsheer-rapporteur: de h. Matthijs — Procureur-generaal: de h. Krings — Advocaten: mrs. Houtekier en van Hecke — In de zaak: Van B. t/ Vennootschap I.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 16 mei 1986

Onteigening — Billijke vergoeding — Mogelijke schade — Voorbehoud.

Eiser, van wiens eigendom een stuk onteigend was, beeerde dat het resterende deel een waardevermindering had ondergaan. Tegen het bestreden arrest (Hof Antwerpen, 30 januari 1985), dat weigert hem daarvoor een vergoeding toe te kennen, voert hij in het tweede onderdeel van zijn eerste middel een gebrek aan antwoord op zijn conclusie aan.

«Overwegende dat eiser concludeerde zoals in het middel is weergegeven, dat hij een vergoeding vorderde wegens waardevermindering van het restant en zijn eis grondde op de bewering, eensdeels, dat het conventioneel recht van doorgang naar de Bomerstraat, dat ten behoeve van zijn erf op het achtergelegen perceel nummer 769 V3 is gevestigd, door de onteigening is tenietgegaan en, anderdeels, dat de uitvoering van het werk, waarvoor de onteigening is toegestaan, die doorgang onmogelijk zal maken;

«Overwegende dat het arrest oordeelt: dat alleen de schade die uit de onteigening voortvloeit, moet worden vergoed en dat niet blijkt dat eiser ten gevolge van de onteigening 'de doorgang naar de Bomerstraat heeft verloren'; dat het arrest die beslissing laat steunen op de redengeving dat verweerster, die door een minnelijke aankoop eigenaar is geworden van het lijdend erf, gehouden blijft door de conventionele erfdiensbaaerheid die in het voordeel van eisers

erf is gevestigd; dat aan eiser enkel voorbehoud moet worden verleend 'voor het geval dat de door (verweerster) geplande verbindingsweg niet zou worden uitgevoerd of indien deze weg geen toegang zou geven; dat er derhalve op dit ogenblik geen minderwaarde is bewezen';

«Overwegende dat het arrest aldus te kennen geeft dat, nu het niet zeker is dat het resterend eigendom van eiser door de onteigening of door de werken waarvoor ze is toegestaan, een waardevermindering zal ondergaan, eiser thans geen aanspraak kan maken op schadeloosstelling en dat voor de schade die eventueel in de toekomst zou kunnen ontstaan, alleen voorbehoud moet worden verleend;

«Overwegende dat het arrest met die redengeving eisers conclusie beantwoordt.»

In het tweede middel beweert eiser dat de artikelen 31 van de Stedebouwwet en 11 van de Grondwet geschonden worden door de volgende motieven van het arrest: «dat (verweerster) bovendien stelt dat op de onteigende goederen een verbindingsweg tussen de Steenweg op Wijchmaal en de Bomerstraat tot stand kwam, parallel met de achterzijde van de resterende eigendommen van (eiser), die aldus over een betere en gemakkelijkere toegangsweg dan voorheen zou beschikken; dat deze toegangsweg niet in aanmerking kan komen voor zover hierdoor voor- of nadelen ten gevolge van de onteigening zouden ontstaan; dat echter, wanneer de onteigende overheid de onteigening zodanig regelt dat een gedeelte van de schade die uit de onteigening kan voortvloeien, vermeden wordt door de inrichting van het onteigende gedeelte, dit geen voor- of nadeel ten gevolge van de onteigening oplevert; dat aldus enkel voorkomen wordt dat een bepaalde schade zou ontstaan, en de vermeden schade niet moet vergoed worden».

Die motieven zijn echter overtollig:

«Overwegende dat bij het bepalen van de billijke vergoeding waarop iedere eigenaar, wiens eigendom ten algemenen nutte is onteigend, krachtens artikel 11 van de Grondwet recht heeft, alleen rekening mag worden gehouden met de uit de onteigening voortvloeiende actuele of toekomstige schade, voor zover die vaststaat; dat mogelijke schade, waarvan het zeker is dat zij zal optreden, niet voor vergoeding in aanmerking komt; dat voor de eventuele schade alleen voorbehoud kan worden verleend;

«Overwegende dat het arrest met de in het antwoord op het tweede onderdeel vermelde redengeving een juiste toepassing maakt van de artikelen 31 van de wet van 29 maart 1962 en 11 van de Grondwet en de beslissing naar recht verantwoordt;

«Overwegende dat het middel dat tegen overtollige redenen is gericht, niet ontvankelijk is.»

(Voorzitter: de h. Janssens — Raadsheer-rapporteur: de h. Matthijs — Procureur-generaal: de h. Krings — Advocaat: mr. De Gryse — In de zaak: K. t/ Gemeente P.)

Hof van Cassatie (3e Kamer), 2 juni 1986

Ziekte- en invaliditeitsverzekering werknemers — Gerechtigde met persoon ten laste — Begrip — Behoud van de hoedanigheid van gerechtigde met persoon ten laste na 1 januari 1980 (inwerkingtreding van K.B. van

23 januari 1980) — Wijziging in gezinstoestand na 1 januari 1980 — Geen gevolg zo deze vóór 1 januari 1980 geen invloed had op hoedanigheid van gerechtigde met persoon ten laste.

«Overwegende dat artikel 1 van het koninklijk besluit van 23 januari 1980 onder meer § 1 van artikel 229 van het koninklijk besluit van 4 november 1963 tot uitvoering van de wet van 9 augustus 1963 tot instelling en organisatie van een regeling voor verplichte ziekte- en invaliditeitsverzekering wijzigde, waarbij bepaald wordt welke gerechtigden die een invaliditeitsuitkering ontvangen, in de zin van artikel 50 van voormelde wet als gerechtigden «met persoon ten laste» worden beschouwd; dat, naar luid van het 1° van de gewijzigde § 1 van artikel 229, als zodanige gerechtigden worden beschouwd 'de gehuwde gerechtigden wier echtgenote (...) de hoedanigheid bezit van persoon ten laste als bedoeld in de artikelen 165, § 1, 1 of 2, 166 en 168 (...) en geen aanspraak kan maken op een pensioen (...) krachtens een Belgische of vreemde wetgeving»;

«Overwegende dat artikel 2 van het koninklijk besluit van 23 januari 1980 bepaalt: 'De gerechtigde die bij toepassing van de reglementering, toepasselijk op het ogenblik van de inwerkingtreding van dit besluit de hoedanigheid had van werknemer met persoon ten laste, behoudt die hoedanigheid tot op het einde van het lopend tijdvak van arbeidsongeschiktheid, voor zover hij de in voornoemde reglementering gestelde voorwaarden blijft vervullen'; dat het koninklijk besluit van 23 januari 1980 in werking trad op 1 januari 1980;

«Dat daaruit volgt dat een gerechtigde die op 1 januari 1980 de hoedanigheid van gerechtigde met persoon ten laste bezat, die hoedanigheid tijdens het lopende invaliditeitstijdvak blijft behouden, zolang hij de daartoe in de tot 1 januari 1980 vigerende regeling gestelde voorwaarden vervult; dat een wijziging in de gezinstoestand van de gerechtigde welke vóór 1 januari 1980 onder de laatstbedoelde regeling geen wijziging van zijn hoedanigheid van gerechtigde met persoon ten laste teweegbracht, derhalve ook na 1 januari 1980 daarop geen invloed heeft;

«Overwegende dat artikel 229, § 1, 2°, van het koninklijk besluit van 4 november 1963, als gewijzigd bij koninklijk besluit van 3 augustus 1977, dat tot 1 januari 1980 van kracht was, bepaalde dat als gerechtigde met iemand ten laste in de zin van artikel 50 van de wet van 9 augustus 1963 moet worden beschouwd: 'de gerechtigde wiens echtgenote, die noch feitelijk noch van tafel en bed gescheiden is, zelf gerechtigde is';

«Dat, nu het arbeidshof niet vaststelt dat de echtgenote van tweede verweerder feitelijk of van tafel en bed gescheiden was, het arrest naar recht oordeelt dat het feit dat de echtgenote van tweede verweerder vanaf een bepaald ogenblik in het genot trad van een rustpensioen waardoor zij zelf de hoedanigheid van gerechtigde op geneeskundige verzorging verwierf, onder de tot 1 januari 1980 vigerende regeling niet tot gevolg had dat tweede verweerder zijn hoedanigheid van gerechtigde met persoon ten laste in de zin van artikel 50 van de wet van 9 augustus 1963 verloor.»

(Voorzitter: de h. Soetaert — Raadsheer-rapporteur: de h. Rauws — Advocaat-generaal: de h. Lenaerts — Advocaat: mr. Simont — In de zaak: Rijksinstituut voor Ziekte-

en Invaliditeitsverzekering t/ Nationaal Verbond van Socialistische Mutualiteiten en S.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 20 juni 1986

Zegelrechten en met het zegel gelijkgestelde taxes — Machtiging van de procureur-generaal bij het hof van beroep tot inzage van een niet afgesloten strafdossier dat bankbescheiden inhoudt — Draagwijde.

Terwijl een strafonderzoek tegen eiseres nog hangende was, verleende de procureur-generaal bij het hof van beroep een inspecteur van de speciale dienst van de overdrachtbelasting machtiging om het strafdossier in te zien. Afgaande op de inlichtingen uit het dossier stelde de inspecteur in een proces-verbaal vast dat nog belastingen verschuldigd waren. Tegen het arrest (Hof Gent, 13 april 1984) dat de vordering van eiseres tegen het dwangbevel ongegrond verklaart, voert eiseres aan: 1) dat machtiging slechts gegeven kon worden ofwel tot inzage van een afgesloten strafdossier met het oog op de vaststelling en heffing van de verschuldigde belasting ofwel tot inzage van een nog niet afgesloten dossier met het oog op burgerlijke-partijstelling; 2) dat voor de inzage van de bankbescheiden bovendien machtiging van het Bestuur der Registratie vereist was.

«Wat het eerste onderdeel betreft:

«Overwegende dat artikel 211, § 1, eerste lid, van het Wetboek der met het zegel gelijkgestelde taxes de organismen die het vermeldt, inzonderheid de parketten en griffies van de hoven en rechtbanken, verplicht om, wanneer zij daartoe aangezocht worden door een ambtenaar van een der rijksbesturen belast met de aanslag in, of de invordering van, de belastingen, hem alle in hun bezit zijnde inlichtingen te verstrekken, hem, zonder verplaatsing, inzage te verlenen van alle in hun bezit zijnde akten, stukken, registers en welke bescheiden ook, en hem alle inlichtingen, afschriften of uittreksels te laten nemen, die hij ter verzekering van de aanslag in, of de heffing van, de door de Staat geheven belastingen nodig acht;

«Dat in het derde lid, ten aanzien van akten, stukken, registers en bescheiden of inlichtingen in verband met gerechtelijke procedures, bepaald wordt dat 'evenwel geen inzage mag worden verleend zonder uitdrukkelijke toelating van de procureur-generaal of de auditeur-generaal';

«Dat dit laatste overeenstemt met de eerste zin van artikel 125 van het algemeen reglement op de rechtskosten in strafzaken, die bepaalt: 'in criminele, correctionele en politiezaken en in tuchtzaken mag geen uitgifte of afschrift der akten van onderzoek en rechtspleging worden afgeleverd zonder uitdrukkelijke machtiging van de procureur-generaal bij het hof van beroep of de advocaat-generaal';

«Overwegende dat de procureur-generaal de in die bepalingen bedoelde machtiging kan verlenen in strafzaken waarvan het onderzoek nog niet afgesloten is, ook al is de geheimhouding van dat onderzoek dan niet meer volledig;

«Overwegende dat het arrest, anders dan het middel wil doen voorkomen, niet gewaagt van inzage met het oog op burgerlijke-partijstelling; dat het de inzagemogelijkheid slechts onderzoekt in verband met 'de zetting en de invordering van belastingen';

«Overwegende dat, in strijd met wat in het onderdeel wordt beweerd, de hiervoren aangehaalde bepalingen niet de beperking inhouden dat de machtiging slechts aan het Bestuur kan worden verleend om het de mogelijkheid te geven zich eventueel met kennis van zaken burgerlijke partij te stellen in het strafgeding;

«Dat integendeel uit die bepalingen blijkt dat de machtiging ook kan worden gegeven om het Bestuur in staat te stellen tot richtige heffing en invordering van de verschuldigde belastingen over te gaan;

«Dat het onderdeel faalt naar recht;

(...)

«Wat het tweede onderdeel betreft:

«Overwegende dat artikel 205-1 van het Wetboek der met het zegel gelijkgestelde taxes betrekking heeft op de mededeling die, zonder verplaatsing, onder andere door de bankiers moet worden verstrekt;

«Dat het vierde lid van artikel 211, § 1, van hetzelfde wetboek voor de kredietinstellingen de door het eerste lid opgelegde verplichting om inzage te verlenen of afschriften te laten nemen uitsluit;

«Overwegende dat die bepalingen geen betrekking hebben op bescheiden die niet bij de bankiers of de kredietinstellingen berusten;

«Dat het arrest, nu het vaststelt dat het ten deze ging om in het strafdossier berustende bescheiden, zodat aan de vereisten voor de toepassing van de artikelen 205-1 en 211, § 1, vierde lid, niet voldaan was, terecht, met toepassing van artikel 211, § 1, derde lid, beslist dat kon worden volstaan met de door de procureur-generaal verleende machtiging;

«Dat het onderdeel faalt naar recht.»

(Voorzitter-rapporteur: de h. Janssens — Procureur-generaal: de h. Krings — Advocaten: mrs. Bayart en Claeys Bouuaert — In de zaak: P.V.B.A. M. t/ Belgische Staat)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 20 juni 1986

Recht van verdediging — Vonnissen steunend op een algemeen gebruik dat niet door de partijen is aangevoerd.

Het bestreden vonnis (Rb. Gent, 1 februari 1985) wordt om de volgende redenen vernietigd:

«Overwegende dat de appelrechters beslissen dat 'een algemeen gebruik bestaat dat eerst betaald wordt vooraleer de geneesheer het getuigschrift voor verstrekte hulp aflevert';

«Dat geen van de partijen het bestaan van zodanig gebruik had ingeroepen en eiseres niet de gelegenheid kreeg die stelling te betwisten;

«Dat het vonnis het recht van verdediging miskent en het onderdeel in zoverre gegrond is.»

(Voorzitter-rapporteur: de h. Janssens — Procureur-generaal: de h. Krings — Advocaat: mr. Houtekier — In de zaak D. t/ M.)

Hof van Cassatie (2e Kamer), 2 september 1986

1. Hoven en rechtbanken — Samenstelling van het rechtscollege — Strafzaken — Niet met elkaar overeenstemmende vermeldingen van het proces-verbaal van de terechtzitting en van het vonnis — Verschrijving — 2. Onrechtmatige daad — Aansprakelijkheid — Vereiste — Fout.

Over het eerste middel:

«Overwegende dat, zoals in het middel wordt weergegeven, het proces-verbaal van de zitting van 31 januari 1986 vermeldt dat bij de uitspraak van het bestreden vonnis (Corr. Oudenaarde, 31 januari 1986) aanwezig waren: de heren F. Van K., 'w. voorzitter', als oudste der rechters bij wettig belet van de titularis; P.L., rechter; F. Van K., rechter;

«Overwegende dat de dubbele vermelding van de rechter F. Van K. onmiskenbaar een verschrijving is;

«Overwegende dat het proces-verbaal geen andere rechter vermeldt dan die welke volgens het bestreden vonnis bij de uitspraak ervan aanwezig waren, zodat door de verkeerde dubbele vermelding van de rechter F. Van K. geen tegenstrijdigheid tussen het proces-verbaal van de zitting en het bestreden vonnis ontstaat; dat de vermeldingen in het vonnis tot inschrijving van valsheid toe het bewijs opleveren dat bij de uitspraak van het vonnis aanwezig waren de rechters F. Van K., P.L. en D.M., die, zoals door het proces-verbaal van de zitting van 10 januari 1986 wordt aangetoond, de behandeling van de zaak in haar geheel hebben bijgewoond;

«Dat het middel niet kan worden aangenomen.»

Over het tweede middel:

«Overwegende dat de appelrechters oordelen dat het verkeersongeval te wijten is aan fouten van tweede eiser en van verweerder; dat zij op grond daarvan en van de vaststelling dat de fout van tweede eiser groter is dan die van verweerder beslissen dat verweerder slechts voor een vierde van de door de burgerlijke partijen — de eerste en de tweede eiser — geleden schade dient in te staan;

«Overwegende dat de appelrechters, nu zij niet vaststellen dat eerste eiser een met het ongeval oorzakelijk verbonden fout heeft begaan in de zin van de artikelen 1382 en 1383 van het Burgerlijk Wetboek, hun beslissing wat eerste eiser betreft niet naar recht verantwoorden;

«Dat het middel gegrond is.»

(Voorzitter: de h. Boon — Raadsheer-rapporteur: de h. Holsters — Advocaat-generaal: de h. Declercq — Advocaat: mr. Dassel — In de zaak: G. en G. t/ H.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 5 september 1986

Inkomstenbelastingen — Art. 247 W.I.B. — Hogere graad van goederheid blijkend uit bepaalde uitgaven — Tegenbewijs — Andere inkomsten — Bewijs dat ze voor die uitgaven zijn aangewend — Niet vereist.

Eisers voorziening tegen het bestreden arrest (Hof Antwerpen, 27 november 1984) wordt om de volgende redenen verworpen:

«Overwegende dat artikel 247 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen het vermoeden instelt dat, wanneer uit tekenen en indicieën een hogere graad van gegoedheid blijkt dan uit de door de belastingplichtige aangegeven inkomsten, die gegoedheid, behoudens tegenbewijs, geacht wordt voort te komen uit belastbare inkomsten verkregen tijdens het belastbaar tijdperk;

Dat de belastingplichtige van dat vermoeden het tegenbewijs levert, indien hij met positieve en controleerbare gegevens aantoonst dat de vastgestelde gegoedheid voortspuit hetzij uit andere dan belastbare inkomsten hetzij uit inkomsten verkregen in een tijdperk dat vóór het belastbaar tijdperk is gelegen; dat, wanneer de indicieën en tekenen waaruit de betwiste gegoedheid is gebleken, bestaan uit bepaalde uitgaven, de belastingplichtige niet daarenboven nog moet bewijzen dat de door hem aangetoonde inkomsten, die de vastgestelde graad van gegoedheid verantwoorden, ook werkelijk werden aangewend om de bedoelde uitgaven te financieren.»

(Voorzitter : de h. Caenepeel — Raadsheer-rapporteur : de h. Rauws — Advocaat-generaal : de h. Declercq — In de zaak : Belgische Staat t/ S.)

BOEKEN

Roger VAN DEN BERGH (red.), *Verslagboek eerste werkvergadering Recht en Economie*, Antwerpen, 1986, 72 p.

Dit verslagboek bevat alle rapporten en commentaren, voorgebracht op de werkvergadering Recht en Economie, gehouden op 29 november 1985 aan de Handelshogeschool te Antwerpen in het kader van de leerstoel A. Van Melkebeke. Van deze werkvergadering verscheen trouwens reeds een beknopt verslag in het *R.W.* (1985-86, 1324-1328).

In een eerste bijdrage illustreert Jan C. Bongaerts de bruikbaarheid van de economische analyse van het contracten- en aansprakelijkheidsrecht. Uitgaande van de economische functie van contracten in het algemeen (nl. kostenbesparing door arbeidsverdeling) analyseert hij eerst de optimaliteit van de sanctie van contractbreuk. Zo komt hij o.m. tot de conclusie dat in contractueel bepaalde schadevergoedingen het efficiënt is rekening te houden met de probabiteit van niet-naleving, de verwachte winst bij naleving en het verwacht verlies bij niet-naleving.

Vervolgens onderzoekt hij een aantal economische criteria m.b.t. de produktaansprakelijkheid. Hij legt er de nadruk op dat competitie en de prikkel tot reputatie dikwijls op zichzelf reeds zorgt voor een niveau van kwaliteitsbeheer. Hoe de additionele preventiemaatregelen ter voorkoming van ongevallen dienen te worden bewerkstelligd, hangt af van geval tot geval. Soms is de prijs van het produkt zo laag dat het instellen van een produktaansprakelijkheid tot een onevenredige verhoging van informatiekosten zou leiden, die uiteindelijk door de consument zal worden betaald.

Bongaerts is wel van mening dat aan de produktie en het gebruik van bepaalde stoffen een uitzonderlijk hoog risico vastzit en dergelijke gevallen een specifieke benadering vergen. Dit illustreert hij met een verwijzing naar de milieuramp van Bhopal in Indië. Aangezien de preventiekosten bij dergelijke stoffen duidelijk het laagst zijn wanneer zij bij de producenten worden gelegd, dient hier steeds voor een «strict liability» (objectieve aansprakelijkheid) geopteerd te worden. Deze bijdrage wordt afgesloten met de vrij cynische vaststelling dat mensenlevens juridisch gezien niet overal evenveel waard zijn, waardoor het goedkoper wordt de produktie van risicodragende stoffen te verhogen in landen met een laag inkomenspeil.

In een eerste commentaar, van de hand van Aloïs Van Oevelen, worden een aantal kritieken geuit omtrent de toepasselijkheid van de economische analyse van het recht. Zo verdenkt hij deze stroming ervan een te optimistisch beeld te hebben over de maturiteit van de gemiddelde consument. Hij wijst tevens op het feit dat er in ons rechtssysteem geen vrije competitie geldt en op de noodzaak in het recht niet alleen rekening te houden met efficiëntie en kostenbesparing, maar ook met andere waarden zoals slachtofferbescherming, preventie en rechtvaardigheid.

In een tweede commentaar, van de hand van Michael Faure, wordt de bruikbaarheid van de economische analyse van de aansprakelijkheid wel positief geëvalueerd. Wel plaatst hij vraagtekens bij het door Bongaerts voorgestelde verschil in benadering tussen zeer gevaarlijke en andere produkten. Hij wijst er bovendien op dat wijzigingen in aansprakelijkheidsregelen nagenoeg geen herverdelingseffecten teweegbrengen. Zonder produktaansprakelijkheid betaalt de consument een lagere prijs maar wordt hij geconfronteerd met een hogere kans op ongevalskosten. Met produktaansprakelijkheid zal de prijs hoger zijn, maar is de kans op ongevalskosten lager.

In een tweede bijdrage behandelt Roger Van den Bergh de economische reguleringstheorie, toegepast op de casus van de Belgische vestigingswetgeving voor kleine en middelgrote handels- en ambachtsondernemingen.

Na een summier overzicht van de voornaamste bepalingen in de kaderwet van 15 december 1970 toetst Van den Bergh deze regeling aan de klassieke welvaartstheorie. Volgens deze theorie danken reguleringen hun ontstaan aan de noodzaak om marktfalingen te corrigeren. De auteur toont echter aan dat de vermelde wetgeving eerder marktinefficiënties creëert in plaats van ze op te heffen. Zo wijst hij op de algemeen voorkomende vrijstelling voor reeds gevestigde handelaars en ambachtslui. Tevens wordt de regulering de facto afhankelijk gemaakt van het bestaan van beroepsverenigingen. Voor de sectoren waarin dergelijke verenigingen niet bestaan, is er dus blijkbaar geen behoefte aan regulering en kwaliteitsverbetering.

Ten slotte wijst hij erop dat het argument van verkeerde of gebrekkige informatie van de consument moeilijk kan worden ingeroepen voor regulering van relatief eenvoudige dienstverleningen zoals haarkappers, stomerijen en restaurants.

Aangezien de inhoud van deze wet niet klopt met de klassieke welvaartstheorie, zocht Van den Bergh de verklaring voor het ontstaan van de wet in de economische reguleringstheorie. Deze theorie, overigens gehuldigd door de Nobelprijswinnaar voor Economie 1986 James Buchanan, stelt dat regulering meestal het gevolg is van politieke druk vanwege belangengroepen, die via regulering trachten zichzelf te beschermen ten koste van het publiek in het algemeen. Via regulering, verhoogde toegangsbarrières tot de markt, veiligheidsvoorschriften, bekwaamheidsvereisten, e.d. trachten de gevestigde groepen hun positie te beveiligen tegen mogelijke nieuwkomers. Van den Bergh pleit er dan ook voor dat juristen nauwlettend zouden toezien op voorstellen van regulering, uitgaande vanwege pressiegroepen. De economische analyse van het recht kan hier behulpzaam zijn bij het ontdekken van contradicties tussen de doelstellingen van de wet en de middelen die hiervoor worden voorgesteld.

In een laatste bijdrage behandelt Dirk Heinrichs de relatie tussen de invoering van het Chemikaliengesetz in West-Duitsland (1982) en de bereidheid tot wetenschappelijk onderzoek en innovatie bij Westduitse producenten in de wetenschappelijke sector. Na een summier overzicht van de bepalingen van deze wet formuleert Heinrichs een aantal kritische opmerkingen. Zo wijst hij op het feit dat de wetgever wel heel veel aandacht heeft voor de gevaren van acute toxiciteit, maar daarbij de chronische toxiciteit verwaarloost. Tevens is de regeling voor oude, bestaande produkten veel soepeler dan voor nieuwe produkten.

Het hoofdthema van deze bijdrage betreft evenwel de weerslag van de wetgeving op de onderzoeksbereidheid van de gereguleerden. Dirk Heinrichs baseert zich hierbij op een empirisch onderzoek, uitgevoerd in 1982, waarbij de innovatie in het vlak van research en produktontwikkeling van vóór de wet werden vergeleken met de periode na de wet. Uit dit onderzoek bleek o.m. dat de producenten over het algemeen van oordeel waren dat de ontwikkeling van een nieuw produkt met één jaar verlengd zou worden door de administratieve vereisten in de nieuwe wet. Tevens werd

op een stijging van 7,6% inzake researchkosten gerekend. Omdat het budget van research door de ondernemingen niet zomaar opgedreven kan worden, valt dus een daling van innovatieve research in de chemische sector te verwachten.

Omdat dit Duits onderzoek gebaseerd is op de opinies en verwachtingen van de producenten, en derhalve niet conclusief is voor de werkelijke impact van dergelijke regulaties, verwijst Heinrichs ook naar de weerslag van de Kefauver-Harris Amendments (1962) op de Food, Drug and Cosmetic Act van 1938. In deze amendementen werden de administratieve vereisten voor het op de markt brengen van nieuwe farmaceutische producten substantieel verstrengd. Uit empirisch onderzoek omtrent innovaties in de farmaceutische sector, lopend over de periode 1950-1974, blijkt dat het aantal innovaties na 1962 een belangrijke daling kent.

Uit deze onderzoeken besluit Dirk Heinrichs dat de regulering omtrent de toelating van nieuwe producten op de markt de innovatieve activiteit op een driedubbele wijze beïnvloedt. Allereerst wordt een stijging van researchkosten teweegebracht. In de tweede plaats wordt de toegang tot de markt afhankelijk gemaakt van het gedrag van de administratieve instelling. Om politieke redenen kan deze instelling al dan niet behoefte hebben aan een aantal negatieve beslissingen. Ten slotte veroorzaakt de regulering een verkorting van de periode, waarin het produkt een octrooibescherming geniet. Dit reduceert de winsten van de producent.

In een commentaar, van de hand van Willy Vanbuggenhout, wordt erop gewezen dat ook de baten van de regulering in het onderzoek moeten worden betrokken. Door regulering worden een aantal risicodragende producten van de markt geweerd. De baten, teweegebracht door de vermindering van mogelijke ongevallen, moeten derhalve worden afgewogen t.o.v. de kosten van de regulering. Vanbuggenhout wijst erop dat dergelijke afwegingen zeer delicaat zijn. Ten slotte onderzoekt hij een aantal alternatieven voor de regulering. Hij wijst op de mogelijkheid van de zelfregulering door de scheppers van risico's en op de invoering van de produkt-aansprakelijkheid.

Besluitend kunnen we stellen dat dit verslagboek enkele interessante proeven biedt van de economische analyse van het recht. Duidelijke en definitieve oplossingen van de aangeraakte problemen moeten hierin evenwel niet gezocht worden. Dit was overigens de bedoeling niet. Wel wordt de jurist hier geconfronteerd met een aantal aspecten en effecten van wetgeving, waaraan hij in zijn opleiding en in de traditioneel juridische literatuur weinig of niet wordt herinnerd.

Dit verslagboek is te verkrijgen door een schrijven aan de Handelshogeschool, Korte Nieuwstraat 33, 2000 Antwerpen. De prijs bedraagt 250 fr., inclusief portkosten.

Boudewijn Bouckaert
Docent Rechtsfaculteit R.U.G.

A.J.O. VAN WASSENAER VAN CATWIJCK, **Produktenaansprakelijkheid in Europees verband**, Zwolle, Tjeenk Willink, 1986, 132 p.

Met dit boekje is thans de eerste Nederlandstalige monografie over de Richtlijn produktenaansprakelijkheid op de markt gekomen. Uit het voorwoord blijkt dat het werkje geschreven is voor practici eerder dan voor wetenschappers en inderdaad, dankzij een heldere stijl en een grondige bespreking van de Richtlijn heeft de auteur de rechtspraktijk ongetwijfeld een goede dienst bewezen.

In een eerste deel, getiteld «Inleiding en voorgeschiedenis», wordt het huidige Nederlands recht inzake produktenaansprakelijkheid beknopt weergegeven (BW en NBW) en wordt ook de ontwikkeling van de «strict liability» voor produktrisico in de Verenigde Staten geschetst. Het tweede en tevens het meest omvangrijke deel (p. 10-100) geeft een boeiend commentaar op de Richtlijn van 25 juli 1985. De twistpunten worden daarbij niet uit de weg gegaan (bijvoorbeeld de vraag of de producent zich nog op overmacht mag beroepen om aan aansprakelijkheid te ontsnappen, hetgeen overigens negatief beantwoord wordt — p. 17-19). Een probleem of interpretatievraag uit de Richtlijn wordt telkens duidelijk gesitueerd, de argumenten pro en contra worden vermeld en vervolgens wordt er op gemotiveerde wijze standpunt gekozen. Zo vindt men bijvoorbeeld in de Richtlijn het begrip «in het verkeer

brengen» van het produkt, dat o.m. een rol speelt bij het bepalen van de aanvangsdatum van de vervalltermijn van art. 11 en bij het overgangsrecht (art. 17), zonder dat de Richtlijn dit begrip nader definieert. Van Wassenae van Catwijck meent dat hier het tijdstip in aanmerking moet worden genomen waarop de zaak aan de eerste eindgebruiker is afgeleverd. Door de grondigheid waarmee hij de verschillende vraagstukken aanpakt, is zijn boekje verrijkend, zeker in vergelijking met de tot nog toe in het Nederlands verschenen commentaren op de Richtlijn. Nog een voorbeeld van een besproken vraagstuk is of de franchise voor zaakschade van 500 ECU uit art. 9 b een zogenaamd «eigen risico» is, dat altijd van de totale vergoeding wordt afgetrokken, dan wel een drempel die overschreden dient te worden om vervolgens toch nog volledige schadevergoeding te krijgen. Volgens de auteur impliceert het gebruik van het woord «franchise» dat, zodra de drempel overschreden is, er integrale vergoeding van de schade volgt, in tegenstelling tot de zogenaamde aftrekfranchise of «eigen risico» (contra: Duintjer-Tebbens, H., «De Europese Richtlijn Produktenaansprakelijkheid», *N.J.B.*, 1986 (369), 371). Het nadeel van deze interpretatie is dat het slachtoffer dan een prikkel kan hebben om de schade te vergroten tot juist boven de 500 ECU omdat hij dan volledige vergoeding van schade krijgt (zie, over de economische effecten van het «eigen risico» en de «franchise», Heilmann, W., «Versicherungsmathematische Modelle zur Beschreibung des moralischen Risikos», in *Staat, Wirtschaft, Assekuranz und Wissenschaft, Festschrift für Robert Schwabler*, Karlsruhe, Verlag Versicherungswirtschaft, 1986, 207-218).

De kracht van het boekje is dat moeilijke vraagstukken (bijvoorbeeld de verschillende aansprakelijkheid voor grondstoffen, onderdelen, halffabrikaten of eindproducten) helder wordt uitgelegd aan de hand van vele voorbeelden. Zo wordt ook geregeld een «casus» uiteengezet, bijvoorbeeld om de werking van de verjaars- en vervalltermijn toe te lichten (p. 66), waarbij dan ook het verband wordt behandeld met andere bepalingen uit de Richtlijn.

In het laatste deel wordt aandacht besteed aan de verzekering van produktenaansprakelijkheid, waarbij de polissen worden bestudeerd (p. 101-113). In een bijlage wordt de tekst van de Richtlijn, gekopieerd uit het Publikatieblad, weergegeven. Ook volgt een handig zakenregister, een lijst met jurisprudentie uit Nederland en uit de U.S.A. en een veel te kort «literatuurregister». Daarentegen zijn in de tekst zelf wel nog talrijke verwijzingen verborgen. Niet in voetnoten (het boek heeft er niet één), maar gewoon tussen de regels door. Het ware toch aangewezen geweest om de verwijzingen naar de geschriften van Bloembergen en Drion niet slechts zijdelings in de tekst te vermelden (o.m. op p. 23), maar in de bibliografie op te nemen. Hetzelfde geldt voor de verwijzingen naar het Amerikaans recht. Indien men toch zowel de Amerikaanse rechtspraak als de doctrine bespreekt, zou het toch ook aangewezen zijn om niet alleen de nutshell van Noël en Philips en het handboek van Prosser te citeren, maar ook auteurs uit een andere school, zoals Epstein, Priest en Polinsky. Evenzo is het jammer dat de auteur soms interessante mededelingen doet, verwijzend naar «de Amerikaanse ervaring» (p. 38) of «in Duitsland» (p. 63) zonder enige verwijzing.

De geopperde bezwaren over het te beperkte onderzoek van de Amerikaanse literatuur ter zake zijn niet bedoeld als muggenzifterij. Een verdere studie had kunnen aantonen dat de «strict liability», die thans door de Richtlijn ook in Europa wordt ingevoerd, in de States niet zonder kritiek wordt gadeslagen, daar deze ontwikkeling volgens sommige auteurs aldaar tot een crisis heeft geleid. Inderdaad, men kan de auteur slechts lof geven voor de grondige technische bespreking van de Richtlijn, maar dit kan niet zonder meer het geval zijn voor zijn rechtspolitieke visie op produktenaansprakelijkheid. De auteur toont zich in zijn werk een groot supporter, niet alleen van een risicoaansprakelijkheid voor produktschade, maar ook van de wijze waarop de Richtlijn dit principe heeft toegepast. Zo wordt er voor het commissiewerk van compromissen door de auteur in zijn slotbeschouwingen «respect» opgebracht. Deze mening wordt niet gedeeld o.m. door Storm, die — op o.i. goede gronden — de gebreken van de Richtlijn zelf analyseert en ten slotte concludeert dat deze Richtlijn «een gebrekkelijk produkt» is (Storm, P., «Een gebrekkelijk produkt», *TVVS*, 1985, 241-246). Soms lijkt het inderdaad of Van Wassenae van Catwijck de gebreken van de Richtlijn niet (wil) zien omdat hij de invloed van politieke druk bij de totstandkoming van de Richtlijn lijkt te onderschatten. Zo wordt de uitsluiting van de primaire landbouw-

producten rechtstechnisch op voortreffelijke wijze besproken (p. 30-34), maar nergens wordt vermeld waarom deze producten nu van de toepassing van de Richtlijn zijn uitgesloten. Raadpleging van andere auteurs leert dat de enige reden was dat de Europese boeren gewoon oordeelden dat de objectieve aansprakelijkheid van de Richtlijn niet op hen toegepast mocht worden en klaarblijkelijk wist een krachtige landbouwlobby de Europese politici hiervan ook te overtuigen (zie Reich, N., «Product Safety and Product Liability — An Analysis of the EEC Council Directive of 25 July 1985 on the Approximation of the Laws, Regulations, and Administrative Provisions of the Member States concerning Liability for Defective Products», *Journal of Consumer Policy*, 1986, (133), 143, en Taschner, H., «La Future Responsabilité du Fait des Produits Défectueux dans la Communauté Européenne», *Revue du Marché Commun*, 1986, (257), 259).

Volgens de auteur is door de Richtlijn het leerstuk van productenaansprakelijkheid nu de kinderschoenen ontgroeid (p. 114) en hij meent dat het leerstuk nu een even grote ontwikkeling kan gaan doormaken als het in de laatste 25 jaar in de Verenigde Staten heeft gedaan (zie het voorwoord). Het is jammer dat de auteur zich niet kritischer tegenover deze ontwikkeling heeft opgesteld. Men kan immers betwijfelen of een risicoaansprakelijkheid zowel voor ongevallen die aan derden schade veroorzaken, als voor ongevallen jegens afnemers van het produkt wenselijk is. Bovendien heeft recent onderzoek door Priest aangetoond dat de uitbreidende risicoaansprakelijkheid voor gebrekkige producten tot een verzekeringscrisis in de Verenigde Staten heeft geleid. Door de objectieve aansprakelijkheid worden de risicogroepen groter, waardoor de goede risico's de groep verlaten, de premie stijgt en het risico uiteindelijk onverzekerbaar wordt (Priest, G., «Modern Tort Law and the current Insurance Crisis», paper gepresenteerd op de tweede Vlaamse werkvergadering over Recht en Economie, 21 november 1986). Natuurlijk zijn de omstandigheden in de Verenigde Staten anders dan in Europa (wij kennen geen «punitive damages», geen juryrechtspraak en in het algemeen liggen de toegekende schadevergoedingen lager), zodat het moeilijk voorspelbaar is of de risicoaansprakelijkheid uit de Richtlijn ook in Europa een verzekeringscrisis zal veroorzaken. Toch stelt het teleur dat de auteur in zijn hoofdstuk III «Verzekering van Productenaansprakelijkheid» geen oog heeft gehad voor deze verzekeringscrisis in de Verenigde Staten. Het zou zijn gunstig oordeel over de Richtlijn wellicht beïnvloed hebben.

Het belang van dit werk voor de rechtspraktijk dient evenwel wederom beklemtoond te worden. In de slotbeschouwingen hoopt de auteur dat zijn boekje bij het wetgevingsproces een helpende hand zal bieden. Dankzij de talrijke vergelijkingen, zowel met het Burgerlijk Wetboek als met het Nieuw Burgerlijk Wetboek en de grondige bespreking van het advies van de Sociaal Economische Raad, is dit voor Nederland ongetwijfeld het geval. Maar ook de Belgische wetgever zal bij het opstellen van een aanpassingswet voor de Richtlijn in het werk van Van Wassenae van Catwijk ongetwijfeld veel nuttige informatie vinden.

Michael Faure

MEDEDELINGEN

Tweede rechtstheoretisch Benelux-Scandinavisch symposium over «The Structure of Law» (Uppsala 11-13 december 1986)

Na een verwelkoming door de rector van de universiteit van Uppsala en door de decaan van de rechtsfaculteit werd de openingslezing gehouden door prof. Stig Strömholm, vice-rector van de universiteit. Strömholm gaat uit van de vaststelling dat Hans Kelsen als eerste de structuur van rechtssystemen als rechtstheoretisch probleem ter discussie heeft gesteld. Het begrip «structuur» zelf is eerder een produkt van de latere structuralistische stromingen, die in meerdere disciplines tot ontwikkeling zijn gekomen. Strömholm stelt dan de vraag in welke mate het recht als een «systeem» beschouwd kan worden, dat vatbaar is voor een structuralis-

tische benadering. Hij ziet drie redenen waarom juristen in de loop der tijden steeds het recht als een systeem hebben benaderd. Allereerst omdat de rechtsgeleerden sinds onheuglijke tijden het recht hebben benaderd als de uitdrukking van een wil (van God, van de «vorst», van het «volk», van het «parlement», e.d.). Een tweede reden is dat, sinds de opkomst van de rechtsdogmatiek, de rechtsgeleerden, deels om didactische redenen, het recht «in kaart hebben gebracht» in een overzichtelijke, logische structuur. Ten slotte is de eenheid van het recht een corollarium van de gerechtigheids-gedachte, die heel vaak deel uitmaakt van de filosofische achtergrond van de jurist. De bestudering van rechtsnormen als een gesloten systeem is volgens Strömholm sinds lang een essentiële taak van de Europese rechtstheorie en zal dit allicht ook blijven. Hij pleit er evenwel voor dat dit gecombineerd wordt met de bestudering van het recht als onderdeel van het sociaal systeem.

Het thema van de eerste congresdag was: de structuur van het recht vanuit een logisch standpunt. Deze congresdag werd voorgezeten door L. Åqvist (Uppsala).

Als eerste spreker analyseerde Arend Soeteman (Amsterdam) het onderscheid tussen een «zwakke» en een «sterke» toelating. Een «sterke» toelating werd door de Finse logicus Von Wright omschreven als een toelating die uitdrukkelijk door het recht gegeven wordt, terwijl een «zwakke» toelating een toelating is die voortvloeit uit de afwezigheid van enige wettelijke regeling, waardoor een bepaald gedrag als impliciet toegelaten wordt beschouwd. Dit betekent dat een nieuwe juridische norm die dit gedrag verbiedt, wel in conflict komt met de vroegere sterke, uitdrukkelijke toelating, maar niet met een vroegere zwakke toelating. In het hedendaagse strafrecht is elke toelating een sterke toelating omdat elke «leemte» in het strafrecht uitdrukkelijk geregeld wordt door het rechtsbeginsel «nullum crimen (nulla poena) sine lege». Het burgerlijk recht daarentegen is een open systeem met, naast de sterke, ook zwakke toelatingen als gevolg. Het belang van het onderscheid ligt volgens Soeteman in een verschil in bevoegdheid voor juridische autoriteiten om de regel te «wijzigen» (bv. door hem in een concrete situatie niet toe te passen). Bij leemten in het recht, dus zwakke toelatingen, kan een rechter een rechtsregel «invoeren» (bv. door een analogische interpretatie van een bestaande rechtsregel). In het strafrecht kan hij dit niet. Enkel de wetgever kan hier optreden.

Als tweede spreker behandelde Risto Hilpinen (Turku) het onderwerp «conflict en verandering in normatieve systemen». Coherentie is op zich geen voldoende criterium voor de juistheid of de aanvaardbaarheid van normen en normatieve systemen. Hilpinen toont aan dat ook een logisch consistent normensysteem aanleiding kan geven tot normatieve conflicten, terwijl omgekeerd een normensysteem dat conflictsituaties mogelijk maakt, niet noodzakelijk incoherent is.

Tijdens de tweede congresdag werden lezingen gehouden over de structuur van het recht vanuit het standpunt van de wetgever. Als congresvoorzitter fungeerde B. Bouckaert (R.U.Gent).

Willem van der Velden (Utrecht) onderzocht de band tussen waarden en doelstellingen enerzijds en wetgeving en wetgevingsmethodiek anderzijds. Hij behandelde vooral de vraag naar de status van wetgevingstechniek en wetgevingsmethodiek, gegeven de vaststelling dat zij afhankelijk zijn van waarden, doelstellingen en/of beginselen. Verder schetst hij de voorwaarden voor een praktisch relevante en empirisch gerichte wetgevingstechniek en wetgevingsmethodiek.

Wegens ziekte afwezig, kon Jan Hellner zijn tekst over de structuur van het recht vanuit wetgeversstandpunt niet voorbrengen. Uit de geschreven tekst blijkt dat Hellner vooral een theoretische basis wil geven aan de Scandinavische traditie in het vlak van de wetgevingstechniek. Tevens verdedigt hij deze benadering, die o.m. een wantrouwen inhoudt ten aanzien van algemene beginselen, waarvan de gevolgen moeilijk voorspelbaar zijn. Een degelijke voorbereiding van de wetgeving, met aandacht voor rechtsvergelijkend en empirisch onderzoek vormen andere wezenlijke kenmerken van de door Hellner verdedigde Scandinavische wetgevingstechniek.

Als derde spreker behandelde Johan Desmet (UFSAL Brussel) eveneens op een algemene wijze de structuur van de wetgeving vanuit het standpunt van de wetgever. Deze structuur is geënt op drie criteria: het legistiek criterium (dat de rechtsstof indeelt in codificaties, wetten, titels, hoofdstukken, etc.), het geldingscriterium (werking van de wet in tijd en ruimte), en het geldigheidscrite-

rium (normenhierarchie gaande van de grondwet, over de formele wet, tot besluiten, etc.). Telkens wanneer een wetgever legifereert, situeert hij zijn norm binnen deze drievoudige structuur. Overeenkomstig deze criteria is de plaats van een norm niet enkel bepaalbaar, doch ook volkomen bepaald. Deze systematiek gaat uit van de impliciete vooronderstelling dat conflicterende normen zoveel mogelijk vermeden dienen te worden. Vandaar dat, in geval van normenconflicten, deze gereduceerd worden tot temporele, territoriale, hiërarchische of legistische conflicten. Zo geen dezer criteria uitkomst brengt, is het de rechter die de toepasselijke regel aanwijst.

Ook de door de rechtsdogmatiek aangebrachte structuur (opdeling in rechtstakken) beoogt normenconflicten te vermijden of te reduceren. Deze structurelementen, leveren evenwel talrijke problemen op, en lijken, zowel vanuit theoretisch als vanuit parketisch oogpunt, moeilijk houdbaar. Talrijke voorbeelden uit alle takken van het nationaal en internationaal recht, tonen aan dat deze criteria *de facto* niet worden aangehouden, en dat zij overigens geenszins leiden tot hun beoogde doel, m.n. het uitsluiten van normenconflicten. Het «falen» van deze criteria is evenwel volgens de spreker niet pathologisch, nu vanuit wetgevingstheoretisch oogpunt precies dient te worden gesteld dat de creatie van nieuwe normen noodzakelijkerwijze de schepping betekent van concurrente normen, en dus ook vaak van normenconflicten. De klassieke geldingscriteria (tijd en ruimte) zijn immers slechts twee van een nagenoeg onbeperkt aantal mogelijke aanknopingsfactoren, terwijl het hiërarchisch criterium eigenlijk verband houdt met de specificiteit van de te induceren concurrente normen of normenconflicten. Dit betekent volgens Desmet dat, in een systeem van wetgeverspluralisme, een structuur van wetgeving noodzakelijkerwijze gerelateerd dient te worden aan een hiërarchische indeling van concurrente normen en normenconflicten, aan de hand van twee basiselementen, namelijk de keuze van aanknopingsfactoren, en de specificiteit van de uitgevaardigde rechtsregel.

Als laatste deelthema werd tijdens de derde dag van het symposium de structuur van het recht bekeken vanuit het oogpunt van de toepassing van het recht. Deze congresdag werd voorgezeten door M. Van Hoecke (UFSAL Brussel).

Jes Bjarup (Aarhus) verdedigde de stelling dat de rechtstoepasser eerder behoefte heeft aan een legitimatietheorie (theory of justification) dan aan een interpretatietheorie. Uitgangspunt is de vaststelling dat de rechtstheorie een belangrijke functie heeft in de samenleving. Als wetenschapsdiscipline heeft de rechtstheorie twee aspecten: een theoretisch aspect dat betrekking heeft op de conceptuele fundering van handelingen die gesteld worden door middel van woorden in wetteksten; een praktisch aspect dat betrekking heeft op menselijke handelingen in een bepaalde historische context die bepaald worden door rechtsregels en door hun toepassing door rechters. Om de wetten te begrijpen dienen de interpretatietheorieën volgens Bjarup vervangen te worden door «justificatietheorieën». Het verantwoorden van een rechterlijke beslissing is het geven van redenen voor de aanvaarding of de toepassing van een regel, een vonnis of een handeling. Men kan een onderscheid maken tussen een «deontologische» en een «teleologische» verantwoording. De verantwoording van wetten is een politieke verantwoording en dus bij uitstek teleologisch van aard. De verantwoording van een rechterlijke beslissing is een juridische legitimatie, die door Bjarup als «deontological justification» wordt geclassificeerd. Er is bijgevolg een wezenlijk verschil tussen wetgever en rechter, die zich dan ook uit in de wijze van verantwoording van beslissingen. Het is de taak van de rechtstheorie om voor wetgever en rechter respectievelijk wetgevingstheorieën uit te werken en theorieën i.v.m. de rechterlijke besluitvorming, en dit in termen van een redengeving voor menselijk handelen.

Als laatste sprekers gaven François Ost en Michel Van de Kerchove (Facultés Universitaires Saint-Louis, Brussel) een uiteenzetting over «Rechtsvorming en rechtstoepassing: een circulaire structuur?» In tegenstelling tot de vrij algemeen gangbare opvatting dat het rechtssysteem een strak hiërarchisch geordend systeem is, verdedigen zij de stelling dat het om een circulaire structuur gaat. Dit houdt in dat er een wisselwerking bestaat tussen de diverse niveaus binnen deze hiërarchie, waarbij ook de hogere niveaus door de lagere beïnvloed worden. Dit is in het bijzonder het geval in het vlak van de wetsinterpretatie: de rechters spelen een creatieve rol bij de bepaling van de betekenis van de wetgeving en bepalen aldus mede de inhoud van deze regels. Ook in het vlak van de validiteit

van de rechtsregel kan men, in plaats van een Kelseniaanse hiërarchische benadering, de feitelijke toepassing van een regel door de rechtbanken als toetssteen nemen (cf. het «juridisch realisme»). De sprekers werkten hun stelling nog verder uit, o.m. aan de hand van het probleem van de grondwettigheidscontrole. Ten slotte menen ze nog dat een gelijkaardige «circulaire verhouding» ook bestaat tussen de rechtswetenschap en haar object, in tegenstelling tot een kritisch beoefende rechtswetenschap, die een extern standpunt ten aanzien van haar object inneemt.

Aan dit congres, dat zowel inhoudelijk als organisatorisch zeer geslaagd was, namen 43 rechtstheoretici uit zeven landen deel, als volgt verdeeld: Zweden (14), Finland (11), België (7), Nederland (7), Noorwegen (2), Denemarken (1) en West-Duitsland (1). Voor België waren dit, behalve de in dit verslag genoemde deelnemers, ook nog: F. De Pauw (V.U.Brussel) en L. Wintgens (UFSAL Brussel).

Mark Van Hoecke
UFSAL Brussel

Belgische Vereniging van Bedrijfsjuristen — Statutaire organen

Als gevolg van de op 4 december 1986 te Brussel gehouden algemene vergadering is de raad van bestuur samengesteld uit: voorzitter: Charles Hopchet (Phillips Petroleum Chemicals); ondervoorzitters: Patrick Bidaine (Federatie der Chemische Nijverheid van België), Henri Muller (C. & A. België); secretarissen: Philippe Marchandise (Petrofina), Daniëlle Vandeputte (Fina); penningmeester: Françoise Sweerts (Belgische Vereniging der Banken); beheerders: Walter Bracke (Union Carbide Benelux), Sophie Breslaw (Université Libre de Bruxelles), André Fontaine (O.C.M.W. Brussel), Nicole Gerryn (Tabacofina), Philippe Gothier (Vieille Montagne), Alain Joachim (Dow Corning Europe), Robert Karlshausen (Fabrique nationale Herstal), Philippe Mathei (Nationale Confederatie van het Bouwbedrijf), Patrick Peltzer (Tractebel), Didier Pissort (Henrijean & Cie), Michèle Sprengers (Antwerpse Waterwerken), Diane Struyven (Verbond van Belgische Ondernemingen), Judith Vancoillie (Nationale Confederatie van het Bouwbedrijf), Francis Walschot (Fabrimetal); de commissarissen van de vereniging zijn: Robert Savoye (3M Belgium) en Marc Verschaeve (Verbond van Belgische Ondernemingen).

Doctoraatsproefschrift over het vrij beroep

Op 3 oktober 1986 is de heer K. Geens aan de K.U.Leuven gepromoveerd tot doctor in de rechten (*R.W.*, 1986-87, 288) op het proefschrift: «Het vrij beroep. Enkele theoretische beschouwingen aan de hand van een vergelijkende studie naar Belgisch recht van de reglementering ter zake van de beroepen van arts, advocaat, architect en bedrijfsrevisor».

Van dit proefschrift (640 pp. + bibliografie en zaakregister), zijn in boekvorm ingebonden exemplaren te verkrijgen door overschrijving van 2.000 fr. (inclusief verzendingskosten) op rekeningnummer 230-0189817-08 t.n.v. K. Geens met vermelding «Het vrij beroep».

BERICHTEN

De onafhankelijkheid van de rechterlijke macht — Ontmoeting Vlaamse en Nederlandse Juristenvereniging te Alden Biesen op 3 april 1987

Voor de eerste maal in de geschiedenis van de beide verenigingen wordt een gezamenlijke ontmoeting geplant in de prachtige Commanderie van Alden Biesen, gelegen halfweg tussen Hasselt en Maastricht, Cultureel Centrum van de Vlaamse Gemeenschap, Kasteelstraat 6, 3744 Bilzen-Rijkhoven (tel. 011/49.16.99).

Programma:

- Bussen aan station Hasselt (9 u 30.-9 u 45) en Maastricht (9 u 45-10 u 05)
 10 u 45: Aankomst deelnemers.
 10 u 30: Bespreking thema: «De (on)afhankelijkheid van de rechterlijke macht t.o.v. de regering in België en Nederland». Inleiders: Jan Delva, voorzitter Arbitragehof (Brussel) en M.J.P. Verburgh, raadsheer Hoge Raad der Nederlanden (Den Haag).
 12 u 45: Lunch.
 14 u 00: Voortzetting bespreking.
 16 u 30: Receptie.
 17 u 45: Avondmaal.
 19 u 30: Autobussen naar Hasselt en Maastricht.

Er worden bussen voorzien van en naar de stations te Hasselt en Maastricht (afstand $\pm$ 30 minuten); er is eveneens een programma voor de begeleidende personen. Ter plaatse bestaat ook beperkte logiesmogelijkheid (donderdag-vrijdag en/of vrijdag-zaterdag), te bespreken via het secretariaat.

Het begeleidersprogramma met autobus: 10.30 u.-12.30 u. bezoek aan Tongeren; lunch in Alden Biesen; 14.30 u. historische landschapswandeling in Alden Biesen en terugkeer 16 u.

Inschrijving *vóór 15 maart 1987* door storting op rekening Kredietbank nr. 453-8176811-92 van Vlaamse Juristenvereniging te Tongeren van de inschrijvingsprijs van 600 BF (400 BF voor gediplomeerden na 1980) per persoon (bussen, deelname colloquium of begeleidersprogramma, lunch, documentatiemap en receptie). Voor het avondmaal (einde 19.30 u.) dient afzonderlijk te worden ingeschreven (750 fr. per persoon).

De documentatiemap wordt op voorhand toegestuurd; wie wenst tussen te komen in het debat, gelieve zich bij het secretariaat te Tongeren aan te melden.

Verdere inlichtingen secretariaat N.J.V.-V.J.V.-ontmoeting: G. Alofs, 18e Oogstwal 37 B.14, 3700 Tongeren (tel. 012/23.01.37).

Vereniging van verzekeringjuristen

De derde lezing van de negende cyclus 1986/1987 in de reeks «Ontmoetingen Universiteit/Verzekeringsondernemingen» wordt gehouden op woensdag 11 februari 1987, om 17.30 u., in het Huis der Verzekering (7e verdieping), de Meeûsplantsoen 29 te 1040 Brussel.

De heer Etienne Gutt, voorzitter van het Arbitragehof, zal spreken over «La manière et les particularités de la cour d'arbitrage».

TIJDSCHRIFTEN

Rechtsgeleerd magazijn Themis, 1986

nr. 1,

Koopmans, T., Redactionele kanttekeningen: Vergunningen, burgerlijke rechten en mensenrechten; Holzhauer, R.W., Psychische schade in het aansprakelijkheidsrecht; Boekbeschuwingen; Fernhout, R. en De Ru, H.J., Kroniek van het economisch recht 1984.

nr. 2,

Van Veen, Th. W., Redactionele kanttekeningen: Juridisch onderzoek; Cliteur, P.B. en Loonstra, C.J., Hans Kelsen en de ideologiekritiek; Boekbeschuwingen; Molengraaff Instituut voor Privaatrecht te Utrecht, Kroniek van het privaatrecht over 1985.

Revue trimestrielle de droit civil, 1985

nr. 4, oktober-december,

Jestaz, Ph., In memoriam Samuel Ginossar (1902-1984); Paisant, G., Dix ans d'application de la réforme des articles 1152 en 1231 du Code Civil relative à la clause pénale (loi du 9 juillet 1975); X., Bibliographie des ouvrages sur le droit civil et ouvrages auxiliaires; Jurisprudence française en matière de droit civil: Rubelling-De Vichi, J., Personnes et droits de famille; Mestre, J., Obligations en général; Rémy, Ph., Contrats spéciaux; Giverdon,

C. en Salvage-Gérest, P., Propriété et droits réels; Patarin, J., Successions et Libéralités; Normand, J., Jurisprudence française en matière de droit judiciaire privé: organisation judiciaire et juridiction; Zénati, F., Législation française et communautaire en matière de droit privé (1 juillet - 30 septembre 1985); Grossen, J.-M., en Guillo, O., Chronique de droit suisse; X., Tables de l'année 1985.

Revue trimestrielle de droit familial, 1985

nr. 1,

Lampe, M.-F., Le règlement de l'administration de la personne et des biens des enfants par voie de référés; Misonne, P., advies voor Bergen, 24 januari 1985 (voorlopige maatregelen bij echtscheiding op grond van bepaalde feiten — overschrijving van het echtscheidingsvonnis — bevoegdheid van de voorzitter in kort geding bij wie de zaak aanhangig werd gemaakt vóór de overschrijving); Nyssens, C., noot onder Rb. Luik, 11 juli 1984 (echtscheiding door onderlinge toestemming — echtgenoten met verschillende nationaliteit — toepassing van de nationale wet van ieder van hen); Panier, C., noot onder Rb. Marche-en-Famenne (kort geding), 7 november 1984 (voorlopige maatregelen bij echtscheiding op grond van bepaalde feiten — vordering tot wijziging van onderhoudsuitkering — inleiding bij verzoekschrift); X., Recommandation nr. R (84) 5 du Comité des Ministres du Conseil de l'Europe aux Etats membres sur les principes de procédure civile propres à améliorer le fonctionnement de la justice.

nr. 2,

Renchon, J.-L., Le ménage de fait et ses enfants; Malmendier, C., noot onder Antwerpen, 9 november 1983 en Rb. Antwerpen, 14 april 1983 (natuurlijke afstamming — opeenvolgende erkenning door twee personen van hetzelfde geslacht — naam van het erkend kind); Soenen, J., advies voor Rb. Gent, 28 november 1983 (natuurlijke afstamming — uitsluiting van de moeder uit de voogdij over haar natuurlijk kind — aanvraag tot herstel in de voogdij). Loop, L., advies voor, en J.-L. R., noot onder Jeugdrb. Nijvel, 28 juni 1983 (adoptie — procedure — onontvankelijkheid van de vrijwillige tussenkomst van de personen die het kind hebben opgevangen — weigering van de moeder tot toestemming in de adoptie — misbruik); X., Wetsontwerp tot wijziging van verschillende bepalingen betreffende de afstamming (tekst aangenomen door de Senaat).

Tijdschrift voor agrarisch recht, 1985

nr. 4, december,

De Valkeneer, De quelques aspects de la société agricole; Gotzen, R., Juridische aspecten van de productiebeperkingen in de landbouw, meer bepaald in de melksector; X., Inhoudsopgave 1985.

Tijdschrift voor bestuurswetenschappen en publiek recht, 1986

nr. 1, januari-februari,

Gilliams, H., Procedurele bescherming van de vrijheid van beroepskeuze en beroepsuitoefening in de Verenigde Staten en Europa; De Wolf, P., Het ambtshalve aanvoeren van rechtsmiddelen door de Raad van State, uitspraak doende over annulatieberoepen tegen administratieve rechtshandelingen; Vekeman, R., Wijzigingen in de Stedebouwwetgeving; Van Wissen, G.J.M., Het kiesrecht van niet-Nederlandse ingezetenen voor de gemeenteraad; Berckx, P., Kroniek Vlaamse Gemeenschap en Gewest; Berckx, P., Kroniek Onderwijs; Daenens, M., Gemeentewezen; Daenens, M., Provinciewezen; X., Even genoteerd: prejudiciële vraag aan het Arbitragehof; Borret, uittreksel uit het verslag voor R.v.St., nr. 24.686, 26 september 1984 inzake Istat t/ U.I.A. (onderwijs — benoeming van directeur van universitair ziekenhuis); Borret, uittreksel uit het verslag voor R.v.St., nr. 24.687, 26 september 1984 inzake Bouquet t/Minister van Onderwijs (benoeming van onderwijzend personeel van rijksuniversiteit — respectieve opdracht en bevoegdheden van faculteitsraad, Raad van Beheer en Minister); X., noot onder R.v.St., nr. 24.710, 4 oktober 1984 inzake Voeten en Van Rillaer t/ Vlaams Gewest (opheffing van buurtwegen — respectieve bevoegdheid van de gemeenteraad, de bestendige deputatie en de Koning, thans de Gewestexecutieven); De Gadt, P., De vrijheid van onderwijs en de rationalisatie- en programmatienormen van het secundair onderwijs met volledig leerplan (commentaar bij het «Hibernia»-arrest van de Raad van State, nr. 25.423 dd. 31 mei 1985).